

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ERIK CHRISTENSEN

Fra min Virksomhed i Tønder

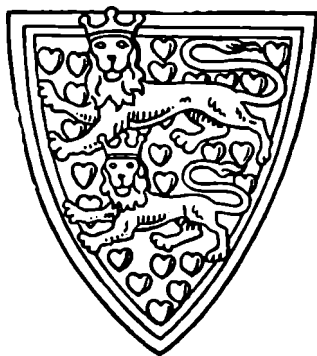

I Kommission hos Gyldendalske Boghandel

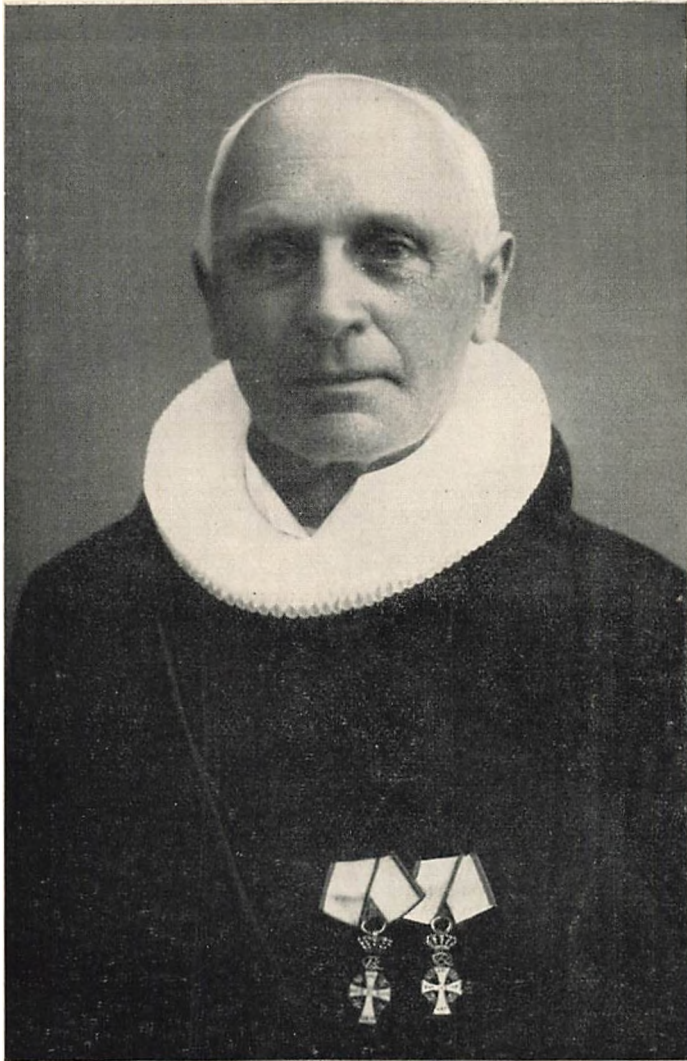
Fra min Virksomhed i Tønder

ERIK CHRISTENSEN:

Fra min Virksomhed i Tønder

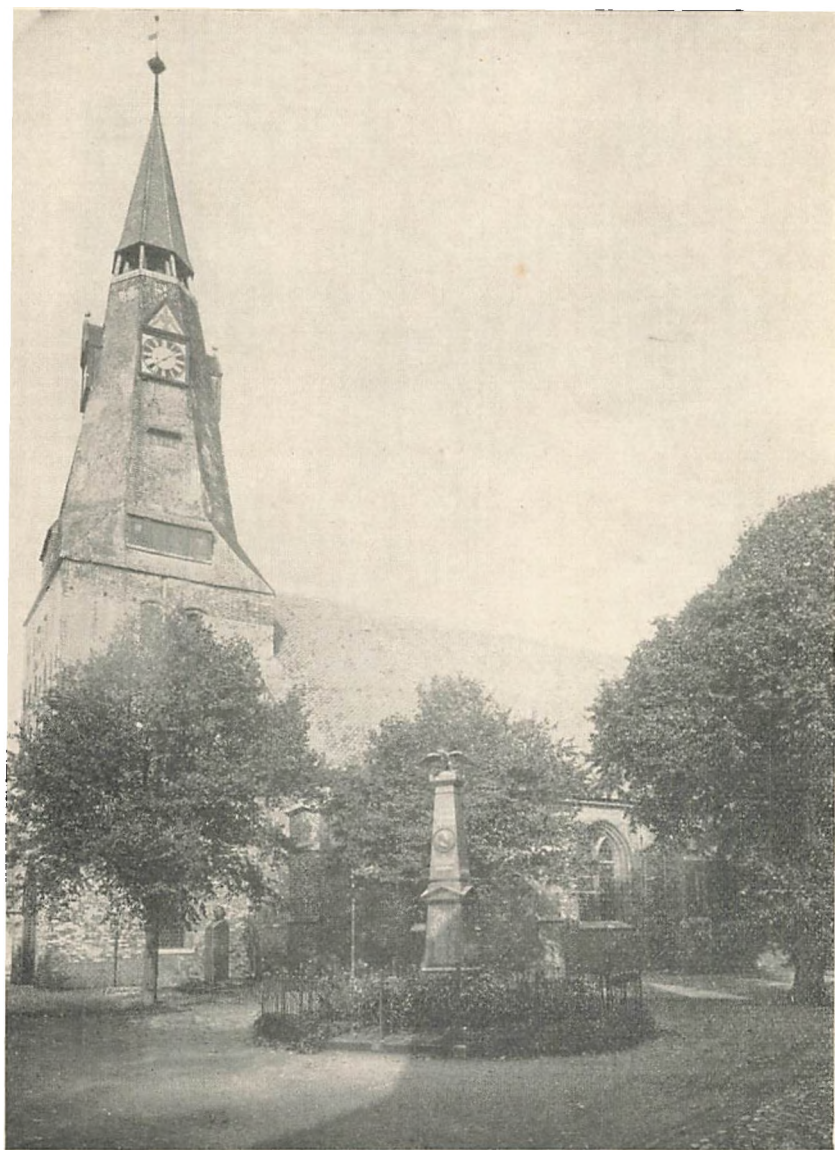

Skrifter, udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland — Nr. 1

ERIK CHRISTENSEN

*Sognepræst for den danske Menighed i Tønder
og Provst for Tønder Provsti 1920–36*

CHRISTKIRKEN I TØNDER

Bemærk Brorsons Buste under Træet helt inde ved Kirkemuren

FORORD.

Efter Tilskyndelse fra forskjellige Sider har jeg nedskrevet det, som staar at læse i denne Bog. Min Tanke var fra først af nærmest kun at nedskrive det, for at det kunde opbevares til Fremtiden. Men efterhaanden som jeg arbejdede med det, antog det den nu foreliggende Form. Og to, hver paa sin Vis meget kyndige Mænd, Amtsskolekonsulent Nicolai Svendsen og Forstander ved Diakonissestiftelsen Dr. theol. L. J. Koch, som fik Lejlighed til at gjenne læse Manuskriptet, raadede til, at det burde udgives. I Tillid til deres Dom vover jeg saa at gjøre det, i Haab om at ogsaa andre maa kunne have Interesse af at læse det. Det drejer sig jo om et interessant og ikke uvigtigt Stykke af dansk Kirkehistorie i vor Tid. Jeg har i det væsentlige begrænset mig til Arbejdet og Udviklingen i Tønder Provsti. Det er, hvad jeg har været med i og kjender fra disse Aar. Jeg har ved Udarbejdelsen benyttet rent personlige Optegnelser, men fremfor alt Tønder Provstis Arkiv, som Provst Schülein ogsaa efter min Fratrædelse venligst gav mig Lejlighed til at benytte det af, som jeg havde Brug for. Desuden har jeg naturligvis læst i hvert Fald en hel Del af, hvad der i Aarenes Løb er skrevet om de her berørte Emner. Det har været min Stræben at give en virkelighedstro Fremstilling af Forholdene og Udviklingen. Og det er mit Haab, at det maa være lykkedes.

Indhold:

1. Til Tønder	Side 7
2. Mine første Besøg i Tønder	- 12
3. Omkring Gjenforeningen	- 20
4. Afstemning om Præsternes Forbliven	- 29
5. Danske og tyske Gudstjenester	- 39
6. De nye Præster	- 48
7. Arbejdskaar og Opgaver	- 54
8. Præstegaarde og Kirker	- 63
9. Stiftsdeling og Bispevalg	- 69
10. Den sønderjydske Psalmebog	- 74
11. De tyske Frimenigheder	- 78
12. Udvikling og Vanskeligheder	- 87
13. Nye Præster i anden Omgang	- 97
14. Min sidste Embedstid	- 108

TIL TØNDER.

DET var sikkert Tilfælde i mange danske Hjem i Verdenskrigens Aar, at Tankerne tidt gik til Sønderjylland. De gik uvilkaarligt tilbage til, hvad vi havde hørt og læst dels om Krigen i 1864, da vi mistede Sønderjylland, dels om vore Folkefællers Kaar under det tyske Fremmedherredømme. Men desuden kunde vi ikke andet end tænke paa de mange danske Sønderjyder, som nu var indkaldte til Krigen og kæmpede derude paa de store Slagmarker for en Sag, som ikke havde deres Hjertes Kjærlighed. Vi havde i Slagslunde Præstegaard, hvor vi dengang boede, Lejlighed til at høre adskilligt derom paa nært Hold. Blandt de Soldater, som under Sikringsstyrkens Indkaldelse i Vinteren 1914—15 laa indkvarterede hos os i flere Maaneder, var Tage Rosenstand, en Søn af Pastor Otto Rosenstand i V. Vedsted. Det var jo et af de danske Hjem, som i særlig Grad havde Forbindelse med de danske Sønderjyder. Vi fik derfor adskilligt at høre af mere privat og personlig Art. Ikke mindst naar Tage Rosenstand havde været paa Orlov, havde han mange Oplevelser og Træk dernede fra at fortælle, hvor svært det var for dem. En og anden reddede sig under Livsfare over Grænsen, fordi han ikke syntes, at han igjen kunde drage ud til det forfærdelige derude. Et Par af disse Flygtninge var naaet helt over til vor Egn. Alt dette gjorde, at vi blev endnu stærkere interesserede i, hvad der skete dernede. Og da der saa hen imod Slutningen af den store Krig blev Tale om, at en Del af Slesvig ved Afstemning skulde blive gjenforenet med Moderlandet, blev det til Forventning, som paa saa mange Maader kom til at præge Sindene i 1919.

Det har ligget bagved ogsaa i den Samtale, som min Hustru og jeg havde med hinanden i Dagligstuen i Slagslunde Præstegaard ved Paasketid 1919; det var, saa vidt jeg husker, 2. Paa-

skedag efter endt Gudstjeneste. Vi havde talt med hinanden om at søge andet Embede. Jeg havde paa det Tidspunkt været Sognepræst i Slagslunde—Ganløse i noget over 21 Aar og var fyldt 52 Aar. Derfor laa Spørgsmaalet ikke saa langt borte, hvis vi ikke vilde beslutte os til at blive dér, saa længe jeg kunde passe mit Embede. Min Kone vendte da Tankerne direkte mod Sønderjylland, om jeg ikke kunde tænke mig at søge derned, især hvis der kunde blive Tale om et Provsteembede; jeg havde været Provst i Horns, Ølstykke og Lyng—Frederiksborg Herreder siden 1909.

Ikke længe efter spurgte Departementschef Damkjer i en Samtale, om jeg kunde tænke mig Muligheden af at overtage et Provsteembede i 2den Zone, hvis vi ved Afstemningen fik den med; man maatte jo efter Versailles-Traktatens Ordlyd regne med en saadan Mulighed. Jeg svarede, at jeg i paakommende Tilfælde vilde alvorligt overveje Spørgsmaalet, men at jeg hellere havde villet, at det havde været i 1ste Zone. Tiden gik imidlertid. De fem Provster til de nordslesvigske Provstier var udpegede: Jørgen Nissen (Haderslev), Anton Marius Nielsen (Aabenraa), Emil Kristian Thyssen (Sønderborg), Johannes Götzsche (Tørninglen) og Erik Oksen (Tønder). Den sidstnævnte, som var født i Skjærbæk, var imidlertid allerede fyldt 70 Aar og hans Hustru kun et Aar yngre. Ved Landemodet i Roskilde i Slutningen af Juni 1919, hvor jeg talte med ham, lod han falde en Bemærkning om, at han egentlig var lovlig gammel til en saadan Gjerning. Og det gjorde det ikke lettere for ham, at hans Kone ikke mente at kunne være med til det. I Slutningen af Juli kom der saa en Forespørgsel fra Kirkeministeriet ved Departementschef Damkjer, om jeg vilde overtage Tønder Provsti. De nævnte Grunde maa efterhaanden være blevne saa tungt vejende for Provst Oksen, at han har sagt sig Opgaven fra. Efter en længere Samtale med Departementschefen og en ny Overvejelse sammen med min Kone sagde jeg Ja til Opfordringen. Vi mente, at vi deri turde se et Svar fra Gud paa det Spørgsmaal, vi havde drøftet med hinanden. Og derfor turde vi sige Ja dertil.

Det var i og for sig ikke noget stort eller indgaaende Kjendskab, jeg havde til Nordslesvig. Jeg havde aldrig været der, ud over at jeg var rejst derigjennem paa en Rejse til Tyskland i

1893. Men paa den anden Side havde jeg fra min tidligste Barndom hørt om Kampene dernede. Min Fader var bleven indkaldt som Soldat : 1850, og henimod Slutningen af Aaret kom han til Danevirke. Efter Krigens Slutning blev han liggende der til Vagtjeneste en Tid lang, i hvert Fald over et Aar. Det hører til mine Barndomsminder, hvad Fader fortalte os Børn dernedefra om Spændingen mellem dansk og tysk. Og i det Hjem, hos min Moders Kusiner, Frk. Emma og Kamilla Skouborg, hvor jeg boede i min Skoletid i Viborg, og i min Studentertid og Kandidattid i Kjøbenhavn dels boede, dels havde min jævnlige, til Tider daglige Gang, lærte jeg Skoleinspektør P. Lauridsen at kjende; han var en god Ven af Huset. Frk. Gyde Marie Windfeld fra Haderslev og Laurids Knudsen fra Visby Hedegaard boede der i længere Tid under deres Uddannelse henholdsvis ved Musikkonservatoriet og ved polyteknisk Læreanstalt. Det hjalp allsammen til at holde min Interesse ved lige og at øge den og at jeg kom til at læse en Del om Forholdene.

Da jeg havde sagt Ja, fik jeg Besked om at holde mig rede til at rejse i September. Men det blev en længere Ventetid. Det trak ud med Ratificeringen af Fredstraktaten. Vi benyttede Ventetiden til at forberede det forestaaende Opbrud. I Løbet af Efteraaret kom cand. theol. Povl Prip i Huset hos os, foreløbig som uordineret Medhjælper, men med det for Øje, at han skulde ordineres til at passe Præsteembedet i Konstitutionstiden. Og paa tilsvarende Maade blev det aftalt med Biskoppen, at Sognepræst, Dr. theol. Svend Aage Becker i Snostrup skulde konstitueres i Provsteembedet.

Ved Skrivelse af 27. og 28. Januar 1920 blev vi indkaldt til Møde i Kirkeministeriet den 5. Februar for at modtage forskellige Anvisninger med Hensyn til Overtagelsen af den kirkelige Administration i Sønderjylland efter Gjenforeningen. Vi fik samtidig at vide, at der muligvis omkring 19. Februar vilde blive Lejlighed til en orienterende Rejse derned, medens den endelige Overtagelse mentes at blive tidligst i Slutningen af Marts.

Det var ganske naturligt med en ikke ringe Spænding og Forventning, at jeg Søndag den 22. Februar meget tidlig om Morgen rejste fra Slagslunde til dette første Besøg paa det Sted, hvor jeg herefter skulde have min Gjærning under helt nye For-

hold. Vi skulde mødes i Kolding, ikke blot vi Provster og Biskop Koch, men tillige en hel Del andre Embedsmænd, især Postmestere og lignende. Uvilkaarligt saa man paa sine Medrejsende, om der var nogen af dem, som skulde med til alt dette nye. I Kolding blev vi modtagne af Sønderjydernes prøvede Fører, Minister H. P. Hanssen. Og i en Række Biler kjørte vi derefter over Grænsen (ved Frederikshøj) og over Haderslev til Aabenraa. Der samledes vi lidt efter paa »Folkehjem« til Modtagelsesfest under H. P. Hanssens Forsæde. Vi blev førte til Bords af sønderjydske Tillidsmænd, jeg for mit Vedkommende af Gaardejer, senere Sognefoged Claus Friis fra Løgumgaard. Der blev holdt en Mængde Taler, og det blev sent, Klokken blev over 1, før vi blev færdige og kom til Ro efter en lang Dag med mange stærke Indtryk.

Dagen efter kjørte Biskop Koch og vi Provster i to Biler over Graasten til Sønderborg. Noget udenfor Graasten punkterede den Bil, hvori jeg kjørte, saa at vi maatte ud, medens den blev gjort i Stand. Vejret var dejligt Solskin, og det var netop paa et Sted, hvor vi havde den herligste Udsigt til Flensborg Fjord i al dens Skjønhed. Derfor blev ogsaa denne lille Forsinkelse en Oplevelse, som gav os et smukt Billede med til vor nye Gjerning. I Graasten spiste vi Frokost og saa paa Byen. Derefter fortsatte vi til Sønderborg. Der havde Gøtzsche og jeg en særlig Oplevelse. Vi var gaaet ud for at se lidt paa Byen, især langs med Havnen. Vi kom da hen til Marinstationen, hvor de franske Alpejægere havde deres Kvarter. Vi fik Lyst til at komme indenfor. Men til at begynde med vilde det ikke lykkes, indtil vi med noget Besvær fik forklaret, at vi var to danske Provster, som skulde ned for at overtage Embeder i Nordslesvig. Vagten førte os derefter ned i Vagstuen, hvor de gav os en Mand med til at vise os hele Kaserne. Til sidst endte vi oppe ved den traadløse, hvor vi havde en straalende Udsigt over Sønderborg og Alssund og over mod Dybbøl og Broager. Det var igjen et smukt Billede, som vi begge gjemte i vor Erindring. Naturligvis var vi ogsaa paa Dybbøl og i Skanserne. Det hele var i højeste Grad betagende.

Den følgende Dag, den 24. Februar, skulde jeg se at naa til Tønder. Postmester Theodor Nielsen fra Vinderup, som var udpeget til Postmester i Tønder, og den til Højer udpegede Postmester Nielsen havde Plads i deres Bil til mig og var saa elsk-

værdige at tage mig med. Og saaledes holdt vi vort Indtog i Tønder. Vejret var i Modsætning til den foregaaende Dag vaadt og taaget, og de store Enge langs Landevejen øst fra var helt oversvømmede. Men nu var vi altsaa i Tønder. Postmester Theodor Nielsen og jeg blev indkvarterede paa »Grand Hotel«. Men foreløbig kunde vi kun faa ét Værelse tilsammen. Det er et af de mange Udtryk for de mangelfulde Forhold, vi mødte. Men vi kom godt ud af det. Og det nære Samliv hjalp vel til, at vi hurtigere end ellers kom til at kjende hinanden og dele meget med hinanden. Vi blev gode Venner.

MINE FØRSTE BESØG I TØNDER.

BYEN bar i høj Grad Mærker af Krigstidens Forsømmelse og Mangel paa Maling, Sæbe, Soda og adskilligt andet. Butikkerne var halvtomme. Og det, som de havde at byde paa, var i Reglen daarlige Varer. Det kneb med Varme og Lys. Kirken kunde ikke opvarmes; man kunde ikke skaffe det nødvendige Brændsel. Det var en ganske særlig Foranstaltning, at den blev opvarmet 9. til 11. Februar, Dagene omkring Afstemningen. Ellers holdtes Guds-tjenesterne i Missionshotellets Sal, eller man maatte finde sig til rette i en kold Kirke. Selv et Sted som paa Schackenborg kunde man kun skaffe Brændsel til at opvarme et Par enkelte Værelser. Det elektriske Lys blev slukket ret tidlig paa Aftenen. Vilde vi sidde lidt sammen efter den Tid, maatte vi nøjes med nogle Stearinlys i tomme Flasker som Stager. Vi fik ogsaa i den første Tid det sorte, blandede Krigsbrød. Vi, som ikke var vant til det, kunde ikke godt taale det. Ved Hjælp af lidt Mel, som vi fik over Grænsen, og ved Bagermester Thorvald Petersens Hjælpsomhed fik vi det erstattet med noget bedre Brød. Det kunde vi nu opnaa ved vore forholdsvis gode Forbindelser. Men det kunde langt fra alle, især ikke de daarligst stillede. Og de var endda underernærede fra Krigsaaarene, ikke mindst Børnene, og havde desuden slidt Klæderne af sig. Der blev paa det Omraade gjort et stort Arbejde af den nordslesvigske Kvindeforening ved Hjælp af den Støtte, som de fik fra Moderlandet.

Nu skulde vi altsaa til at tage fat paa Arbejdet med at lære Mennesker og Forhold at kjende; hver af os paa det Omraade, hvor vi fremtidig skulde have vor Virksomhed. Vi havde faaet et Par Adresser paa ledende Mænd, Bankdirektør Rossen, Bagermester Thorvald Petersen og Bankdirektør Andresen. Disse Mænd blev os til stor Hjælp, ikke blot ved de Oplysninger og Anvis-

ninger, som de med saa stor Beredvillighed gav os, men ogsaa og vel allermest ved den Maade, hvorpaa de tog os ind i deres Kreds og Hjem. Til Kredsen hørte ogsaa Kjøbmand Borch og Kjøbmand Westergaard, Redaktør Skovrøy og Familien Jakobsen fra Lendemark, fra 1921 i Tønder. Og efterhaanden kom vi paa den Maade i Forbindelse med flere og flere danske. Vi har meget at takke dem for fra denne første Tid og videre frem. Vi lærte gennem dem, bedre end vi før havde kunnet forstaa, hvad Afstemningen havde betydet for den danske Befolkning, og hvor stor en Glæde og Lykke det var for dem at være blevne friede fra Tyskervælden og være blevne forenede med det danske Folk og Land. Det gav os den rigtige Indstilling overfor det Arbejde, vi skulde tage op iblandt dem.

Ved Siden af de nævnte Familier bør endnu særligt nævnes Lensgreve Schack paa Schackenborg, som ikke blot fra aller første Færd tog venligt imod os, men paa saa mange Maader var os til Raad og Hjælp.

Det første Spørgsmaal, som jeg maatte prøve at faa Klarhed over, var ganske naturligt, i Overensstemmelse med Kirkeministeriets Anvisninger i Mødet den 5. Februar, hvilket Præsteembede jeg skulde overtage. Jeg havde faaet Lov til at vælge, hvilket jeg vilde af de Embeder, som var ledige eller vilde blive det. Vi var vante til at bo paa Landet og have vor Præstegjerning under Landsbyforhold. Og vi havde egentlig mest Lyst til ogsaa her at have det saaledes. Men forskellige Samtaler, ogsaa med enkelte Tyskere, gjorde det klart for mig, at man fra Befolkningens Side ønskede, at den ældgamle Ordning, at Provsten boede i Tønder, vedblivende skulde holdes i Hævd. Ikke mindst en lang Samtale med Pastor N. A. Jensen, der paa det Tidspunkt virkede som Frimenighedspræst i Bovlund efter Pastor Poulsens Død og den 26. Februar talte ved et Møde i Tønder, overbeviste mig om, at det baade for Provstegjerningens og Byens Skyld var rigtigt, at jeg valgte at bo i Tønder By. Og da Andenpræsteembedet (Compastoratet) netop var ledigt siden Pastor Grubes Bortrejse i Efteraaret 1919, vilde Ordningen være let at gjenføre. Dertil kom, at intet af de andre ledige Embeder (Højst, Ravsted, Udbjerg) syntes mig rigtig egnet til at være Provstiets Sæde. Møgeltønder var ganske vist ogsaa ledigt. Men man havde

der allerede indledet Forhandling med Pastor Jens Andersen i Lille Lyngby i Nordsjælland om, at han skulde overtage det. Det endte derfor med, at jeg skrev efter min Kone, for at vi kunde overveje Sagen sammen. Og efter hendes Komme den 1. Marts blev vi enige om, at jeg skulde sige Ja til at overtage det ene Præsteembede i Tønder.

Ved Siden af at arbejde paa at faa Klarhed over dette mere personlige Spørgsmaal prøvede jeg at skaffe mig Oplysninger om de kirkelige Forhold baade i Tønder By og ude omkring i Sognene. Noget senere fik vi de Indberetninger, som det af den nordslesvigske Vælgerforening nedsatte kirkelige Udvalg havde indhentet om de kirkelige Forhold rundt omkring i Sognene. Det var de stedlige Tillidsmænd, som havde svaret, i Reglen kort, paa forskellige Spørgsmaal. De var i Reglen ret vejledende, men trængte til at udfyldes ved Besøg paa Stedet og Samtale f. Ex. med Tillidsmændene eller andre paalidelige Folk. Og i den første Tid havde vi dem foreløbig endnu ikke. Jeg fik da hos de nævnte Mænd i Tønder opgivet Navn paa en eller flere, som jeg kunde henvende mig til. Især prøvede jeg ved Besøg paa Stedet og Forhandling med de danske Tillidsmænd at faa saa paalideligt et Billede som muligt af Forholdene i de Sogne, hvor Præsteembedet var ledigt, og hvor der derfor trængtes til en ny Præst, saa snart Overtagelsen havde fundet Sted. Det var især Højst og Ravsted. I Højst var Pastor Thielsen allerede bortrejst i 1919, idet han havde faaet Embede i Holsten. Og Ravsted var blevet ledigt i Begyndelsen af 1920, idet Pastor Th. Tiedje var bleven tysk Præst i Gøteborg. Møgeltønder var blevet ledigt 1919 ved Pastor Boltens Bortrejse til andet Embede, i Bünstorf ved Rensborg. Men dér havde man, som ovenfor omtalt, allerede Forbindelse med Pastor Andersen fra Lille Lyngby. Det lille Udbjerg Sogn havde været ledigt i 6 a 7 Aar og havde i den Tid været betjent af Pastor Bolten fra Møgeltønder, indtil han rejste bort; efter hans Bortrejse betjentes det af Pastor Münchmeyer i Avenstoft. — Desuden gjorde forskellige Forhold, at jeg søgte Forhandling med Repræsentanter for Menigheden i Bylderup (Pastor v. Helmolt) og i Visby (Pastor Niels Møller). Meningen var efterhaanden at naa rundt til alle Sognene og faa talt dels med Præsterne, dels med Repræsentanter for Menighederne.

I Tønder havde Wilhelm H. O. Steffen været Førstepræst og Provst siden November 1910. Han var født i Sydslesvig den 2. December 1864, altsaa nu 55 Aar. Jeg opsøgte ham ret hurtigt efter mit Komme til Byen for at hilse paa ham og komme i Forbindelse med ham. Vi vilde jo faa en Del at forhandle med hinanden. Han var utvivlsomt en klog og dygtig Mand. Som det vel var rimeligt, tog han imod mig med en vis kølig Forbeholdenhed. Han var heltud tysksindet. Og han følte vistnok den tabte Krig og ikke mindst Afstaaelsen af Nordslesvig og især Tønder helt igjennem som en Uret. Han holdt det længst mulige fast ved Tanken om, at »den tyske By« Tønder i hvert Fald vilde blive undtaget fra at komme til Danmark. Han havde derfor svært ved at forlige sig med det, som nu var ved at ske. Da Gjenforeningsdagen var bleven fastsat og han forstod, at Tønder ikke vilde blive undtaget, sagde han en Dag: »De forstaar nok, at dette er svært«. Jeg svarede ham med en Henvisning til 1864, at det, som da skete, havde min Fader, der havde været med ved Danevirke i 1850, følt som noget meget svært. Det svarede han intet paa. Og vor Samtale om dette sluttede med, at jeg lovede at hjælpe ham for min Del med, at det ikke skulde blive sværere for ham end højst nødvendigt. Efterhaanden kom vi paa ret god Talefod med hinanden. Kun nogle enkelte Gange havde jeg Lejlighed til at høre ham prædike. Der var noget køligt og forstandsmæssigt, men ogsaa noget mandigt og ret stærkt etisk betonet over hans Forkyndelse.

Ogsaa de fem Kirkeældste i Tønder opsøgte jeg, saa snart jeg kunde faa Lejlighed. De var alle tysksindede; en af dem, den senere Borgmester Olufsen, havde dog adskillig dansk Familie og mange danske Forbindelser og var meget venligsindet og forstaaende overfor dansk Folkeliv og Kirkeliv. De to af de Kirkeældste, fhv. Borgmester Rathje og fhv. Rektor Siemonsen, var saa gamle, at de vist paa Forhaand var indstillede paa, at de ikke vilde faa noget at gjøre med den kommende Tids Ordninger. De tre andre, Kjøbmand A. H. Tødsen, Sparekassebestyrer Olufsen og Rentiér Brodersen, fik jeg derimod senere en Del at gjøre med, fordi de blev nyvalgte til Kirkeforstanderskabet og senere indvalgte i Menighedsraadet. Og jeg lærte at sætte Pris paa dem, baade i Almindelighed som Mennesker og i deres

Arbejde i Menighedsraadet. Vi kom i det hele godt ud af det.

Det kan maaske have sin Interesse til Vurdering af Stillingen i det hele at oplyse, at man fra Kirkeforstanderskabets og Kirkekollegiets Side, antagelig i Forstaaelse med Provst Steffen, efter udtrykkelig Vedtagelse i Kirkekollegiet den 15. Juli 1919 havde henvendt sig til Biskoppen i Ribe med Spørgsmaal, om det ikke i hvert Fald kunde lade sig gjøre at beholde Provst Steffen i 5 Aar, hvis Tønder kom med til Danmark. Biskoppens Svar, som refereredes i Kirkekollegiets Møde den 8. August, var dette: »Den danske Regjering har til Hensigt at imødekomme Menighedernes Ønske om at beholde deres Præster«. Det aabnede altsaa Mulighed for, at Provst Steffen kunde faa Lov at blive som Præst, som det senere blev tilbudt Præsterne og Menighederne, hvis en Afstemning gav den fornødne Tilslutning. Derimod blev der ikke sagt noget om Provsteembedet. Det kunde der naturligvis ikke være Tale om at beholde en tyskuddannet og tysksindet Provst i. Det skulde jo være de udvalgte Provsters Opgave at lægge den kirkelige Administration om efter dansk Kirkelovgivning. Dertil krævedes, at vi var inde i den fra tidligere Virksomhed.

Den maanedlige danske Gudstjeneste i Tønder (Aftensang eller Morgengudstjeneste), som Andenpræsten ellers havde plejet at holde, var paa dette Tidspunkt helt indstillet. Andenpræsten Albert Petersen var død 11. Marts 1917. Og den 18. Maj 1917 vedtog Kirkekollegiet, at den danske Gudstjeneste i Tønder skulde bortfalde, »fordi den ikke finder tilfredsstillende Deltagelse, og fordi man ikke kan finde en dansktalende Præst dertil«. Naar Deltagelsen var aftaget, havde det utvivlsomt sin Grund i den voxende nationale Spænding og Præstens stærke Udfald mod Englænderne, efter Sigende ogsaa ved Gudstjenesterne. Og Provst Steffen havde i hvert Fald tidligere (i Løgumkloster og i Adsbøl-Graasten) prædiket paa Dansk, saa at han nok havde kunnet ogsaa nu, hvis han havde haft Sind til det. Det danske Menighedsliv, hvis man i det hele kan tale om noget saadant, var saaledes helt overladt til sig selv. Saa vidt jeg har kunnet forstaa, havde Pastor Petersen heller ikke taget nogen egentlig Del i det ud over at holde den nævnte maanedlige danske Gudstjeneste.

En Kreds, i national Henseende noget blandet, samledes i Missionshotellet. Det var Indre Mission, som den formede sig

under Ledelse af Præsterne Nicolai Nielsen og Hans Tonnesen, som prægede denne Kreds og dens Møder. Byens Præster tog ikke Del i dem. Derimod kom Pastor Hansen fra Hostrup der regelmæssigt og var en af de ledende i Arbejdet med Bibellæsninger og Bibelsamtaler. Tilslutningen fra selve Byen var ikke særlig stor. Derimod kom der tidt ikke saa faa fra de omliggende Sogne (Hostrup, Abild, Højst, Burkal, Emmerske o. fl.). Der taltes ved Møderne Dansk. Dog kunde det ogsaa ske, at en eller anden, som tog Ordet, benyttede sig af det tyske Sprog. De allerfleste forstod saa nogenlunde begge Sprog. Og man holdt af at betone, at Christendom var og skulde være hævet over de nationale Mod-sætninger. Foruden Pastor Hansen kom der ogsaa forskjellige andre Præster og nogle Lægfolk og førte Ordet. Blandt Præsterne maa især nævnes Pastor Tonnesen og Pastor Simonsen fra Nr. Løgum. Og blandt Lægfolkene maa især nævnes den nu afdøde Indremissionær Gaardejer Martin Lorenzen fra Lille Emmerske, en god og klog, udpræget dansk Mand, som har betydet meget for mange paa disse Egne. Den Spaltning, som i 1912 fremkom mellem Tonnesen og »det gamle Budskab«, havde sat sit Spor ogsaa i denne Kreds, idet Martin Lorenzen stod paa Tonnesens Side, medens Pastor Hansen hørte til »det gamle Budskab«. Mod-sætningen kunde til Tider være ret skarp.

Man havde indenfor denne Kreds ikke meget Kjendskab til den Indsats, som Grundtvig havde gjort i dansk Kirkeliv, især ikke den Del af Kredsen, som hørte til »det gamle Budskab«. Man stod nærmest kun afvisende overfor alt, hvad der kom fra den Side. Man var bange for den stærkere Betoning af Sakramenterne, at den skulde tage noget af Alvoren i Omvendelseskra- vet bort. Og man var bange for den Forbindelse med det folke- lige og det nationale, som ikke mindst kom frem i de grundtvig- ske Frimenigheder. Mænd som Tonnesen og Martin Lorenzen havde dog i nogen Grad aaben Sans for adskilligt af dette. Det hang vel sammen med, at de helt igjennem havde noget nærmere Forbindelse med Indre Mission i Danmark.

Nogen egentlig grundtvigsk Kreds fandtes ikke i selve Tønder. Enkelte af de udpræget danske havde dog nogen Forbindelse med de grundtvigske Kredse i nogle af de omliggende Sogne og deltog af og til i de Møder og Gudstjenester, som Pastor Jørgen-

sen fra Frimenigheden i Skjærbæk holdt i Visby Kirkesal og en enkelt Gang i Rørkjær.

Der var i det hele paa forskjellig Vis noget mere aandeligt og christeligt Liv i Landsognene omkring Tønder end i selve Byen. I Visby, Daler, Mjolden (Forballum) og Rørkjær var der mindre grundtvigske Kredse i Tilslutning til Frimenigheden i Skjærbæk og Pastor Jørgensens Arbejde derudfra. Og i Hostrup, Højst (Søvang), Abild (Sølsted), Emmerske, Nr. Løgum, Døstrup og Ballum havde Indre Mission ikke saa ringe Tilslutning, til dels i Tilknytning til de stedlige Præster. Desuden var der gennemgaaende en hel Del gammel Kirkelighed rundt omkring især i Landsognene.

Den 29. Februar 1920 blev for saa vidt en Mærkedag i dansk Kirkeliv i Tønder, som der den Dag første Gang efter den ovennævnte Standsning blev holdt dansk Gudstjeneste igjen i den gamle Christkirke. Det var »Kirkeligt Samfund af 1898«, som havde ordnet den. Pastor Kring prædikede, og jeg kom til at medvirke, fordi Pastor Trier, som skulde have holdt Skriftetalen og have ledet Altergangen, var bleven forhindret. Jeg fik Lov at laane Pastor N. A. Jensens Præstekjole og en dansk Alterbog, som Provst Steffen havde. Og saaledes overtog jeg Pastor Triers Del af Gudstjenesten. Det var for mig en stor Oplevelse at tale første Gang i den Kirke, som herefter skulde være Midtpunktet for mit Arbejde. Mine Tanker gik uvilkaarligt tilbage til Hans Adolf Brorson, som fra 1729 til 1737 havde været dansk Præst her og i 1732 her havde skrevet sine Julepsalmer. Jeg bad derfor om, at vi maatte synge »Den yndigste Rose«. Og trods alt det fremmedartede og ukjendte var det for mig noget stort, at vi kunde være fælles om at synge den Psalme, som i Forvejen var os kjendt og kjær. Det hjalp til at give mig noget af Hjemfølelsen paa det nye Sted.

Før min Kone og jeg rejste hjem fra dette vort første Besøg i Tønder, var vi en lille Tur i Flensborg og oplevede dér paa nærmeste Hold noget af den Spænding i Sindene og den Uro og det Arbejde, som Forberedelserne til Afstemningen i 2. Zone den 14. Marts førte med sig. Vi skulde imidlertid hjem til vort gamle Hjem for at faa adskilligt ordnet der. Selve Afstemningen oplevede vi derfor kun paa Afstand, men tog hjertelig Del i dens Resultat.

Ved mit andet Besøg i Tønder, i April, holdt jeg efter Løfte den første danske Søndagsgudstjeneste i Christkirken efter Afstemningen. Det var Dybbøldagen, den 18. April. Det var selvfølgelig om Eftermiddagen og med Kirkeforstanderskabets Tildelse efter Ansøgning.

OMKRING GJENFORENINGEN

ALLEREDE før mit andet Besøg i Tønder havde jeg faaet mine Forhold i Slagslunde saaledes ordnet, at vi kunde flytte helt til Tønder. Kandidat Povl Prip var bleven ordineret i Kjøbenhavn 2. Paaskedag. Og den følgende Søndag havde jeg indsat ham i Slagslunde og Ganløse Kirker til at varetage Embedet under min Fraværelse, indtil en endelig Ordning kunde foreligge. Provsteembedet var paa tilsvarende Maade med Biskoppens og Kirkeministeriets Godkjendelse blevet overdraget til Sognepræst Dr. theol. Becker i Snostrup. Og vi havde derefter paa forskjellig Vis beskikket vort Hus i Slagslunde og sagt Farvel. Under et Besøg hos vor Slægt i Jylland fik jeg Bud om at komme til et Møde hos Biskoppen sammen med de andre Provster i Haderslev. Vi bestemte os da til at rejse derfra til Tønder, hvor vi ankom den 3. Maj, denne Gang for at blive der. Vi gik jo alle og ventede paa, at selve Gjenforeningen og Overtagelsen skulde blive til Virkelighed. Men det blev ved at trække ud.

Foreløbig maatte vi endnu en Tid bo paa »Grand Hotel«. Men skjønt vi i forskjellige Henseender havde det godt sammen med flere andre Embedsmænd, var vi efterhaanden grundigt kjede af at bo paa Hotel. Vi var derfor meget taknemlige, da Trafikinspektør Joest, som havde kjøbt en Ejendom i Carstensgade, var saa elskværdig at tilbyde os et Par Værelser, en stor Stue med Altan og et ganske lille Værelse, som kunde bruges til Soveværelse, og saa et Rum med et Gasbord, som skulde gjælde for Kjøkken. Med nogle lejede og laante Møbler fik vi indrettet os der i et Par Maa-neder. Det drejede sig om, at Andenpræsteboligen kunde blive ledig. Den var udlejet til et Par husvilde Familier. Først da den ene af Lejerne, en »Spartakist«, var bleven udvist af politiske Grunde, kunde vi flytte ind, foreløbig i den øverste Halvdel af

Huset. Vi lod derfor vore Møbler komme herved og flyttede ind i Ugen efter 11. Juli, altsaa lige efter Gjenforeningens virkelige Ikrafttræden. Noget længere hen paa Sommeren flyttede den anden Lejer bort, saa at vi fik Raadighed over hele Lejligheden. Først da Provst Steffen fra 3. November var flyttet til Læk og Lejligheden var bleven gjort lidt i Stand, kunde vi flytte ind i den gamle Provstegaard.

Den 5. Maj holdt 2. Bataillon under Oberstløjtnant Elmer sit Indtog i Byen. De mange Mennesker fra Byen og fra Omegnen, som var samlede i Jernbanegade for at tage imod de danske Soldater, maatte vente ret længe, fordi Jernlaagen ind til Jernbaneterrainet, hvorfra Soldaterne skulde komme, netop den Dag var aflaaet og Nøglen først maatte hentes et eller andet Sted. Men da Soldaterne saa endelig kom, blev de modtaget med en Stemning og en Grebethed, som vi, der var med, sent vil glemme. Det gjaldt ikke mindst det Øjeblik, da den danske Bataillonsfane blev ført til Midten af Fronten og Chefen for de engelske Soldater, som havde haft Vagten i Tønder, afleverede Kommandoen til den danske Oberstløjtnant. Den efterfølgende March gjennem Byen med den danske Bataillonsfane og den danske Militærmusik og de danske og de engelske Soldater i Spidsen og en stor Mængde Mennesker bagefter var en god og stemningsfuld Fortsættelse. En af dem, som var bleven arresteret ved Krigens Udbrud og havde faaet sin Del af den Haan, som de arresterede havde maattet finde sig i ved Siden af selve Arrestationen, udtrykte sine Følelser under Soldatertoget gjennem Byen saaledes: »Dette er Oprejsning for den 2. August 1914«. — Lidt senere paa Dagen kom de danske Grænsegendarmer. Og to Dage efter kom en Afdeling af de danske Dragoner. Det betød altsammen, at nu var Danskerne ved at overtage Styret. I den følgende Tid gennemførtes det efterhaanden paa de forskjellige Omraader: Jernbane, Post, Telegraf og Telefon, Penge, Retsvæsen, Skolevæsen. Som et Led deri blev jeg den 26. Maj konstitueret som Provst for Tønder Provsti. De danske Gudstjenester fortsatte jeg 5. Søndag efter Paaske og derefter fra Pinsedag regelmæssigt hver Søndag Eftermiddag Kl. 2 i Henhold til Kirkekollegiets Tilladelse af 27. Maj. Fra 2. Søndag efter Hellig Trefoldighedssøndag overtog jeg derhos efter Aftale med Provst Steffen Gudstjenesterne i Em-

merske »Bedehus«, det, som c. 1730 blev bygget til Brorsons Gudstjenester, i Forbindelse med Skolen.

Den 9. Juli holdtes Gjenforeningsgudstjenesten. Der var udpeget en dansk Præst til at holde den i hver af de nordslesvigske Kirker. Kun Højer, Tønder og Udbjerg havde man ikke faaet med. I Højer fik man efter nogen Forhandling det ordnet saaledes, at Pastor Henriksen fra Frue Kirke i Kjøbenhavn overtog den. Og i Tønder overtog jeg den. Fra Kl. 11 til 12 blev der ringet med Kirkeklokkerne, som det var bestemt i Min. Cirk. Alteret var smukt pyntet med Blomster og med en ny Alterdug, som en Kreds af Damer i Aalborg havde skjænket; den var dog allerede taget i Brug den 20. Juni, fordi det blev ved at trække ud med Gjenforeningens Virkeliggjørelse. Trods et meget stærkt Regnvejr var Kirken fyldt af Mennesker. Dertil hjalp Soldaterne godt.

Ved Gudstjenestens Begyndelse skete der noget, som gjorde et smukt og stærkt Indtryk. Uden at vi i Forvejen vidste noget af det, kom Bataillonsfanen med Fanevagt og tog Opstilling i Kirkens Midtergang lige nedenfor Koret. Netop som det kom, frivilligt og stilfærdigt, passede det saa godt ind i Feststemningen og gjorde sikkert et stærkt Indtryk paa alle, som var tilstede. — Et andet betegnende Udtryk gav Glæden over Dagen sig, da vi som en af Psalmerne sang den gamle Dagvise »Den signede Dag« og kom til det sidste Vers. Da rejste uvilkaarligt en af de førende danske Mænd sig op og alle i Kirken fulgte hans Eksempel og sang Verset staaende. Det er naturligvis let at kritisere noget saadant. Psalmens Ord om at »rejse til vort Fædreland« har et langt større og højere Sigte. Men det, som skete i det Øjeblik, fortæller paa den anden Side om, hvorledes Længselen efter det gamle Moderland og Haabet om en Gjenforening med det havde levet i Hjerterne og ligesom havde sunget sig ind f. Ex. i et saadant Vers og derved havde faaet en religiøs Betoning og sikkert hos mange var blevet taget med ind i deres Tro og Bøn.

Dagen efter var jeg med i Haderslev til sammen med Biskop Koch og de andre nordslesvigske Provster at tage imod Kongen og Dronningen ved Indgangen til vor Frue Kirke, hvor en stor og repræsentativ Forsamling var samlet for at holde Takke- og Festgudstjeneste for Gjenforeningens Gave sammen med Kongen og hans Hus. Biskop Koch prædikede. Det hele var i høj Grad

præget af højtidsfuld Stemning med Tak til Gud og Bøn om hans Velsignelse til Arbejdet med Gaven, han havde givet os. Den følgende Dag, Søndag den 11. Juli, var det store Møde paa Dybbøl, hvor Folk fra alle Landets Egne var med. Jeg var ikke med, fordi jeg mente at maatte blive hjemme og passe min Gudstjeneste den første Søndag, da den tilkom den danske Menighed i Tønder og mig som dens Præst med Rette. Om Mandagen var Kongen og Dronningen her i Byen og blev hilst og hyldet af en stor Mængde Mennesker fra Byen og fra Landet. Mange havde vist været noget spændte paa, hvorledes dette første Besøg af den danske Konge og Dronning i Tønder med det tyske Flertal vilde forløbe. Det forløb uden Mislyd og saaledes, at Kongen og Dronningen uden Tvivl vandt Hjerterne. Selv nogle af Tyskerne kunde ikke undslaa sig for at føle sig tiltalte af deres jævne og bramfrie Fremtræden.

Et enkelt Træk fra Dagen bør vist nævnes. Under Forberedelserne til Kongens Modtagelse kom nogle og spurgte mig, om der ikke skulde flages fra Kirketaarnet til Ære for Kongen og Dronningen. Jeg afviste Tanken, fordi jeg ikke syntes, at Kirken paa den Maade skulde saa at sige skilte med det nationale. Men da man nogen Tid efter kom igjen, endda støttet af en af Byens tyske Mænd, svarede jeg Ja for denne ene Gang til Kvittering for de mange Gange, der havde været flaget tysk. Og det største danske Flag, man kunde finde i Byen, blev derefter højt fra Kirkens Taarn hejst til Ære for Kongen og Dronningen og som et Udtryk for Byens Modtagelse af dem.

Søndag den 11. Juli holdtes den danske Gudstjeneste endnu om Eftermiddagen i Henhold til den af Kirkekollegiet givne Tilladelse. Nu maatte der jo ske en Forandring deri. Den følgende Søndag, den 18. Juli, holdtes den danske Gudstjeneste første Gang om Formiddagen. Og ved Kirkeforstanderskabets Møde den 23. Juli var Maskinbygger J. C. Rasmussen, Smedemester Andreas Dideriksen, Fru Bankdirektør Andresen og jeg tilstede som Repræsentanter for den danske Menighed for at forhandle Spørgsmaalet om den fremtidige Gudstjenesteordning. Det blev der vedtaget, at der indtil videre skulde holdes skiftevis dansk og tysk Gudstjeneste, skiftevis Højmesse og Eftermiddagstjeneste.

»Den nordslesvigske Vælgerforening« havde foreslaaet, at

Tønder skulde have i det mindste én dansk Højmesse om Maaned. Den Ordning havde jeg strax gjort Indsigelse imod, idet jeg holdt paa, at den danske Præst og Menighed ikke skulde være ringere stillet end den tyske Præst og Menighed. Man kunde lade Titlerne Førstepræst og Andenpræst falde bort, saa at der blev to ligestillede Præster, en dansk og en tysk, med lige Løn efter deres Alder og Anciennitet og samme Selvstændighed i deres Præstegjerning. Men saa maatte ogsaa Gudstjenesterne fordeles ligeligt. Jeg havde i en Samtale med Provst Steffen, hvor han selv bragte det paa Bane, drøftet Spørgsmaalet med ham. Han fandt det ret og rimeligt, at der blev en dansk og en tysk Præst med samme Løn efter deres Alder og med Selvstændighed i deres Præstegjerning. »Men saa Gudstjenesterne«. Der kneb det for ham, idet han gjorde gjældende, at Tyskerne dog var de fleste. Jeg svarede derpaa, at der ogsaa paa dette Punkt burde være Ligestilling. Og jeg gjorde opmærksom paa, at der var ved at ske en Forandring. Adskillige Tyskere var rejste bort og Danskere komne til. Den Forandring vilde fortsætte sig. Jeg tilføjede dernæst noget om, at vi paa et saadant Omraade ikke saa meget burde tælle, men mere betragte hinanden som to Menigheder, der hver for sig skulde have aandeligt rimelige Kaar. Det var formentlig et baade retfærdigt og hensynsfuldt Forslag, som der ikke godt kunde indvendes noget virkeligt imod. Det blev da ogsaa vedtaget i vort nævnte første Møde uden nogen Vanskelighed. Det hjalp vel nok noget, at jeg, som skulde være den danske Præst, tillige var Provst. Senere blev det godkjendt af det nyvalgte Kirkekollegium og derefter af Kirkeministeriet.

Det kan maaske i denne Sammenhæng have sin Interesse at minde om en Samtale jeg paa et noget senere Tidspunkt havde med nogle af de tyske Ledere. En af dem, Guldsmed Paul Böde-wadt, gjorde i Samtalens Løb den Bemærkning, at nu vilde de da nødvendig være Askepot. Paa mit Spørgsmaal om, hvad han mente dermed, forklarede han, at de nødvendig vilde have kun Eftermiddagsgudstjenester. Det maa have været en Tanke, som de fra deres Side har tænkt sig Muligheden af. Men da jeg svarede med at nævne den omtalte Ordning med skiftevis Højmesse og Eftermiddagstjeneste, erklærede han, at saa havde de ikke mere at ønske vedrørende det Spørgsmaal.

Den 22. Juli blev jeg konstitueret som dansk Præst i Tønder. Og Provst Steffen blev efter afgiven Erklæring bekræftet som tysk Præst i Tønder (Skriv. modtaget i Provstiet 27. 8. 20), indtil den i Loven foreskrevne Afstemning kunde finde Sted eller Provst Steffen eventuelt havde meddelt, at han ikke ønskede at blive. I den følgende Tid deltog jeg i Kirkeforstanderskabets og Kirkekollegiets Møder. Og den 13. Oktober overgav Provst Steffen mig Formandsposten. Den 3. November rejste han til Læk for at overtage Embedet som Sognepræst og Provst dér. Og Pastor Beuck, som var bleven beskikket til Vikar i det tyske Præsteembede, kom den 2. November. Midt i November flyttede vi derefter ind i den gamle Provstegaard, medens Pastor Beuck fik den anden Præstebolig til sin Raadighed.

Ude i Provstiets Sogne havde jeg fortsat mit Arbejde med at undersøge Forholdene. Det gjaldt nu om at faa Præster til de ledige Embeder. I Møgeltønder, hvor man allerede paa egen Haand havde faaet Forbindelse med Sognepræst Jens Andersen fra Lille Lyngby-Ølsted i Nordsjælland, blev denne konstitueret i Embedet den 23. Juli 1920. I Højst og Ravsted havde jeg forhandlet med en Kreds af kirkelige Tillidsmænd om nogle af de Præster, som havde meldt sig til at ville overtage en Præstegjerning hernede. Det var ikke altid let at finde, hvem der kunde være skikket paa hvert enkelt Sted. Men paa Grundlag af, dels hvad jeg mere officielt vidste om dem, dels skaffede mig at vide ad mere privat Vej fra Mænd, som jeg kunde sætte ind i Forholdene netop paa det Sted, og som jeg turde stole paa, at de vilde og kunde sige deres Mening derom, talte jeg med Repræsentanterne og fik saa deres Bemyndigelse til at henvende mig til den eller dem, vore Tanker var kommen til at standse ved. Saaledes blev Pastor Niels Peter Nielsen ved Ansgar Kirke i Odense indstillet og under 13. 8. 20 konstitueret som Præst i Ravsted og Pastor Herman Poul Schülein ved Solbjerg Kirke paa Frederiksberg samme Dag konstitueret som Præst i Højst. Pastor Schülein overtog Gudstjenesten fra 12. 9. ,og Pastor Nielsen omtrent fra samme Tid. Pastor Andersen var kommen til Møgeltønder allerede noget tidligere. — I Udbjerg blev efter Grænsedragningen Gudstjenesterne overdraget til Provst Steffen i Tønder og efter hans Bortrejse til Pastor Beuck.

I et Par af de andre Sogne var der et saadant Forhold mellem Præsten og Menigheden eller dog en stor Del af den, saa at det Spørgsmaal trængte sig paa, om vedkommende kunde blive ved at være Præst i det Sogn. — Det ene Sogn var Bylderup, hvor von Helmolt var Præst. Han var Hannoveraner. Han havde en Tid været Kateket ved Petri Kirke i Kjøbenhavn. Han var kommen til Bylderup i 1913. Under Krigen blev han indkaldt. Og ikke mindst i den Tid var hans Optræden, naar han var hjemme paa Orlov, meget udæskende overfor den danske Del af Sognets Befolkning. Det var ikke blevet bedre efter hans Hjemkomst fra Krigen. Hans Nervesystem havde vel nok lidt en Del i Krigen. Han var i hvert Fald meget uligevægtig, saa at baade han selv og andre til Tider kunde være bange for et Sammenbrud.

I Juni Maaned 1920, altsaa inden Gjenforeningsdagen, kom nogle af de danske fra Bylderup Sogn, hvis Sønner var faldne i Krigen, og klagede over Præsten. Han havde ladet lave en Mindetavle for de faldne og forsynet den med det slesvig-holstenske Vaaben og en tysk Indskrift om, at de var faldne for Fædrelandet. De Mænd, som klagede, havde selv nægtet at lade deres Sønners Navne komme med paa Tavlen, medens andre dansk-sindede havde ladet sig overtale af Præsten. Nu skulde Tavlen afsløres ved en Mindefest i Kirken i den nærmeste Fremtid. Det vilde de gerne bede om Hjælp til at faa forhindret. Jeg indberettede straks Sagen til Stiftsøvrigheden. Og denne forbød ved Skrivelse af 22. Juni direkte til Pastor von Helmolt at ophænge Mindetavlen, før den var blevet godkendt af de kirkelige Myndigheder. Præsten maatte senere i en Samtale med Biskop Koch, hvor ogsaa jeg var tilstede, indrømme, at han havde faaet den paa-gjældende Skrivelse den 26. Juni, før Afsløringen fandt Sted. Men alligevel havde han foretaget Afsløringen. Tilmed havde han egenmægtig flyttet Kirkens gamle Krucifix fra dets Plads paa Kirkeskibets Nordvæg og ophængt Mindetavlen paa dets Plads.

Det gjorde naturligtvis ikke Forholdene til den danske Befolkning bedre. Og hans Handlemaade direkte mod Stiftsøvrighedens Skrivelse havde for de kirkelige Myndigheder føjet et nyt Moment til, som gjorde det endnu vanskeligere at anerkjende ham som skikket til at blive. Han gav sine daarlige, nedbrudte

Nerver Skylden for, at han var, som han var. Først den 27. September svarede han paa Stiftsøvrighedens Skrivelse. Der var ogsaa noget med, at han var rejst uden Rejsetilladelse, og at han havde holdt tysk Gudstjeneste paa Kongens Fødselsdag. Det gjorde altsammen, at man fra de kirkelige Myndigheders Side blev af den Mening, at man ikke kunde beholde ham som Præst. Han erklærede da ogsaa selv i den nævnte Samtale, at han vilde rejse Syd paa. Men Sagen blev ved at trække ud. Han havde tøvet længe med at svare paa Ministeriets Spørgsmaal, om han ønskede at blive »bekræftet«, foreløbig anerkjendt, til Afstemning kunde finde Sted, eller der paa anden Maade blev truffet endelig Afgjørelse. Da hans Svar endelig kom, gik det ud paa, at han gjerne vilde bekræftes, indtil han kunde faa Embede Syd paa. Men de kirkelige Myndigheder havde i det hele Betænkelighed ved at anerkjende ham, tilmed da man efterhaanden var kommen henimod den Tid, da Afstemningen om Præsternes Forbliven snart skulde begynde. Foreløbig passede han imidlertid Embedet, indtil Sagen kunde blive endelig afgjort. Men da han hen paa Efteraaret begyndte Konfirmandundervisningen, kom der en Anmodning om, at man maatte faa en anden til at undervise Børnene. Den støttedes selv af tyske Menighedsmedlemmer. Pastor Schülein, som havde begyndt sin Virksomhed i Højst, blev da konstitueret til at besørge Konfirmandundervisningen ogsaa i Bylderup. Og da von Helmolt endelig rejste, foreløbig til Lockstedter Lager, blev Schülein konstitueret i Embedet, indtil Præstevalg kunde finde Sted.

Den ovennævnte Mindetavle blev i Vakancetiden efter en lang Forhandling med Kirkeforstanderskabet og Kirkekollegiet ændret saaledes, at det slesvig-holstenske Vaaben og den tyske Indskrift blev fjernet og de manglende danske Navne derefter optagne paa den. Samtidig blev det gamle Krucifix flyttet til sin tidligere Plads og Mindetavlen anbragt paa en ny.

I Visby var Niels Møller Præst siden 22. November 1908. Baade han og hans Hustru var Nordslesvigere og begge dansk-sindede. Men deres Klædedragt og hele Fremtræden var saa paa-faldende, at den var almindelig Samtaleemne paa hele Egnen. Man vilde mindst af alt tænke, at de var Præstefolk. Derudover var der vist egentlig ikke noget at sige dem paa. Men der var en

stor Del af Befolkningen, som gjerne vilde have en Præst, der paa en anderledes virksom Maade vilde og kunde tage Præstegjæringen op. Paa den anden Side var der en Del, vistnok ikke mindst Smaafolk, som var bange for at gjøre deres Præst brødløs. Maaske var deres Holdning ogsaa til en vis Grad præget af Modsætningen til de førende Personer fra nogle af de større Ejendomme og til Frimenigheden omkring Pastor Jørgensens Virksomhed. Forholdet var i hvert Fald af en saadan Art, at det ikke var let at gribe direkte ind. Ordningen blev derfor udskudt, til den forestaaende Afstemning om Præsternes Forbliven kunde finde Sted.

Med Undtagelse af Pastor von Helmolt i Bylderup, for hvis Vedkommende Sagen tilsidst ordnedes ved, at han rejste bort, blev de andre Præster i Provstiet foreløbig »bekræftede«, indtil Afstemningen kunde finde Sted.

AFSTEMNING OM PRÆSTERNES FORBLIVEN.

II Lov Nr. 341 af 28. Juni 1920 var det bestemt, at Menighederne skulde have Lejlighed til at afgjøre, om de vilde beholde deres hidtidige Præst eller ikke. Der blev med denne Afstemning for Øje udsendt Forespørgsel til Præsterne, om de ønskede at blive under de nye Forhold og da at underkaste sig en saadan Afgjørelse. De allerfleste af Præsterne svarede bekræftende. Men nogle af dem svarede Nej og søgte Syd paa.

Det er vist ikke svært at tænke sig ind i, at Afgjørelsen overfor det nævnte Spørgsmaal har ført mange af Præsterne ind i alvorlige og meget personlige Overvejelser. Der var vel nok nogle, hvis nationale Sindelag var saa afgjort tysk, at de slet ikke kunde tænke sig Muligheden af at blive i deres Gjerning under dansk Styre. Og til den anden Side var der de, ikke saa mange, bevidst dansksindede Præster, som aabent havde vedkjendt sig deres danske Sindelag. For dem var det naturligvis en Glæde at faa Lov til at sige Ja. Men for mange af dem laa Sagen ikke saa klart. De var fødte i Nordslesvig og holdt af deres Hjemstavn og dens Befolkning og følte sig hjemme i den. Eller de var maaske fødte i Sydslesvig, men havde levet sig sammen med Befolkningen her og var kommen til at holde af den. Selv om de og en stor Del af deres Menighed var forskjelligt indstillede i national Henseende, var der, maaske gennem en lang Aarrække, knyttet mange personlige Baand, som bandt stærkt. Og havde de saa tilmed, som flere af dem, ikke mindst af Indre Missions Præster, havde oplevet noget af, haft den Glæde, at der trods de nationale Modsætninger virkelig havde samlet sig en god Kreds om deres Forkyndelse og deres Arbejde i Guds Riges Tjeneste i et virkeligt Menighedsliv, bandt det endnu stærkere. Der var saa

meget, som tilskyndede til at sige Ja. Naar der alligevel var en Del og ikke af de ringeste, som sagde Nej, har vi Grund til at tænke, at det har været alvorlige Samvittighedsgrunde af national eller anden Art, som fik dem til at gjøre det.

En af dem, Pastor Johannes Tonnesen, har offentligt givet Udtryk for noget af det, som rørte sig i hans Sind i dette Stykke (»Sædekornet« for 22. Juni 1919). Han udvikler sit Ideal, at de to Nationer i Grænselandet skulde leve i aandelig Forstaaelse og Fred og derved være til Børgelse for hinanden. Derfor er Tanken om en »Omnationalisering« ham saa inderligt imod, især naar den kommer frem paa det christelige Omraade. Og han bebrejder den danske »Indre Mission« og en Del af de nordslesvigske Missionsfolk, som prædiker Forsoningen som Christendommens Grundpille, at de ikke vil have Samarbejde med de troende Præster, som er tysksindede. »Naar den nationale Skillelinje skal føres igennem Guds Børns Rækker, saa er det for mig en Helligbrøde, der er lige saa stor som den, der blev begaaet i de tyske nationalistiske Krigsprædikener. Man skal ikke komme og sige, at Kristenlivet bliver rigere og dybere, naar danske Kristne lever for sig og tyske for sig i Nordslesvig; thi det er en Vildfarelse. Kristenlivet bliver maaske paa den Maade mere bekvemt, mere behageligt for Kød og Blod, mere idyllisk. Men det stærke og mandige, det der overvinder Verden, det der vækker Forargelse, det der har overbevisende Kraft, er kun det Troesliv, der staar under Helligaandens Tugt, og den dispenserer os aldrig fra det allersværeste«. Han slutter med at sige: »At »Genforeningen« fylder enhver Dansker med Glæde, er en Selvfølge, men at vi Tyskere har et blødende Hjerte ved vort Folks Nød, burde man forstaa. At det ofte næsten er over Evne at prædike, hvor Disharmonien imellem de fleste Tilhøreres Hjertelag og min indre Smerte er saa stor, har jeg lidt forfærdeligt under. Naar saa dertil kommer, at jeg holder det Spor, som den kristne Bevægelse, som jeg har staaet i, føres ind i, for forkert, ja, ligefrem for et Frafald netop fra det bedste og dybeste i dansk-kirkeligt Aandsliv, saa er det givet, at man gaar«. — Vi har godt af at tænke derpaa, naar vi læser og hører om disse Mænd. Det gjælder ogsaa dem, for hvem Overvejelserne førte til, at de sagde Ja, men derefter gik i en maaske ikke ringe Spænding, til deres

Skjæbne blev afgjort, og som saa bagefter maaske kom til at opleve forskellige Vanskeligheder. —

Provst Steffen rejste 3. November til Læk, hvor han havde faaet Embede som Førstepræst og Provst. Og om *Pastor von Helmolt* i Bylderup er der ovenfor fortalt. — I Emmerlev og Hjerpsted vægrede *Pastor Jürgen Jürgensen* sig ved at gaa paa Valg i de Menigheder, hvor han en Gang var bleven valgt. Han var født i Hamborg. Men hans Forældre havde ellers boet i Hjerpsted, og han var voxet op i Ballum. Han vilde sandsynligvis være bleven valgt. I hvert Fald kom der en næsten enstemmig Adresse for ham fra Hjerpsted. Men han vilde ikke gaa paa Valg, selv ikke under den Form, som den kommende Afstemning vilde faa. Han søgte derfor forskellige Embeder Syd paa. Og det endte med, at han kom til Sct. Johannes paa Føhr. — Paa tilsvarende Maade stillede *Pastor Christian Andersen* i Løgumkloster sig og *Pastor Heinrich Burmester* i Tinglev. De vilde dog begge nok være blevene som tyske Andenpræster i deres gamle Sogne. Men dels vilde de kirkelige Myndigheder først se Udfaldet af Afstemningen, før man afgjorde Spørgsmaalet om tyske Andenpræster. Dels var man betænkelig ved at sætte netop den tidligere Sognepræst med alle hans gamle Forbindelser som tysk Præst i Sognet. Det vilde utvivlsomt gjøre det vanskeligere for den nye danske Præst. De to nævnte Præster søgte da Syd paa og fik inden længe Embede dér.

I Løbet af November afholdtes der Valg til Kirkekollegierne og derefter til Kirkeforstanderskaberne. Som rimeligt var, blev Valgene gennemført som helt nye Valg og ikke som Suppleringsvalg, saaledes som den tyske »Kirchengemeinde- und Synodalordnung für die evangelisch-lutherische Kirche der Provinz Schleswig-Holstein« af 4. November 1867 § 18 bestemmer. Det betød, at der nu blev dansk Flertal, hvor der var dansk Flertal i Sognet, ogsaa i de blandede Sogne, hvor Kirkekollegierne og Kirkeforstanderskaberne før havde haft tysk Flertal. I Tønder blev man ved Forhandling enig om en Fællesliste med 6 tyske og 5 danske; i Højer og Udbjerg blev der tysk Flertal.

Derefter kunde vi tage fat paa Afstemningerne. Af Hensynsfuldhed mod Præsterne var det blevet bestemt, at Spørgsmaalet ved Afstemningen skulde lyde: »Ønsker De Nyvalg?« Derpaa skulde der svares Ja eller Nej.

Det første Sogn, hvor der holdtes Afstemning, blev *Daler*. Pastor Rühmann havde været Præst dér siden 18. Oktober 1914. Han var født i Husum; paa mødrene Side stammede han fra Angel. Han var paa det Tidspunkt endnu ugift. Han var personlig godt lidt af en stor Del af Befolkningen. »Han har været god mod vore syge og gamle«. Saaledes blev der sagt om ham. Der var dog nogle af de mest fremtrædende danske Familier, som tillige var prægede af Forbindelsen med Pastor Jørgensens Frimenighedskreds i Visby, der ønskede at faa en dansk uddannet og dansk sindet Præst. Afstemningen holdtes den 8. December 1920. Der blev afgivet 49 Ja (ønsker Nyvalg) og 190 Nej (ønsker ikke Nyvalg). Pastor Rühmann blev derefter stadfæstet i Embedet, efter at han havde aflagt Loyalitetsløfte.

I *Døstrup* holdtes Afstemningen den 13. December 1920. Her havde Pastor Hans Wind været Præst siden 1917. Det kneb ikke saa lidt for ham at forlige sig med Tanken om at skulle vælges paany. Han mente, at han engang var »rettelig kaldet« (rite vocatus). Men som Spørgsmaalet var blevet formet, gik han dog med nogen Tøven med til det. Baade han og hans Hustru var Nordslesvigere og kunde vist slet ikke tænke sig at drage Syd paa. Og en stor Del af Befolkningen havde sluttet op om hans Forkyndelse, der var afgjort præget af Indre Mission. Der var ogsaa nogen Stemning imod ham, vistnok i Forbindelse med Indflydelse fra Pastor Jørgensens Kreds i Skjærbæk. Ved Afstemningen blev der afgivet 105 Ja og 146 Nej.

Forholdene i *Visby* er skildret ovenfor (S. 27). Den 20. December 1920 afholdtes der Afstemning. Ved den kom Stemmerne til at staa lige med 146 Ja og 146 Nej. En Stemmeseddel med dobbelt Kryds blev lagt til Side til Kirkeministeriets Afgjørelse. Og hele Sagen blev derefter indsendt, idet man ikke mente at kunne erklære Pastor Møller valgt paa det nævnte Grundlag. Afgjørelsen trak ud. Først hen paa Forsommeren 1922 lykkedes det efter adskillige Forhandlinger at faa en Ordning, som formentlig maatte kaldes tilfredsstillende til begge Sider. Med Henvisning til en Sygdom i Halsen søgte Pastor Møller sin Afsked mod at faa tilstaaet en aarlig Understøttelse paa 2500 Kr. Afskeden blev ham bevilget paa de nævnte Vilkaar fra den 1. Juli 1922. Han byggede sig derefter et lille Havehus i den store Park,

som han havde plantet i Byens Udkant, og boede der med sin Hustru. Da hun nogle Aar efter døde, begravede han hende i Parken uden at have søgt Ministeriets Tilladelse. Bagefter søgte og fik han Tilladelsen til, at Gravstedet blev fredlyst som Gravsted for hans Hustru og ham. Selv døde han paa Tønder Sygehus den 25. Februar 1931 efter en lang og slem Sygdom (Kræft i Mundhulen) og blev begravet i Parken. Hele Parken havde han testamenteret til Visby Sogn. Og den har siden været et yndet Udflugtssted baade for Byens og Omegnens Befolkning.

I *Brede* holdtes Afstemningen den 28. December 1920. Peter Nissen havde været Præst her siden 1910. Han var Nordslesviger, hans Hustru derimod af tysk Familie. Han havde tidligere været Præst i Skast og derefter i Ballum. I de sidste 6 a 7 Aar havde han sammen med Brede ogsaa betjent *Skast* under Vakancen i det derværende Embede. Der var en Del gammel Kirkelighed og ret god Kirkegang. Der var nogen Missionsbevægelse. Fra nogle Sider var der Ønske om at faa en ny Præst. Afstemningen gav for Brede 134 Ja og 222 Nej og for Skast 31 Ja og 74 Nej.

I *Abild* havde Claus Rickers været Præst siden 1899. Han var Sydslesviger, født lige Nord for Danevirke. Der var nogen Missionsbevægelse, især i Sølsted. Pastor Rickers havde vistnok nogenlunde holdt sig fri for nationale Udæskninger. Men i nogle Skolesager havde han mistet en Del af Befolkningens Tillid. Ved Afstemningen den 29. December 1920 blev der afgivet 79 Ja og 206 Nej. Han fik altsaa Lov til at blive, som han meget gjerne vilde. Men han døde allerede den 2. Oktober 1921.

I *Højer* havde C. Chr. Rolfs været Præst siden 19. Marts 1893. Han selv var fra Ditmarsken. Hans Hustru var derimod en dansk Præstedatter, født Sparrevohn; hendes Fader, Jørgen Ploug Sparrevohn, havde fra 1835 til 1850 været Præst i Randerup, men kom derfra til Sneum og Tjæreborg. Pastor Rolfs var en god og elskværdig Mand, kundskabsrig, især stærkt kirkehistorisk interesseret. Han var personlig godt lidt af de allerfleste i Sognet. Hidtil havde der kun været en maanedlig dansk Gudstjeneste og desuden dansk Gudstjeneste Skjærtorsdag og Anden-Helligdagene. Tyskerne havde stort Flertal. De ejede den største Del af Jorden og de større Forretninger. Folkesproget

var dog for en meget stor Del til daglig dansk. Ved Afstemningen den 9. Januar 1921 blev der afgivet 92 Ja og 487 Nej.

I *Burkal* havde Martin Schwarz været Præst siden 30. April 1916. Han var Holstener, men hans Hustru Nordslesviger (fra Haderslev Egnen). Han var udpræget Indremissionspræst (»det gamle Budskab«) og meget virksom. Han havde ikke direkte udæsket i national Henseende; snarere havde han stræbt at slaa det nationale hen med en Henvisning til Christendommens over-nationale Karakter. Men hans hele Udvikling og Fremtræden var præget af tysk Aandsliv. Afstemningen blev noget præget af det ret betydelige Antal Grænsegendarmer, som havde faaet Bolig i det store Grænsesogn. Pastor Schwarz kunde efter hele sin Indstilling ikke forlige sig med, at de skulde være med til at afgjøre, om han skulde blive eller ikke som Sognets Præst. Han havde derfor søgt at hindre deres Optagelse paa de kirkelige Valglistes. Der blev naturligvis klaget derover. Og Kirkemini-steriets Afgjørelse gik, som rimeligt var, ud paa, at de skulde optages og have Lov til at stemme. Denne Præstens Stilling bragte ham paa Forhaand i et vanskeligt Forhold til en ikke uvæsentlig Del af den danske Befolkning. Ved Afstemningen den 10. Januar 1921 blev der afgivet 136 Ja og 418 Nej.

I *Mjolden* havde Peter Jacobsen været Præst siden 20. December 1903. Siden 1907 havde han ogsaa betjent *Randerup*. Han var født lige Syd for den nuværende Grænse. Hans Hustru var fra Højer. Hun havde gennem de fleste Aar af deres Ægte-skab været syg. Jeg havde det Indtryk i begge de helt igjennem danske Sogne, at man ikke havde noget at klage paa ham i national Henseende. Men man ønskede i dem begge en dansk sindet og dansk uddannet Præst. I *Mjolden* var der nogen grundtvigsk Bevægelse fra Pastor Hass', Hagens og Boisens Tid. Den senere saa kjendte Christen Kold havde i sin Ungdom en Tid været Huslærer hos Knud Knudsen i Forballum, og efter at han selv fra Pastor Hass havde faaet grundtvigsk Paavirkning, var han med sin ejendommelige Personlighed med til at præge sine Om-givelser i den Retning. Pastor Jørgensen i Skjærbæk havde en af sine Kredse i Forballum. I *Randerup*, Brorsons Fødesogn, hvor han ogsaa begyndte sin Præstegjerning, var der en Del Indre Mission. Ved Afstemningen den 13. Januar 1921 blev der afgivet

149 Ja og 92 Nej, deraf i Mjolden 102 Ja og 60 Nej og i Randrup 47 Ja og 32 Nej. Der skulde altsaa derefter være Valg af ny Præst.

I *Ballum* havde Sønke Andresen været Præst siden 17. Februar 1910. Han var fra Ditmarsken og havde endnu i Afstemningstiden ladet sit tyske Sindelag komme ret stærkt til Udtryk. I en Samtale erklærede han, at han nationalt ganske vist hørte hjemme i Ditmarsken, men aandeligt og christeligt hørte hjemme i Nordslesvig, hvor han følte sig stærkt knyttet til den Form af Indremission, som repræsenteredes af »de tolv«; han var selv en af dem. Det kirkelige Liv var mest præget af Indremission og af Luthersk Missionsforening. Præsten vilde meget gerne blive. Men den langt overvejende Del af Befolkningen i det helt igjennem danske Sogn ønskede at faa en ny, dansk Præst. Af stemningen den 17. Januar 1921 viste det aldeles tydeligt, idet 274 stemte Ja og kun 130 Nej.

Paa *Rømø* var Pastor Treplin kommen et Aars Tid i Forvejen. Han var Tysker af Fødsel og kom fra Krempe i Holsten. Han havde dog tidligere været Andenpræst i Løjt og derefter Sognepræst i Holebøl. Man regnede paa Øen med at beholde ham. Og Afstemningen den 19. Januar 1921 bekræftede dette, idet der kun blev afgivet 25 Ja mod 167 Nej.

I *Hostrup* havde Jørgen Hansen været Præst siden 6. Juli 1911. Baade han og hans Kone var fra Haderslevengen. Han hørte til »de tolv«. Vi har ovenfor (Side 17) hørt om, at han regelmæssigt og virksomt tog Del i Indremissions Møder i Tønder. Hjemme i Hostrup havde han adskilligt kirkeligt Arbejde i Gang med Samtalemøder, Ungdomsmøder og Missionsmøder. Ved disse Møder plejede han at tale Dansk. Der var en ikke helt lille Kreds, som sluttede op om ham. Og indenfor den Kreds blev den nationale Grænse ikke trukket op. Fra anden Side var der, især i Rørkjær, en Kreds, som var grundtvigsk paavirket. Pastor Jørgensen fra Skjærbæk kom der af og til. Denne Kreds stod afvisende overfor Pastor Hansens Indremissions-Forkyndelse. Men især følte den sig ikke tilfredsstillet af ham i national Henseende. Et og andet fra Krigsaarene, bl. a. Nægtelse af Klokkeringning ved en Mindegudstjeneste for en af de faldne fra denne Kreds, havde sat en Del Bitterhed i Sindene, som havde

svært ved at svinde bort. Ved Afstemningen den 24. Januar 1921 blev der afgivet 143 Ja og 280 Nej.

I *Nørre Løgum* havde Peder Simonsen været Præst siden 16. November 1913. Han var fra Haderslevgegnen og hans Hustru fra Sognet. Han hørte til »det gamle Budskab«s Præster, en af de bedste og betydeligste af dem. Han havde taget virksom Del i Indremissions Arbejde i hele Landsdelen og havde betydet meget for mange. Det fik bl. a. et smukt Udtryk i Biskop Fuglsang Damgaards Udtalelse ved hans Bispevielse om, hvad Pastor Simonsen havde betydet for ham. En af Sognets gode danske Mænd havde sagt om ham: »Sognepræsten ønsker at blive og hører til de faa, der kan blive. Ved Omvalg vil han sikkert blive valgt«. Afstemningen den 31. Januar 1921 viste Rigtigheden af denne Udtalelse, idet der kun blev afgivet 55 Ja mod 263 Nej.

Der blev saaledes paa Grundlag af Afstemningen siddende ti tyskuddannede Præster i deres Embeder her i Provstiet, medens to blev stemte ud. Af disse kom den ene, Pastor Jacobsen, ind i andet Embede, nemlig i Udbjerg. En tredie, Pastor Møller i Visby, fik først senere sin Sag afgjort.

Bag ved dette Resultat ligger der utvivlsomt en god Del konservativ Vedhængen ved det gamle og prøvede. Selv hvor Sindene havde været modsat indstillede i det nationale Spørgsmaal, var der alligevel paa det personlige og christelige Omraade i Aarenes Løb knyttet adskillige Baand mellem Præst og Menighed og de enkelte Mennesker og Hjem i den. Det betød vel ogsaa noget, at adskillige netop af de Præster, som blev, stammede fra selve Landsdelens Befolkning. De havde derigjennem haft gode Betingelser for at forstaa den og komme i Forbindelse med den. De kunde ikke blot uden nogen Vanskelighed forstaa Folkesproget, men kunde ogsaa ved Lejlighed selv bruge det. Det bør vist ogsaa fremhæves, at mange af dem var flittige til at gjøre Husbesøg. — I nogle Tilfælde kom der ogsaa en vis Medfølelse til, ikke mindst hvor Præsten og hans Familie havde boet i en hel Række Aar i Sognet. Man vilde ikke være med til at jage dem fra deres Hjem, naar de gjerne vilde blive, og naar det da nogenlunde kunde gaa at beholde dem. Og man vidste jo, hvad man havde, men ikke hvad man kunde faa. De fleste kjendte meget lidt til de danske Præster, som der kunde blive

Tale om at faa herved. Der var maaske ogsaa nogle af de danske Præster, som havde faaet Lejlighed til at prædike hervede, der ikke havde givet sig tilstrækkelig Tid til at lære det at kjende, som var her i Forvejen, og derved var kommen til at undervurdere det og havde ladet det komme til Udtryk. Det er maaske ikke helt uden Grund, naar man i den Sammenhæng har nævnt den Missionsuge, som i Oktober 1920 blev afholdt i de allerfleste nordslesvigske Sogne. Man kan maaske i det hele betvivle Betimeligheden af den nævnte Missionsuge og ikke mindst paa det Tidspunkt. Det hele faar ved en saadan Lejlighed let et Præg af Massevirkning. Og jo mere Opmærksomheden bliver vækket, desto mere kaldes der ogsaa ad den kritiske Sans. Jeg er tilbøjelig til at tro, at et og andet i den Missionsuge har kunnet være med til at kalde en vis Forsigtighed og Betænkelighed frem overfor det nye. Det er maaske ikke helt uden Grund, at der er bleven sagt, at en og anden af de tyskuddannede Præster blev siddende i sit Embede, fordi man saaledes var bleven betænkelig ved et Skifte.

Men paa den anden Side var der ogsaa en Spørgen og Længsel efter at blive fri fra det fremmede og komme i fuldt Fællesskab med dansk Kirkeliv, saaledes som man havde hørt om det eller selv havde mødt det. Det var vist i hvert Fald i mange Tilfælde en saadan Spørgen og Længsel efter fuldt Fællesskab med dansk Kirkeliv, som gav sig Udtryk i deres Afstemning, som ønskede Nyvalg.

Resultatet var vel nok for adskillige en Overraskelse. Men det var maaske ikke saa galt, at Overgangen ikke blev alt for brat. Det var jo det, som det betød, naar saa mange Præster fra tidligere Tid blev siddende i deres Embeder og paa Egnen. Der kom rundt omkring nye Præster ved Siden af, saa at der blev Lejlighed til at lære det nye at kjende. Og hele Indstillingen blev paa saa mange Maader en anden.

Det at saa mange Præster fra den tidligere Tid blev i deres Embeder, fik ganske naturligt Indflydelse paa et andet vanskeligt Spørgsmaal, nemlig om Betjening af den tyske Del af Menighederne, eventuelt ved Ansættelse af tyske Andenpræster. Det laa nær at lade disse Præster fra den tidligere Tid fortsætte med at betjene den tyske Del af Menigheden i deres Sogn, som de

hidtil havde gjort. Og saa laa det ikke langt borte, i hvert Fald indtil videre, indtil man havde faaet bedre Overblik, ogsaa at lade dem betjene den tyske Del af Menigheden i et Nabologn, hvor der kom en danskuddannet Præst. Man var, ikke mindst i den første Tid, bange for at paalægge de danskuddannede Præster at prædike paa Tysk. Man vilde nødig, at de skulde udsættes for en lignende Kritik for manglende Sprogfærdighed, som tidligere i adskillige Tilfælde var bleven rettet mod de tyskuddannede Præsters Brug af det danske Sprog.

DANSKE OG TYSKE GUDSTJENESTER.

DET var et af de første Spørgsmaal, som de nyvalgte Kirkekollegier fik forelagt, hvorledes det skulde ordnes med Hensyn til Gudstjenesternes Sprog.

I de fleste af de gamle kongerigske Enklavesogne (Møgeltønder, Visby, Døstrup, Mjolden, Randerup, Ballum og Rømø) og i Skast og Hjerpsted samt i det gamle Bedehus i Emmerske Kirke-distrikt i Tønder Landsogn havde der hidtil kun været danske Gudstjenester. Nogle enkelte tyske Gudstjenester i Krigsaarene i de Sogne, hvor der laa Soldater, kan vi her se bort fra. I Emmerlev var der nogle Aar før Krigen bleven indført 6 tyske Gudstjenester om Aaret og i Daler 12. I de fleste andre Sogne var der i Reglen en tysk Gudstjeneste hver Maaned og desuden paa Andenhelligdagene; enkelte Steder kom dertil endnu Skjærtorsdag og Langfredag Eftermiddag. I Abild og Hostrup var Antallet af tyske Gudstjenester blevet forøget til to om Maaneden foruden Helligdagsgudstjenesterne; i Tinglev var Antallet i 1913 blevet udvidet til ca. 31. I Højer var der kun én Søndag om Maaneden og Andenhelligdagene og Skjærtorsdag dansk Gudstjeneste. I Tønder havde der været dansk Eftermiddagsgudstjeneste en Søndag hver Maaned; men ved Kirkekollegiets Beslutning 18. Maj 1917 blev den helt indstillet (jfr. ovenfor Side 16). Og i Udbjerg havde der siden 1890 kun været tysk Gudstjeneste.

I Tønder, Højer og Løgumkloster var Ordningen væsentlig af gammel Oprindelse. For Løgumklosters Vedkommende gik Ordningen med tyske Gudstjenester én Søndag om Maaneden og paa Andenhelligdagene saaledes helt tilbage til 1738. Men i de fleste andre af Provstiets Sogne var Ordningen af nyere Datum. I Højst f. Ex. blev de første tyske Højmesse-gudstjenester indført 14. Marts 1895, ialt 6 om Aaret, vistnok paa Foranledning af Forpagterne

paa Domænegaardene Ellehus og Margrethegaard og Ejeren af Gaarden Adelvad. Den 25. April 1911 forøgedes Antallet til 15 om Aaret. I Tinglev begyndte det i 1888 med 6, som i 1899 forøgedes til 15 og 19. December 1913 til 31 a 32. Det er vel gaaet nogenlunde paa samme Maade i de andre Sogne.

Svarene fra Daler, Emmerlev, Brede og Højst gik ud paa, at man ikke mente, at der var Brug for tyske Gudstjenester. I Højst udtrykte Kirkekollegiet, hvori der ogsaa sad tyske Medlemmer, det enstemmigt saaledes: »Kirkesproget er Dansk«. I Tinglev, Burkal, Hostrup, Abild og Løgumkloster foreslog man 15 tyske Højmesser om Aaret, én Søndag hver Maaned og de tre Andenhelligdage. I Nørre Løgum og Ravsted foreslog man det samme Antal, men skiftevis Formiddag og Eftermiddag for den maanedlige og Eftermiddag for Andenhelligdagene. I Bylderup nøjedes man med 12 om Aaret, én hver Maaned, men skiftevis Formiddag og Eftermiddag. I Tønder foreslog man regelmæssig Skiften mellem dansk og tysk Gudstjeneste, skiftevis Formiddag og Eftermiddag. Disse Indstillinger blev stadfæstede af Kirkeministeriet ved Skrivelse af 22. August 1921.

I Udbjerg trak det noget ud, indtil Spørgsmaalet om Præst var blevet afgjort. Ved Pastor Jacobsens Ansættelse blev det ordnet saaledes, at han skulde prædike baade paa Dansk og paa Tysk, med en nogenlunde ligelig Fordeling af Gudstjenesterne. Denne Ordning blev stadfæstet ved Min. Skriv. af 30. December 1921.

I Højer blev det efter en Del Forhandling ordnet saaledes, at Seminarieforsøger, Pastor Albeck i Tønder og Sognepræst N. A. Jensen i Møgeltønder hver holdt en dansk Gudstjeneste om Maaneden, henholdsvis Formiddag og Eftermiddag, ved Siden af Pastor Rolfs' danske Gudstjenester, saaledes at Gudstjenesterne Antal ogsaa her blev nogenlunde ligelig fordelt mellem danske og tyske. Den nævnte Ordning blev truffen dels under Hensyn til Pastor Rolfs' Alder, dels fordi nogle af de danske, især af tilflyttede, havde svært ved at forstaa Pastor Rolfs' danske Prædiken. — Senere overtog Pastor Martin Hansen i Visby Pastor Jensens Del i denne Ordning.

I Højst blev Spørgsmaalet taget op igjen paa Grund af et Andragende om en tysk Andenpræst, først et Andragende fra

»Schleswigscher Wählerverein« ved Folketingsmand, Pastor Dr. theol. Schmidt og J. Jessen fra Stoltelund og senere et Andragende fra 43 kirkelige Vælgere i Højst (20. August 1921). Kirkeforstanderskabet og Kirkekollegiet afviste enstemmigt det førstnævnte Andragende, skjønt der sad tyske Medlemmer i dem. De tilføjede, at eventuelle tyske Gudstjenester maatte henlægges til Tiden udenfor den ordinære Gudstjeneste d. e. udenfor Højmesse-tiden. Det andet Andragende blev efter forskellige Forhandlinger ændret til et Andragende om 15 tyske Gudstjenester om Aaret ved Pastor Beuck i Tønder. I denne Form tillraadte Kirkeforstanderskabet det paa Betingelse af, at de tyske Gudstjenester lagdes udenfor den danske Gudstjenestetid. Og saaledes blev det godkendt af Ministeriet ved Skrivelse af 23. Marts 1922, idet der tilføjes, at de tyske Gudstjenester bør lægges saaledes, at de hverken griber ind i den normerede Orden for de danske Gudstjenester i Højst eller de tyske i Tønder.

Som det fremgaar af det foregaaende, var Spørgsmaalet om særlige tyske Præster imidlertid blevet rejst. Det var først »Schleswigscher Wählerverein«, som i Begyndelsen af Februar 1921 indsendte et Andragende ved Folketingsmand Dr. Schmidt og Jes Jessen med en hel Plan til Forsyning af Tønder Provsti med tyske Præster. Man ønsker en tysk Præst i Højer; han skal tillige betjene Nabosognene. Dernæst ønsker man en tysk Præst ansat i Løgumkloster; han skal tillige betjene Nørre Løgum, desuden Bedsted i Aabenraa Provsti og maaske Arrild i Tørninglen Provsti. En tysk Præst i Tinglev kan tillige betjene Uge i Aabenraa Provsti. Og i Ravsted ansættes en tysk Præst, som tillige kan betjene Højst og Bylderup og maaske Burkal. Endelig ønsker man en tysk Præst i Udbjerg og henlægger til ham Betjeningen af Møgeltønder og Hostrup. Brede og Skjærbæk betjenes fra Løgumkloster. Mærkeligt nok havde man ikke faaet Abild med; det er i hvert Fald ikke udtrykkeligt nævnet. Ellers har man faaet alle de Sogne med, som der i det hele kunde blive Tale om.

Det har vel nok været Kirkekollegiernes Forhandlinger og Svar angaaende de tyske Gudstjenester, som har været med til at kalde Spørgsmaalet frem. Det synes af Sagens videre Udvikling at fremgaa, at der ogsaa har været en vis Forbindelse med de Forhandlinger, som førtes om visse tyskuddannede Præsters

Forbliven eller Bortrejse. Det blev i hvert Fald i anden Omgang til et Andragende om at faa den tidligere Sognepræst i Løgumkloster til tysk Andenpræst for Løgumkloster og Bedsted. I Tinglev var det derimod muligvis et andet Navn end Pastor Burmesters, som laa bagved.

Andragendet blev indsendt gennem Tønder Provsti. Og det faldt saaledes i min Lod at skulle afgive min Erklæring derom. Vi havde naturligvis i vore sønderjydske Provstemøder under Biskop Kochs Ledelse og med Kirkeministeriets Repræsentanter som Deltagere drøftet Spørgsmaalet adskillige Gange. Det var jo et stort og vigtigt Spørgsmaal. Og Loven gav Anvisning paa, at en saadan Ordning kunde bruges, hvor man ansaa det for nødvendigt. Spørgsmaalet var altsaa, hvorledes man maatte skjønne om Nødvendigheden af saadanne særlige tyske Præster og i det foreslaede Omfang.

Som Forholdene havde udviklet sig, især ved at saa mange af de tyskuddannede Præster ved Afstemningerne var blevne siddende i deres Embeder, forekom det os efter alvorlig Prøvelse ikke at være nødvendigt, i hvert Fald ikke lige i Øjeblikket. I de Sogne, hvor disse tyskuddannede Præster var blevne siddende i deres Embeder, maatte det kunne kaldes naturligt, at de fortsatte med at holde de tyske Gudstjenester, hvor der havde været saadanne og skulde vedblive at være det. Det kunde i hvert Fald den tyske Del af disse Sognes Befolkning ikke med Rette føle sig brøstholdne ved. Ved Afstemningen om disse Præsters Forbliven havde ogsaa de tyske Menighedsmedlemmer haft Stemmeret. Og selv om de ikke alle havde deltaget i Afstemningen, havde der dog maaske paa sine Steder været saa mange med, at de havde kunnet være med til at paavirke Resultatet. Det vilde i saadanne Tilfælde have været en aabenbar Uret mod den danske Del af Sognemenigheden, om der da ved Siden af den saaledes blivende Præst skulde være kommen ogsaa en tysk Andenpræst. Det vilde have krævet en helt anderledes skarp Udsondring af den danske og den tyske Del af Sognemenigheden forud for Afstemningen, saa at man ved denne havde været helt klar over, at man fremtidig vilde faa baade en dansk og en tysk Præst og Menighed. Hvorledes det vilde have virket ved Afstemningerne, er ikke let at sige. Men det vilde have krævet en Udskillelse og Sondring i

Sognene ogsaa paa det kirkelige Omraade, som mange ikke ønskede, især ikke paa det Tidspunkt, da saa meget endnu trængte til at blive klaret. Man var i adskillige af de Sogne, som der her er Tale om, indenfor de Kredse, som samledes omkring Præsten, netop paa det kirkelige Omraade ikke vant til at dele sig efter nationale og end mindre efter sproglige Linier. Som Afstemningerne var lagt til Rette og som Resultatet var blevet, maatte det kunne kaldes forsvarligt, at den tyskuddannede Præst lige saa godt efter som før fik betroet Betjeningen af den tyske Del af Sognet.

Og for de Sognes Vedkommende, hvor der skulde ansættes en ny, antagelig danskuddannet Præst, laa Forholdene saaledes efter Afstemningerne, at man allevegne kunde henvise til en Nabo-præst, som var bleven siddende i sit Embede fra den tyske Tid og altsaa kunde betjene den tyske Del af et saadant Sogn paa en i sproglig Henseende aldeles tilfredsstillende Maade. Og da de paagjældende Præster hver kun havde én Kirke og det baade i deres eget og Nabosognet kun drejede sig om en maanedlig Gudstjeneste og tre Andenhelligdags-Gudstjenester, kunde det ikke kaldes uoverkommeligt for dem, naar de fik Befordrings-godtgjørelse og Honorar for deres Arbejde i Nabosognet. Afstandene fra Præstegaard til Kirke og Menighed vilde gennemgaaende være som til et Annexsogn. Den vilde i hvert Fald ikke blive længere, end om der blev ansat en særlig Præst med en Virkekreds af f. Ex. 4 Sogne, som ogsaa det tyske Andragende regnede med.

Biskop Koch anmodede i Skrivelse af 21. April 1921 om at indhente Kirkekollegiernes Erklæring om, »hvorvidt det saaledes fremkomne giver Anledning til yderligere Udtalelse om Kirkesproget end den, de allerede har afgivet«. Deres Svar fastholdt i det væsentlige det tidligere Standpunkt. Og ved Resolution af 22. August 1921 stadfæstede Kirkeministeriet derefter den ovenfor skildrede Ordning af tyske og danske Gudstjenester i Sognene. For enkelte Sognes Vedkommende kom den endelige Ordning først lidt senere. Og ved en ny Skrivelse af 30. December 1921 blev det bestemt, hvilke Præster der skulde besørge Tjenesten i de Nabosogne, hvor der ikke var ansat tyskuddannede Præster. Pastor Schwarz i Burkal fik overdraget Tjenesten i Tinglev, Pastor

Hansen i Hostrup Tjenesten i Bylderup, Pastor Bruhn i Bjolde-
rup Tjenesten i Ravsted, Pastor Simonsen i Nr. Løgum Tjenesten
i Løgumkloster. Desuden blev det bestemt, hvilken Præst der
skulde overtage eventuelle tyske kirkelige Handlinger i de Sogne,
hvor der ikke var anordnet tyske Gudstjenester.

Den 15. December 1921 fremsendte Tillidsmændene for den
tyske Vælgerforening i Tinglev imidlertid et af 76 Underskrivere
fra Uge Sogn tiltraadt Andragende om, at der maatte blive ansat
en særlig tysk Præst i Tinglev, som saa ogsaa skulde betjene
Uge. Kirkekollegiet i Tinglev afviste Andragendet med 9 Stemmer
mod 6. Man henviste til, at den af Ministeriet godkjendte Ord-
ning med 15 tyske Gudstjenester om Aaret maatte anses for at
være tilstrækkelig. Der kunde ikke være begrundet Trang til flere
tyske Gudstjenester nu under dansk end før under tysk Styre.
Ministeriet svarede den 26. April 1922, at »der ikke for Tiden
var Grund til at træffe anden Bestemmelse end den efter Kirke-
kollegiets enstemmige Indstilling approberede Ordning«. En ind-
sendt Oplysning om, at Antallet af tyske Gudstjenester før Krigen,
den 19. December 1913, var blevet forhøjet til 31 a 32 om Aaret,
og et Andragende af 26. Juli 1922 om at faa dette forhøjede An-
tal tyske Gudstjenester, hvorved Oprettelsen af en tysk Frime-
nighed eller Valgmenighed kunde undgaas, besvarede Ministeriet
i Skrivelse af 4. August 1922 derhen, at man, uanset at der, efter
hvad der nu foreligger oplyst, kort før Verdenskrigens Udbrud
skal have været indført et noget større Antal tyske Gudstjenester
end det, der nu er fastsat, ikke finder Anledning til allerede nu
at foretage nogen Ændring i det fastsatte Antal tyske Gudstje-
nester. Ministeriet maa i saa Henseende lægge Vægt paa, at den
trufne Ordning er sket paa Grundlag af en enstemmig Indstil-
ling fra Kirkekollegiet paa et Tidspunkt, da den hidtidige tyske
Præst for Menigheden endnu fungerede som Menighedens Præst
og som Formand for Kirkekollegiet. Man kan heller ikke se bort
fra den Ændring i Befolkningsforholdene paa Stedet, der fak-
tisk har fundet Sted efter Gjenforeningen ved de tyske Tjeneste-
mænds Afgang fra Sognet og samtidig Tilflytning af en forøget
dansk Befolkning. Saafremt Andragerne ikke maatte føle sig til-
fredse med den af Ministeriet trufne Ordning, maa man henvise
dem til at benytte sig af den samme Adgang, som Lovgivningen

giver Folkekirkens andre Medlemmer i lignende Tilfælde, til at søge sig betjente af andre af Folkekirkens Præster eller, om man ønsker det, til at danne Valgmenighed eller at ansøge om Ansettelse i Sognet af en af dem selv lønnet Andenpræst«.

Allerede i September 1922 dannedes derefter en tysk Frime-nighed i Tinglev med Pastor Gottfriedsen som Præst. Man har ikke villet slaa sig til Ro med den af Ministeriet truffne Ordning, skjønt Ministeriets Skrivelse aabnede Udsigt til, at man senere vilde være rede til at tage Spørgsmaalet op til en ny Forhandling. Man har heller ikke villet prøve paa at bruge nogen anden af de i den kirkelige Lovgivning anviste Udveje. Medlemstallet i Tinglev var ca. 70 med nogen Tilslutning fra nogle Sogne i Aabenraa Provsti og fra Ravsted.

I Løgumkloster fastholdt Kirkekollegiet den 19. Maj 1921 enstemmigt sit Standpunkt fra 20. December 1920. Et Andragende i Oktober 1921 med 510 Underskrifter fra Løgumkloster og 83 fra Bedsted Sogn om at faa ansat den tidligere Sogneprest Andersen som tysk Andenpræst blev forkastet af Kirkekollegiet i Løgumkloster den 8. December 1921 med 11 Stemmer mod 2; én Stemmeseddel var blank. Og i Bedsted stemte hele Kirkekollegiet imod det den 27. December 1921. Den 18. April 1922 svarede Ministeriet, at man betragtede Sagen som bortfalden, fordi Pastor Andersen i Mellemtiden havde søgt og faaet Embede Syd for Grænsen.

I Højst fastholdt Kirkekollegiet hele Tiden sit første Standpunkt. Og det andet Andragende, af 20. August 1921, om en tysk Andenpræst i Højst ændredes senere til et Andragende om 15 tyske Gudstjenester ved Pastor Beuck i Tønder, hvilket stad-fæstedes, jfr. Side 41.

Det er nu bagefter maaske ikke saa vanskeligt at kritikere denne Ordning og at anføre forskjellige Grunde for, at en anden Ordning havde været bedre. Vi, som var med i Arbejdet dengang og fulgte de forskellige Udviklingstrin, har mange Gange overvejet Spørgsmaalet og drøftet det med hinanden. Vi var os i høj Grad bevidst, at det var et vigtigt Spørgsmaal. Men som Forholdene var kommen til at ligge og udvikle sig, stod det for os, som om dette var den naturligste og lempeligste og derfor indtil videre den rigtigste Ordning. Vi vilde nødigt slaa mere i Stykker

end højst nødvendigt. Og det er der vist ingen Tvivl om, at en Ordning med tyske Andenpræster strax fra først af vilde have trukket Linierne skarpere op rundt omkring i Sognene. Skulde en saadan Ordning have været gennemført, burde der i hvert Fald sikkert have været begyndt helt fra allerførst med at lægge Linien saaledes, at den var kommen til at staa klar ved Afstemningen og derfor var kommen til at præge den. Men det vilde have krævet en saadan Udskillelse af danske og tyske i Sognene ogsaa paa det kirkelige Omraade, som mange netop dér ikke ønskede og adskillige endnu ikke var modne til.

Den Ordning, som kom, var vistnok alligevel den lempeligste Overgang fra det gamle til det nye. Som antydet, blev Spørgsmaalet ikke betragtet som endelig afgjort. Man havde ikke blot erklæret sig rede til en senere Forhandling om det. Men man arbejdede fra de kirkelige Myndigheders og Lovgivningens Side stadig med det. Menighedsraadsloven af 1922 fik udtrykkeligt i § 39 en Tilføjelse om Andenpræster i nationalt blandede Sogne. Og der blev i Tiden derefter gjort et Par Forsøg, henholdsvis i Haderslev og i Tinglev, paa at lede den tyske Frimenighedsbevægelse ind i en Ordning med tyske Andenpræster. Men de blev afviste. Man foretrak at knytte Forbindelsen fastere med den slesvig-holstenske Landskirke.

Men naar de tyskuddannede Præster, som paa en Maade har været Bærerne af den hidtil brugte Ordning, efterhaanden gaar af, vil Spørgsmaalet igjen komme op og kræve en Løsning. Den hidtil brugte Ordning kan ifølge sin Natur kun være en Overgangsordning. Hvis det da skal lykkes at beholde den tyske Del af Menighederne indenfor Folkekirken og derved beholde det Fællesskab og den Berigelse, som ligger deri, maa de, som Forholdene har udviklet sig, utvivlsomt have deres egne Præster indenfor Folkekirken. Man kunde maaske tænke sig det under Form af Valgmenigheder. Derved vilde de faa en betydelig Selvstændighed, ikke blot til selv at vælge deres Præst, men ogsaa paa andre Omraader. Men jeg vilde mene, at en Ordning med Andenpræster med en Virksomhedskreds f. Ex. af fire Sogne og med de tyske Menighedsraadsmedlemmer i disse Sogne som Valg- og Indstillingsraad i Lighed med Menighedsraadene vilde passe bedre til deres aandelige Indstilling. Ved en saadan Ordning

vilde det bl. a. kunne undgaas at trække Skillelinierne skarpt op ude i Sognenes Befolkning. Der er Forholdet ofte saaledes, at man indenfor den samme Familie, ja maaske indenfor det samme Hjem med forskjellige Baand er knyttet til begge Sider og derfor egentlig ikke ønsker at bryde bestemt og helt med nogen af dem.

Den anden mulige Vej med dobbeltsprogede Præster er neppe farbar i Øjeblikket, om den i det hele nogensinde mere bliver det. Et Par Gange, hvor der er sket Tilbud i den Retning, er Tilbudet blevet afvist. Og nogle Steder, hvor det er blevet prøvet, har det ikke rigtig villet lykkes at samle derom, saa at man i nogle Tilfælde har maattet opgive det og indstille de folkekirkelige tyske Gudstjenester, fordi de tyske Menighedsmedlemmer har sluttet sig til den tyske Frimenighed. Et Par Steder i Haderslev Stift synes det foreløbig at gaa, men dog vist ikke uden Vanskeligheder. Det er tilsidst ikke blot et Sprogspørgsmaal, men meget mere et Spørgsmaal om Sindelag og Forstaaelse og Tillid. Der er noget smukt og ideelt ved en saadan Ordning, hvor de rette aandelige Forudsætninger er tilstede. Men det er utvivlsomt en Ordning, som stiller store Krav til dem, som skal være Præster under den, og paa sin Vis ogsaa til Menighederne. Vi er adskillige, som kjender til og har glædet os over at have faaet Lov til virkelig at være Præst for flere eller færre enkelte Tyskere, som sad i vor Kirke maaske Søndag efter Søndag og som vi fik Lov til at tjene baade med Ordet og ved Nadverbordet og kom i et personligt Tillidsforhold til, ja maaske et Venskabsforhold, trods det at vi godt kjendte hinandens forskjellige nationale Indstilling. Vi har maaske ogsaa oplevet, at vi ved en Sygeseng eller ved en anden Lejlighed maatte bruge det tyske Sprog og syntes, at vi ogsaa saaledes fik Lov til at være til nogen Hjælp for det Menneske eller den Kreds med det, som Evangeliet har at give os. Men det er vist ikke svært at forstaa, at Opgaven bliver i høj Grad vanskeligere, naar den skal ses under Synspunkt af at hjælpe en Kreds af Mennesker, som folkeligt og nationalt føler sig knyttet til et andet Folk end vort, til at leve et Menighedsliv, som dog i nogen Maade kan være i Samklang med dette Folks folkelige og kirkelige Ejendommeligheder.

DE NYE PRÆSTER.

DET var et ret stort Antal Præsteembeder, som skulde besættes med nye Præster. Fem af dem, nemlig begge Embeder i Tønder og Embederne i Møgeltønder, Højst og Ravsted, var ganske vist foreløbig besatte ved Konstitution. Men det skulde jo afgjøres, om Konstitutionen skulde afløses af fast Udnævnelse. Udbjerg havde været ledigt i ca. 7 Aar. Bylderup, Tinglev, Løgumkloster og Emmerlev-Hjerpsted var eller vilde blive ledige ved de hidtilværende Præsters Bortrejse. Ballum og Mjolden-Randerup var blevne ledige ifølge den afholdte Afstemning. Desuden blev Møgeltønder igjen ledigt ved Pastor Andersens Død den 13. Juli 1921. Og Abild blev ledigt ved Pastor Rickers' Død den 2. Oktober 1921. Endelig blev Visby ledigt ved Pastor Møllers Afgang den 1. Juli 1922 og Rømø ved Pastor Treplin's Afgang fra den 30. September 1922.

Ved Lov af 30. November 1920 (indeholdende nogle Bestemmelser vedrørende Præstevalg i de sønderjydske Landsdele) var det fastsat, at Valgene skulde foretages efter Reglerne i den tyske Valglov for Slesvig-Holsten af 25. Oktober 1880 med de Lempelser, som maatte anses for nødvendige eller hensigtsmæssige. Embederne skulde derefter opslaas ledige med 4 Ugers Ansøgningsfrist. Saavel før som efter Opslaget kunde Kirkeforstanderskabet dog andrage Ministeriet om, at Præstevalg maatte bortfalde, enten saaledes at Valget blev overladt til den kaldende Myndighed, eller saaledes at Kirkeforstanderskabet foreslog en bestemt Mand, som ved en dertil indkaldt Forsamling af de valgberettigede Menighedsmedlemmer skulde have mindst $\frac{2}{3}$ af de afgivne Stemmer. I andre Tilfælde skulde Kirkeministeriet efter indhentet Erklæring fra Provstiudvalget præsentere 3 af Ansøgerne. Disse tre skulde da paa Valgdagen prædike over den samme opgivne Text.

Og derefter skulde Valget foretages under Provstens Ledelse efter de dertil udarbejdede Valglistes. — Med Hensyn til Valgprædiken var der givet den Begrænsning, at de Præster, som havde været konstituerede eller bekræftede i det paagjældende Embede eller tidligere havde prædiket i Menigheden, ikke var pligtige til at holde Valgprædiken. Det blev i adskillige Tilfælde brugt paa den Maade, at de paagjældende Ansøgere prædikede ved en Gudstjeneste i Sognet paa en af de foregaaende Søndage eller ved en anden Lejlighed og saa blev fri for det paa selve Valgdagen. Det vilde de fleste helst være.

Det var bestemt i Loven, at der ikke skulde være Valg til de Præsteembeder, som de i Provstierne ansatte Provster skulde beklæde. I Henhold hertil blev min Konstitution som dansk Præst i Tønder under 15. Juli 1921 afløst af fast Udnævnelse som Sognepræst for den danske Menighed i Tønder. Den faste Udnævnelse som Provst kom derimod først den 5. April 1923. Det hang noget sammen med Stiftsdelingen og de nye Biskoppers Valg og Udnævnelse. Der var ogsaa noget ved vore Lønninger, som skulde ordnes.

I *Møgeltønder* blev Pastor Jens Andersen indstillet ved Menighedsafstemning og udnævnt den 31. Marts 1921. Han døde allerede den 13. Juli s. A. I *Højst* blev Pastor Schülein paa lignende Maade indstillet af et dertil indkaldt Menigheds møde af de kirkelige Vælgere (med alle Stemmer mod én) og udnævnt til Sognepræst den 31. Marts 1921. I *Tønder* blev paa samme Maade Pastor Beuck indstillet af den tyske Menighed (enstemmigt) og udnævnt til Sognepræst for den tyske Menighed i Tønder den 1. Juni 1921. I *Ravsted* skulde der have været Valg mellem Pastor N. P. Nielsen og Pastor Johannes Kallenbach Pedersen fra Femø. Men den sidstnævnte trak sig tilbage et Par Dage før Valgdagen. Kirkeforstanderskabet enedes da om at frafalde Valg, men at bede om, at Pastor Nielsen maatte blive udnævnt. Det blev han den 21. September 1921.

I *Tinglev* holdtes Valg den 25. Maj 1921. Præsenterede var: Pastor Baden fra Hvilsted, Pastor J. C. Knudsen fra Gjerrild og Pastor J. Chr. Nielsen fra Ørum (ved Viborg). Pastor Baden fik 5 Stemmer, Pastor Knudsen 126 og Pastor Nielsen 153. Den 24. Juni 1921 udnævntes Pastor Nielsen derefter til Sognepræst i

Tinglev. — I *Ballum*, hvortil *Skast* imidlertid var bleven henlagt, holdtes der Afstemning den 14. Juli 1921 om Ansættelse af Pastor Conrad Hvidt fra Filipkirken i Kjøbenhavn som Sognepræst i Ballum og Skast uden Opstilling til Valg. Der blev ialt for begge Sogne afgivet 511 Stemmer og deraf 342 Ja for Pastor Hvidt. Han udnævntes derefter den 13. August 1921. — I *Emmerlev* og *Hjerpsted* afholdtes Valg den 16. August 1921. Præsenterede var: Pastor N. A. Jensen fra Bovlund, Pastor Jørgen Harboe fra Haarby og Pastor Baden fra Hvilsted. Pastor Harboe fik ialt 319 Stemmer, Pastor Jensen 67 og Pastor Baden 2. Pastor Harboe udnævntes derefter den 14. September 1921. — I *Løgumkloster* afholdtes Valg den 23. August 1921. Præsenterede var: Pastor Widding fra Thoreby, Pastor Friis Christensen fra Torslev-Svenstrup og Pastor S. N. S. Gundtoft fra Aalborg. Pastor Widding fik 115, Pastor Friis Christensen 19 og Pastor Gundtoft 205 Stemmer. Pastor Gundtoft blev udnævnt den 16. September 1921.

I *Bylderup* afholdtes Valg den 16. September 1921 mellem Pastor Berg fra Drejø og Pastor J. Chr. Knudsen fra Gjerrild-Hemmet. Den tredie af de præsenterede, cand. theol. Storm, havde trukket sig tilbage kun 3 Dage før Valget. Man enedes om at holde Valget mellem de to. Pastor Berg fik 13 og Pastor Knudsen fik 122 Stemmer. Pastor Knudsen udnævntes derefter den 14. Oktober 1921.

Den 4. Oktober 1921 afholdtes i *Mjolden Kirke* Afstemning om, at residerende Kapellan Hans Jakob Helms fra Vejle maatte blive beskikket til Sognepræst for Mjolden og Randerup uden Opstilling til Valg. Forsamlingen var indkaldt fra begge Sogne og bestod af ca. 200 valgberettigede Menighedsmedlemmer. De sluttede sig enstemmigt til Kirkeforstanderskabernes Forslag. Og den 30. Oktober 1921 udnævntes Pastor Helms til Sognepræst for *Mjolden og Randerup*.

I *Udbjerg*, som i ca. 7 Aar ikke havde haft egen Præst, men var bleven betjent af forskellige Nabopræster, begyndte man at tale om, at man gjerne igjen vilde have egen Præst. Og da Pastor Jacobsen i Mjolden og Randerup ved Afstemningen dér var bleven ledig, men af sine gamle Sognefolk anbefaledes til et andet Embede, om det var muligt, blev der indledet Forhandling om, at

han kunde blive Præst i Udbjerg paa den Betingelse, at der skulde være baade danske og tyske Gudstjenester. Efter at Pastor Jacobsen havde prædiket der baade paa Dansk og paa Tysk, blev der indgivet Ansøgning om, at man maatte faa ham til Sognepræst uden Opstilling til Valg. Den blev bevilget paa Betingelse af en Menighedsafstemning i en dertil indkaldt Forsamling baade af de danske og de tyske kirkelige Vælgere. En saadan Afstemning holdtes den 3. Juli 1921 og gav Andragendet sin Tilslutning. Derefter udnævntes Pastor Jacobsen til Sognepræst i Udbjerg den 5. August 1921.

I *Møgeltønder* afholdtes efter Pastor Andersens Død Præstevalg den 7. November 1921. Præsenterede var Pastor H. P. Hansen Gjevnøe fra Grevinge, Pastor Valdemar Gøtzsche fra Sønder Vilstrup og Pastor N. A. Jensen fra Bovlund. Pastor Gjevnøe fik 26, Pastor Gøtzsche 32 og Pastor Jensen 176 Stemmer. Pastor Jensen udnævntes den 7. December 1921, men kom først til at tiltræde Embedet den 17. April 1922, fordi han blev syg.

I *Abild* holdtes der efter Pastor Rickers' Død Præstevalg den 9. Februar 1922 mellem cand. theol. Halfdan Høgsbro, cand. theol. C. J. Jepsen og Pastor Friis Christensen fra Torslev-Svenstrup. Candidat Høgsbro fik 162, Candidat Jepsen 93 og Pastor Friis Christensen 12 Stemmer. Høgsbro udnævntes den 13. Marts 1922 og blev ordineret af Biskop Koch i Christkirken i Tønder den 26. Marts 1922. — De tyske Gudstjenester blev overdraget til Pastor Nissen i Brede.

I *Visby* holdtes der i Anledning af Pastor Møllers Afgang (S. 32) Afstemning den 13. Juli 1922 om, at cand. theol. Jens Martin Hansen maatte blive beskikket til Sognepræst i Visby uden Opstilling til Valg. Den indkaldte Menighedsforsamling bestod af ca. 140 valgberettigede Menighedsmedlemmer. De allerfleste stemte for (ved at rejse sig op); kun 4 stemte imod. Candidat Hansen udnævntes derefter den 15. August 1922.

Paa *Rømø*, hvor Pastor Treplin havde søgt og faaet sin Afsked, afholdtes den 18. Oktober 1922 Afstemning om Ansættelse uden egentligt Valg af Pastor Rasmus Jørgensen, tidligere Missionær i Indien. Han havde efter Pastor Treplins Afgang delvis passet Embedet. Ved Afstemningen blev der afgivet 129 Ja og 37 Nej. Han udnævntes derefter den 9. November 1922. —

Det var en travl Tid med mange Forhandlinger, Skrivelser og Rejser. Ved Siden af havde jeg jo mit eget Præsteembede at passe i Tønder. Og efterhaanden som de nye Præster blev udnævnte, skulde de jo indsættes, i Reglen helst saa snart som muligt. Men det bragte mig i Forbindelse med mange Mennesker omkring i Sognene og var i den Henseende en god Indførelse i hele Arbejdet. Vi kom til at kjende hinanden, saa at vi ved given Lejlighed hurtigere og lettere kunde komme paa rigtig Talefod med hinanden. Der er mange, som jeg skylder megen Tak fra disse Aar, ikke mindst for den Tillid, hvormed man mødte mig. Det var tidt mærkelige, tilsyneladende tilfældige Veje, hvorad vi kom i Forbindelse med den Mand, som det tilsidst blev. Jeg har ikke kunnet andet end tænke paa og takke Gud for hans Ledelse og Bønhørelse, naar det mange Gange blev langt bedre, end vi havde turdet haabe. Det blev i mange Henseender en god Kreds af Præster og Præstehjem, som med Kjærlighed til Opgaven og med Forstaaelse af dens Vanskelighed og med god Vilje til at tjene gik ind i Arbejdet i de enkelte Sogne og hjalp hinanden i det større Fællesskab.

Det vil være rigtigt allerede her at nævne endnu tre Præster, som først noget senere kom med, men hver for sig var med til at præge Kredsen: Pastor Jürgen Braren, som efter Pastor Rolfs' Afsked kom til Højer, udnævnt 27. Marts 1925, Pastor Jens Frederik Holdt, som efter Pastor Nissens Afsked blev udnævnt til Sognepræst i Brede den 4. April 1925, og Pastor Ejgil Skovgaard-Petersen, som efter Pastor Harboes Forflyttelse blev udnævnt til Sognepræst i Emmerlev og Hjerpsted den 24. Oktober 1927.

Vi havde det godt sammen. Det hjalp sikkert en hel Del, at vi kom omtrent samtidig og i den første Begyndertid blev rystede godt sammen. Dermed tænker jeg naturligvis især paa os, som kom fra mange forskellige Egne af Danmark og fra ret forskellige Forhold for at gjøre et Arbejde i den danske Folkekirkes Tjeneste i disse søndre Sogne. Men jeg tænker ogsaa paa vore tyskuddannede Embedsbrødre, som havde haft deres Hjem og Virkekreds her fra tidligere Tid under helt andre Kaar. Jeg troer, at jeg har Lov til at sige, at vi, som kom, kom med en god Villie til at staa i saa godt et Forhold som muligt til vore tyskuddannede Embedsbrødre. Men de fra deres Side hjalp os ved den Til-

lid og Forstaaelse, som de trods alle Forskjelle viste overfor et Fællesskab med os.

Det ligger nær i denne Forbindelse at minde om den Præstestudiekreds, et Slags Provstikonvent, som, efter et forberedende Møde i April 1922, begyndte i Efteraaret 1922 og fik Lov til at blive fortsat med et Møde hvert Aar indtil 1934. Møderne holdtes i Oktober eller November og varede to Dage. Vi samledes i Seminarieforstander Albecks og vort Hjem. I de senere Aar var vi delvis ogsaa Gjæster i Pastor Beucks Hjem. Vi havde hver Gang en fremmed Taler, som i Reglen i to sammenhængende Forelæsninger førte os ind i et af Tidens theologiske Spørgsmaal eller i et af de aktuelle Kirkespørgsmaal. Om Aftenen prædikede han i Reglen ved en offentlig Gudstjeneste, for at ogsaa Menigheden kunde faa godt af vort Samvær. Det blev efterhaanden adskillige af vor Folkekirkes betydelige Mænd, som vi saaledes fik Lejlighed til at høre og stifte lidt nærmere Bekjendtskab med. De vilde i Reglen gjerne komme, blot det var dem muligt. Ved Siden af holdt en af vor egen Kreds to sammenhængende Foredrag eller Forelæsninger over et af Tidens kirkelige eller theologiske Spørgsmaal, som han særlig havde arbejdet sig ind i. En anden holdt en Bibeltid, som uvilkaarligt i Reglen blev ret stærkt pastoralteologisk præget. Den ene af de hjemlige Talere var, saa vidt muligt, en af de tyskuddannede Præster. Vi har paa den Maade i Aarenes Løb hørt mange gode, alvorlige og dygtige Ord, baade af de fremmede og af vore hjemlige Talere. Vi plejede ikke at have Forhandling bagefter, idet vi foretrak at lade Talerne have hele den til Raadighed staaende Tid til at belyse Spørgsmaalet saa alsidigt og udtømmende som muligt. Derimod kunde der godt bagefter blive en livlig Tankeudvexling om de fremsatte Tanker. Men det bedste ved det hele var alligevel tilsidst selve Samværet og Hjælpen til at leve os sammen trods alt, hvad der var forskjelligt hos os. Der var andre Konventer, hvor man mere samledes efter lokale eller andre Hensyn. Vi har ogsaa fra dem mange gode Minder, som vi bevarer med Tak. Men det er vist rigtigt, at vor Præstestudiekredsens Møder paa én Gang var Udtryk for vor gode Villie til at leve os sammen og var med til at præge os i vort Arbejde.

ARBEJDSKAAR OG OPGAVER.

DET kirkelige og christelige Liv, som mødte os, var fra én Side saa beslægtet med det, vi kjendte fra vor egen Udvikling og fra vore tidligere Menigheder, saa at det ikke var svært at finde og mærke Fællesskabet. Det var den samme evangelisk-lutherske Christendomsform i Forkyndelse, Lære og Liv. Gudstjenesten i de danske Menigheder havde i det væsentlige den samme Skikkelse, som vi var vant til, omend med en anden og rigere Liturgi, hvis Led vi dog vist i Reglen kjendte fra de hjemlige Drøftelser. Den »evangelisk-lutherske Psalmebog for de dansktalende Menigheder i Slesvig« indeholdt en hel Del af vore kjendte danske Psalmer, tidt dog i en anden Gjengivelse og med flere Vers. Der var dog ogsaa adskillige, som vi ikke kjendte, medens vi til Gjengjæld savnede andre, som vi holdt af. Og Arbejdsmaaden med Møder af forskjellig Slags, Bibellæsninger og Bibelsamtaler, Møder for de unge og for Hedningemissionen, ved Siden af Gudstjenesterne var nogenlunde den samme.

Men efterhaanden som vi lærte det hele nærmere at kjende, kunde det ikke undgaa vor Opmærksomhed, at det havde sin egen ejendommelige Farve saa at sige helt igjennem. Det havde sat sit Præg paa hele Udviklingen, at ikke blot Præsterne havde faaet deres Uddannelse og Opdragelse ved tyske Skoler og Universiteter og stadig havde deres Udsyn og Forbindelse til tysk Aandsliv og Kirkeliv, men at ogsaa Menighederne i de mange Aar havde levet i nær Forbindelse dermed og havde faaet en stor Del af deres aandelige Paavirkning derfra, medens Adgangen til Danmark ikke altid var lige let, især ikke helt hernede ved den nuværende Grænse. Men tillige havde hele den nationale Modsætning og Spænding paa saa mange Maader sat sit Præg helt ind i det kirkelige og christelige Liv. Vi havde vel knap nok

troet, at de to Forhold greb saa stærkt ind i hinanden, som de gjør i en Grænsbefolknings Liv.

Det for os uvante mødte os f. Ex. i visse Kirkeskikke. Medens vi var vante til, at Daaben som Hovedregel blev foretaget i Kirken i Menighedens Forsamling, var Hjemmedaab her i mange Sogne næsten bleven eneraadende. I Tønder Kirkebog findes der adskillige Aargange, hvor alle Daabshandlingerne er foretagne i Hjemmene. Og i Højer havde Præsten i Løbet af 28 Aar kun døbt 2 Børn i Kirken, og deraf var det ene endda fra en omrejssende Familie, som ikke havde noget Hjem at holde Daab i. Adskillige Steder, f. Ex. i Tønder, holdtes Nadveren helt udenfor den øvrige Gudstjeneste, først efter at denne var helt afsluttet. Vi syntes, at det var stridende imod god kirkelig Orden. Men det gjaldt i den Slags Sager at kunne give Tid og vente lidt. Da en Præst vilde gennemføre Kirkedaab med et Slag, var han lige ved at drive Forældrene over til at lade deres Børn døbe af den Præst, som havde faaet overdraget den tyske Betjening i det paa-gjældende Sogn. Kunde man derimod vente og tale med Mennesker derom, kunde adskilligt rette sig efterhaanden.

Ogsaa med Hensyn til selve Daabshandlingens Udførelse mødte vi noget fra dansk Kirkeskik afvigende. I den gjældende liturgiske Haandbog var der givet Valg mellem tre Former, hvoraf de to ikke havde Forsagelsen med og ikke Tilspørgsel til Barnet. Det voldte ikke mindst nogle af de grundtvigske Præster en Del Belænelighed. Det blev først ordnet efter dansk Kirkeskik ved kgl. Anordning af 26. Juli 1922, hvor det i § 3 hedder: »Hvor man i de sønderjydske Landsdele vedbliver at bruge de i »Liturgisk Haandbog til fri Afbenyttelse for de evangelisk-lutherske Præster i Provinsen Slesvig-Holsten«, maa dog Tilspørgsel om Forsagelse og Tro ske efter den danske Kirkes Ritual. — Hvis en Præst i de sønderjydske Landsdele fra Tiden før Gjenforeningen med Danmark har brugt anden Skik og ikke mener at kunne forandre denne, bemyndiges hans Biskop til efter Forhandling med ham at meddele ham en midlertidig, personlig Dispensation, naar Menighedens Repræsentation billiger det«.

Man kan ogsaa som noget for de fleste af os uvant nævne en vis Forkjærlighed baade hos Præster og Menigheder for noget

højtideligt i Stemmeføring og Færden under Gudstjenesten. I det hele varede det noget, før Sønderjyderne helt kunde forlige sig med de nye Præsters Sprog og Maade at færdes paa. En Kone fra et saa rent dansk Sogn som Ballum fortalte mange Aar efter, at det havde knebet dem noget til at begynde med. De var fra de tyskuddannede Præster vante til en mere bogstavret og bogmæssig Udtale, tidt med en noget tysk Klangfarve. Mange af os vænnede os derfor, især i de første Aar, til at tale »ikke for hurtigt og med tydelig Udtale«. Efterhaanden har vi vistnok vænnet os til hinanden. Og gennemgaaende er man glad for den jævne danske Tale og Færd.

Der var naturligvis Forskjel paa Sognene og paa Præsterne. I de kongerigske Enklave-Sogne, hvor Dele af den danske Kirkelovgivning var bleven ved at gjælde (f. Ex. Kirkesynsloven og Bestemmelserne om Konfirmationsalderen), var man mere paa Vagt imod fremmede Kirkeskikke. I de nationalt blandede Sogne trængte de lettere ind, især hvis Præsterne var ivrige for det.

Først ved Lov af 30. Juni 1922 blev dansk Kirkelovgivning indført i de sønderjydske Landsdele, efterhaanden som de den nævnte Dag vedtagne kirkelige Love traadte i Kraft. Det vil altsaa sige, at vi i de første Aar, indtil Slutningen af 1922, levede under de tidligere tyske Kirkeloves Bestemmelser. Vi mødte der ikke blot en fast udbygget Kirkeforfatning med Kirkekollegium og Kirkeforstanderskab, Provstisynode og Provstiudvalg, Fællessynode og Konsistorium. Men vi mødte ogsaa en helt anden Maade at tage Tingene paa, helt anderledes haandfast, end vi var vante til. I en vis Forstand var der givet Menighederne en ret stor Myn-dighed, f. Ex. i deres egne økonomiske Sager. Men i Virkeligheden var Kirken helt igjennem fast bunden til Statsmagten. Naar og hvor den udstedte sine Befalinger, skulde de adlydes. Generalsuperintendent Kaftans »Erlebnisse und Beobachtungen« bærer tydelige Vidnesbyrd om, hvorledes selv han har følt Tryk- ket deraf. Vi behøver kun at læse hans Omtale af Sprogforord- ningen af 18. December 1888. Skjønt den var af indgribende Betydning for hele den danske Befolknings kirkelige og christelige Opdragelse, vidste Generalsuperintendenten intet om den, før han læste dens Offentliggjørelse i Regjeringens Embedsblad. Man forstaar, at de, som havde været under en saadan Lovgiv-

nings Opdragelse, ikke altid havde let ved at finde sig til Rette med den danske Lovgivning, som i mange Tilfælde overlader den nærmere Udførelse til Præst og Menighed selv. De var vante til at faa en Ordre med aldeles bestemte Anvisninger.

Paa to Punkter indenfor den kirkelige Lovgivning mødte vi noget, som vi ikke var vante til. Det ene var Personregisteret, indført ved Lov af 9. Marts 1874, hvor de borgerlige Myndigheder modtager og indfører alle Meldinger om Fødsler, Ægteskaber og Dødsfald, medens Kirkebøgerne kun bliver Register over de tilsvarende kirkelige Handlinger. Vi, som var vante til selv at føre Kirkebøgerne med den størst mulige Nøjagtighed, og at de var de gyldige Hjemmelsmidler, savnede dem ved flere Lejligheder med deres fyldestgjørende Oplysninger. Vi var ikke altid, især ikke i Begyndelsen, tilfredse med Personregistrenes Attester, som ikke var uden Fejl og Uoverensstemmelser. Men vi har vist gennemgaaende lært at forlige os med Ordningen, som blev ved at bestaa. Den sparer Præsterne for en Del Arbejde med at skaffe de nødvendige Oplysninger. Man kunde nok ønske, at Personregisterets Attester gav lidt fyldigere Oplysninger.

Det andet Punkt var det tvungne borgerlige Ægteskab, indført ved Lov af 1874, hvor den kirkelige Vielse kom til som en Velsignelse af det retsgyldige borgerlige Ægteskab. Vi kjendte kun det borgerlige Ægteskab som fakultativt (valgfrit) og i Reglen uden efterfølgende kirkelig Velsignelse. Her var det de allerfleste Ægteskaber, som blev kirkelig velsignede. Den kirkelige Lovgivning havde indskærpet det som kirkelig Pligt ikke at begynde Samlivet før efter den kirkelige Vielse. De fleste af os fandt os vist ret hurtigt til Rette dermed, indtil Lov af 30. Juni 1922 (om Ægteskabs Indgaaelse og Opløsning) indførte fælles Regler for hele Landet, hvorved det blev fastholdt, at det ogsaa er muligt at stifte Ægteskabet retsgyldigt ved kirkelig Vielse.

Det var af Betydning for vor Gjerning, at vi var opmærksomme paa disse forskellige Forhold og gjorde os Umage for at forstaa dem og tage den rigtige Stilling til dem. Men langt vigtigere var det at faa den rigtige Forstaaelse af og komme i det rigtige Forhold til den aandelige Side af det kirkelige og christelige Liv. Det var ret blandet og broget, især i visse Sogne.

Ikke mindst paa Landet var der en Del gammel Kirkelighed

med Ærbødighed for Kirke og Christendom og en stærk Holdenhed ved deres gamle Sognekirke. Maaske har man Lov til at tale om en Islæt, som var arvet ned gennem Slægterne fra Pietismens Tid, især ved Brorsons Psalmer. Det er vist i hvert Fald uomtvisteligt, at Brorsons Psalmer ikke mindst her paa Vesterengen har betydet meget til at bevare Christenlivet og har været med til at præge det. De har sikkert ogsaa nationalt haft deres Betydning ved at være Bærere af det danske Sprog i saa smuk og god en Skikkelse.

Men dernæst var der i adskillige Sogne smaa og større Kredse af Indremissionsfolk. Det er vel sandsynligt, at enkelte af disse Kredse havde Rødder helt tilbage til Brorsons Tid eller til Brødremenigheden i Christiansfeld. Men i nyere Tid havde de deres Oprindelse fra den Virksomhed, som begyndte i 1887 under Navnet »Kirkelig Forening for Indre Mission i Nordslesvig« med Pastor Nicolai Nielsen som Formand og Pastor Hans Tonnesen som Sekretær. Senere blev Pastor Tonnesen Formand og var igjennem mange Aar den ledende Kraft. Det var ogsaa ham, som udgav deres Blad »Sædekornet«. I en lang Aarrække havde Bevægelsen udfoldet en stor Virksomhed med baade Præster og Lægfolk som Medarbejdere. I 1911 havde man, ved Siden af en Række Præster, som brugte en hel Del af deres Tid til Møderrejser, 26 Missionærer og Kolportører, 11 Missionshuse, 4 Missionshoteller og en Boghandel i Haderslev. Men den Spaltning, som fremkom i 1912 mellem »de tolv« (det gamle Budskab) og dem, som blev tilbage under Pastor Tonnesens Formandskab (Se E. Albeck, En sønderjyds Kirkedamp, Dansk Kirkeliv 1927), betød utvivlsomt en Svækkelse i Arbejdet. Og Krigsaarenes Vanskeligheder har sikkert mere virket hemmende end fremmende paa det. De to Retninger var i hvert Fald ikke kommen hinanden nærmere.

I denne Sammenhæng bør ogsaa nævnes det christelige Ungdomsarbejde, som fra 1907 blev gjort under Ledelse af Sekretær J. M. Kylling. Han var under et Ophold i Kjøbenhavn bleven stærkt optaget af den derværende »Kristelig Forening for unge Mænd« og deres Synsmaade og Arbejde. Han blev derefter af en Kreds i Kjøbenhavn udsendt til at gjøre et tilsvarende Ungdomsarbejde i Nordslesvig. Det lykkedes ikke at faa den nord-

slesvigske Indre Mission til at ansætte ham. Men da Arbejdet fandt god Tilslutning, blev der oprettet et »Fællesforbund af christelige Ungdomsforeninger i Nordslesvig« med ham som Sekretær. Ved Bruddet i 1912 fulgte kun en Trediedel af disse Ungdomsforeninger »de tolv«. Og i den øvrige Del blev Ledelsen og Arbejdet nu saa meget nærmere knyttet til Bevægelsen i Kongeriget. Det har uden Tvivl betydet ikke saa lidt som en Forberedelse for det, som kom ved Gjenforeningen.

Ved denne gik den gamle »Kirkelig Forening for Indre Mission i Nordslesvig«, som hidtil havde været ledet af Pastor Tonnesen, ind i den danske »Kirkelig Forening for Indre Mission«. Det var en Hjælp for dansk Kirkeliv og Kirkearbejde i dets Indgang i Nordslesvig. Og Sammenslutningen kunde ske med aandelig Sandhed, fordi de Tilskyndelser og Paavirkninger, som kom Nord fra baade i Bevægelsens Oprindelse og i dens Udvikling, i denne Side af Bevægelsen mest og bedst havde faaet Lov til at komme til deres Ret. Det hører med til det, som vi maa ære Pastor Tonnesen og hans Medarbejdere for, at de trods deres tyske Sindelag kunde se det naturlige og berettigede i en saadan Paavirkning i den danske Befolkning i Nordslesvig. De paagjældende Kredse havde derigjennem paa Forhaand Øje og Øre og Sind aabent for dansk Christendomsforkyndelse og Psalmesang og Kirkeliv. De følte det ikke som noget fremmed, de skulde være paa Vagt overfor, men meget mere som en Berigelse, de var glade for at faa nærmere Adgang til. Man undres kun over, at man ikke paa en eller anden Maade tog Pastor Tonnesen med ind i den fælles fremtidige Ledelse.

»Det gamle Budskab«, maaske ikke mindst nogle af deres Præster, var derimod ikke saa lidt kritisk indstillet overfor det, som kom Nord fra. De havde især haft deres Forbindelse Syd paa og havde derfor ogsaa modtaget en stor Del af deres Paavirkning derfra. De havde et meget strengt Bibelsyn og var paa Vagt overfor enhver Svækkelse af det. De var betænkelige ved den stærkere Betoning af Sakramenterne, at den skulde svække Alvoren i det personlige Omvendelseskrav. Og de var bange for, at man ved at stille sig mere anerkjendende og imødekommende overfor det folkelige og nationale skulde komme til at give dette og i det hele det verdslige Liv for megen Plads. De

betonede stærkt, at Christendom og Kirke ikke skulde blande sig i »Politik«, men være hævet over det nationale. Adskillige af dem kunde maaske sige noget lignende som Pastor Tonnesen, at de elskede deres Hjemstavn mellem Kongeaen og Skjælbækken, baade Land og Folk. Men de havde faaet saa meget Syd fra og var bundne af det, saa at de, maaske mange Gange ubevidst og uden direkte at ville det, kom til at give det tyske Fortrin paa det danskes Bekostning. De havde tidt ogsaa faaet et forkert Billede af det danske, fordi de havde faaet det i en polemisk og forvrænget Fremstilling. De havde især svært ved at forlige sig med de grundtvigske Kredse, fordi de syntes, at det folkelige og nationale i dem havde faaet Overtaget over det christelige.

De grundtvigske Kredse her i Provstiet var gennemgaaende ikke store. Størst var de i Forballum i Mjolden Sogn og i Visby, hvor Pastor Jørgensen fra Frimenigheden i Skjærbæk holdt regelmæssige Gudstjenester. I Forballum gik Kredsens Rødder helt tilbage til den Tid, da Ludvig Hass var Præst i Mjolden (1835—40) og Christen Cold Huslærer hos Knud Knudsen i Forballum; Præsterne Laurits Hagen (1840—51) og Harald Boisen (1851—60) havde fortsat i det begyndte Spor.

Andre Steder kom Pastor Jørgensen mere lejlighedsvis og talte ved folkelige og christelige Møder. Allerede før hans Komme til Skjærbæk havde Pastor Poulsen fra Frimenigheden i Bovlund begyndt Besøgene ude paa Vesteregnet. Men efterhaanden som Arbejdet voxede, kunde han ikke overkomme de lange Ture. 1897 flyttede Jens Jørgensen, som da var Redaktør af »Mødermaalet« i Haderslev, til Skjærbæk. Han havde i sin Tid faaet sin Uddannelse i Askov. Efter et Par Aars Forløb blev han ordineret, 4. Juni 1899, i Forballum af Præsterne Lycke og Thomsen. Til at begynde med havde man kun en Kirkesal i Skjærbæk; men i 1908—09 fik man bygget den siden brugte Kirke ved Siden af Pastor Jørgensens Præstebolig. Og derudfra har han gjort et trofast Arbejde i de nævnte Kredse og videre ud. Ved Gjenforeningen blev det efter nogen Forhandling ordnet saaledes, at Pastor Jørgensen blev Andenpræst i Skjærbæk.

Disse grundtvigske Kredse bestod i Reglen af Mennesker, som havde været paa en af de grundtvigske Højskoler eller Efterskoler. Adskillige af dem hørte til de mest udviklede i aandelig

Henseende og har betydet meget for deres Sogn og Egn i folkelig og national Henseende. (Se Thade Petersen, De sønderjydske Frimenigheders Historie, og N. A. Jensen, Grundtvigsk Indflydelse i Sønderjylland, Dansk Kirkeliv 1928). De glædede sig naturligvis til at faa danske Præster herved. Selv om de ikke fik en grundtvigsk Præst til deres Sogn, som de helst havde villet, følte de det dog i Reglen som et Fremskridt, at de fik en dansk Mand, som de i dette Stykke kunde være fælles med, og at Gudstjenesten fik et helt dansk Præg. Og Afstanden til en grundtvigsk Præst blev jo i hvert Fald i Reglen mindre, ligesom der ogsaa paa anden Maade blev Lejlighed til at høre grundtvigsk Forkyndelse. De nye danske Præster stillede sig vistnok helt igjennem venligt til dem. Og i hvert Fald nogle Steder sluttede de sig ogsaa til den stedlige Præst og Menighed.

Det maa endnu tilføjes, at der i flere af Sognene var ikke saa faa »Bornholmere«, maaske baade »Luthersk Missionsforening« og »Evangelisk-luthersk Missionsforening« i samme Sogn. Desuden var der forskellige Sekter, Baptister, Adventister, Pinsefolk o. a. Og saa var der jo i de fleste Sogne hele Forholdet til de tysksindede. Maaske bør man ogsaa tænke paa den aandelige Nedgang og Oprevhed, som Krigsaarene havde ført med sig.

Et Par Træk i Billedet bør endnu nævnes. Især i Indremissions Kredse havde der været en ret stor Interesse for Hedningemissionsarbejdet, som det udgik fra Breklum og fra Christiansfeld. De aarlige Møder i Breklum og Tinglev og i Christiansfeld samlede store Skarer. Hele dette Arbejde var blevet standset ved Krigen ved Missionærernes Internering og Hjemsendelse.

Det andet Træk, som bør nævnes, er den Virksomhed, Diakonisserne fra Flensborg Diakonisseanstalt øvede paa Sygehusene og i Menighedsplejer i adskillige Sogne. Man regner, at en Trediedel af det samlede Søstertal var fra Nordslesvig. De var stærkt prægede af de to betydelige Forstandere, Pastor Wacker og efter ham Pastor Carl Matthiesen, og i meget høj Grad bundne til Moderhuset. Deres dygtige og trofaste Arbejde paa Sygehusene og i Menighederne blev derfor uvilkaarligt et Bindeled mod Syd. Med Gjenforeningen maatte der ganske naturligt ske en Forandring i dette Forhold til Flensborg Diakonisseanstalt og dens Søstre.

»Den nordslesvigske Kvindeforening« gjorde ved Siden af det nævnte Arbejde meget for Sygepleje og Hjælp til fattige Børn. Fru Magdalene Moos og Fru Marie Skau Petersen var et Par af de ledende i Arbejdet.

Man vil med alt dette som Baggrund forstaa, at der midt i Glæden over Gjenforeningen og over at faa Lov til at være med i Arbejdet for at føre den ud i Livet var Brug for et Sind, som var villigt til at tjene og holde ud i Vanskelighederne. Jeg troer at turde sige, at vi, som fik vor Præstegjerning her paa Egnen, gik ind til den med noget af dette Sind. Vi vilde gjerne prøve at samle noget af det splittede i en dansk Menighed og med et dansk Menighedsliv, ikke om os selv, men om Menighedens Herre og Frelser. Vi var i saa mange Stykker forskellige. Men det var vi fælles om.

Ved det Arbejde, som blev gjort omkring i Sognene, blev der knyttet Forbindelse med dansk Kirkeliv og Kirkearbejde saa at sige i alle dets Grene. Man fik efterhaanden Lejlighed til at se og høre de kirkelige Ordførere for disse forskellige Arbejds-grene og af de forskellige kirkelige Retninger. I den Sammenhæng nævnes de kirkelige Møder, som fra 1922 hvert Aar paa Fastelavns Mandag blev holdt i Tønder. Der begyndtes med en Gudstjeneste i Christkirken. Og bagefter samledes man i Seminariets Festsal til et Foredrag om et eller andet af Tidens kirkelige Spørgsmaal. Møderne plejede at samle mange Tilhørere. Og mange af vor Kirkes gode Mænd, baade Præster og Lægfolk, har dér ført Ordet.

PRÆSTEGAARDE OG KIRKER.

Baade Præstegaarde og Kirker bar i høj Grad Mærke af Krigsaarenes Mangel paa Materialer og Penge til Istandsættelser. Nogle af Præstegaardene havde staaet ledige i mange Maaneder, maaske et helt Aar eller mere. Eller de havde i denne Mellemtid været benyttet til Bolig for husvilde. Det havde naturligvis ikke gjort det bedre. Men selv hvor de stadig havde været beboede af en Præstefamilie, var der i disse Aar ikke bleven gjort meget ved dem. Ikke mindst naar en ny Præstefamilie skulde flytte ind, trængtes der til en Istandsættelse. Kirkeforstanderskaberne og senere Menighedsraadene gjorde sig Umage for at sætte Præstegaardene saa godt i Stand, som det var dem muligt. Det kunde ikke komme altsammen paa en Gang. Men Vilien var de fleste Steder god, saa langt Midlerne kunde strække til.

I Visby blev det, efter Pastor Møllers Afsked og Fraflytning, til saa stort et Arbejde med Ombygning og Istandsættelse, at man begyndte at overveje, om man ikke hellere skulde bygge en ny Præstegaard. Men jeg er tilbøjelig til at mene, at alle nu vil være enige om, at det alligevel var rigtigt, at vi holdt fast ved at istandsætte den gamle. Den er virkelig bleven en smuk og hyggelig Præstegaard og har samtidig bevaret det gamle Præg. — I Nr. Løgum valgte man at gaa den anden Vej. Man afhændede den gamle Præstegaard og byggede en ny i mere moderne Stil og med den nyere Tids forbedrede Indretninger. Det blev dog endnu dyrere end Istandsættelsen i Visby. Men man har jo saa ogsaa en ny Præstegaard.

Af Kirkerne maa først nævnes Løgumkloster. Den var Statsjendom og blev derfor overtaget af den danske Stat. Den tyske Regjering havde før Verdenskrigen paabegyndt et stort Istandsættelsesarbejde af den gamle, smukke Kirke. Det var ved Kri-

gens Udbrud saa vidt fremskredet, at der allerede var kommen Anmeldelse om Kobberpladerne til Taget. Man havde allerede faaet lagt Brædder til Underlag paa den ene Side af Kirken. Men paa Grund af Krigen blev Afsendelsen standset, fordi man havde Brug for Kobberet til Vaabenfabrikation. Kirken kom derved til at staa uden Tag i de 6 Aar fra 1914 til 1920 og led en hel Del derved, især paa den Del, hvor man allerede havde faaet lagt Brædder til Underlag paa. Ved det Kirkesyn, som i Sommeren 1920 under Dr. Mackeprangs Ledelse afholdtes, kunde vi nede fra Kirken se nogle Pletter paa Undersiden af en af Hvælvingerne. Det var Svampedannelser, som havde dannet sig under de paalagte Brædder og var groede igjennem Hvælvingens Murværk. Den danske Stat tog strax fat paa Arbejdets Fortsættelse. Det gjaldt allerførst om at faa rensat Tagværket for de mange Aars Fugtighed og faa lagt Tag paa. Derefter fulgte hele det indvendige Arbejde. Arkitekt Lønborg Jensen ledede Arbejdet ikke blot med stor Interesse for alle de mange Enkeltheder, men ogsaa med en anerkjendt Dygtighed og Smag. Men det var et stort Arbejde, som tog lang Tid. Først i 1926 kunde Arkitekten melde færdig, saa at Indvielsen kunde finde Sted den 12. Juli 1926. Og saa manglede der dog endnu en hel Del paa Kirkegaarden og især i Klosterfløjen, som først senere blev fuldført. Det blev en stor Sum, den danske Stat maatte anvende, foruden hvad den tyske Regjering allerede havde anvendt. Men man har ogsaa Lov til at sige, at den gamle Kirke, som har betydet saa meget i Aarhundreders Løb for hele Egnen, og som i saa høj Grad er med til at præge Landskabets Billede, nu staa som et smukt og værdigt Udtryk for, ikke blot de gamle Tiders Villie og Evne til at bygge et stort og smukt Guds Hus, men ogsaa paa de følgende Slægters Villie til at bevare Arven fra Fortiden.

I Tiden, medens Arbejdet varede, holdt Menigheden sine Gudstjenester i Missionshuset. I den sidste Tid før Indvielsen var dog en Del af Kirken bleven midlertidig indrettet til gudstjenstlig Brug.

Paa Indvielsesdagen var Kirken fyldt af en stor og repræsentativ Forsamling fra Omegnen og Landsdelen og hele Landet. Kongen og Dronningen med Følge var tilstede, Kirkeministeren med flere af Ministeriets Embedsmænd, flere af vore Biskopper

og mange af Egnens Embedsmænd og Præster. Biskop Olesen foretog Indvielsen, og Sognepræsten, Pastor Gundtoft prædikede. Om Eftermiddagen var der tysk Gudstjeneste ved Pastor Simonsen fra Nr. Løgum, som havde og endnu har den folkekirkelige Betjening med tyske Gudstjenester og kirkelige Handlinger i Løgumkloster. Derefter holdt Direktør for Nationalmuseet, Dr. phil. Mackeprang et historisk Foredrag om Klosteret og Kirken, og Biskop Ammundsen fra Haderslev holdt et kirkehistorisk Foredrag om Cisterciensermunkene. Om Aftenen prædikede Pastor Juhler fra Aabenraa, som tidligere havde været Sognepræst i Løgumkloster, og jeg ved en Gudstjeneste som Afslutning paa Festdagen.

De allerfleste af de andre Kirker trængte haardt til Istand-sættelse. For at faa et Overblik over, hvorledes det stod til, og for at kunne give Raad og Planer med Hensyn til Arbejdets Udførelse, udsendte Kirkeministeriet derfor i Sommeren 1920 under Dr. Mackeprangs Ledelse et særligt Syn til de Kirker, som man paa en eller anden Maade havde faaet Anvisning paa. De skriftlige Anvisninger, som bagefter blev tilstillet de paagjældende Kirkeforstanderskaber, blev vejledende for de følgende Aars Arbejder ved Kirkerne.

Paa et bestemt Punkt kom der Hjælp fra den øvrige Del af Landet, nemlig til Erstatning for de Kirkeklokker og Orgelpiber, som var blevne tagne fra Kirkerne til Krigsbrug. Det drejede sig for Tønder Provstis Vedkommende om ialt 10 Kirkeklokker (Abild, Bylderup, Døstrup, Emmerlev (2), Tønder (2), Højst og Løgumkloster (2)). Desværre kom Emmerske Bedehus' to smaa Malmklokker ikke med i Anmeldelsen, fordi jeg først længe efter fik at vide, at der havde været saadanne Klokker, og at de var blevne tagne til Krigsbrug. Og da vi derefter henvendte os til det sønderjydske Fond derom, fik vi det Svar, at man ikke havde flere Penge til det Brug. I 8 Kirker (Abild, Ballum, Daler, Døstrup, Emmerlev, Mjolden og Ravsted), var der paa lignende Maade blevet borttaget Orgelpiber. »Nationalfondet af 1918 til Anskaffelse af Kirkeklokker til Sønderjylland« i Forbindelse med »Sønderjydsk Fond« gav de nye Kirkeklokker og Orgelpiber. De blev leverede af de Smithske Jernstøberier i Aalborg. Tønder Kirke fik f. Ex. sine i September 1921. Løgumkloster gik ud af

Listen over dem, som skulde have, fordi Udgiften hvilede paa Staten. Derimod kom Visby paa en Maade med. Dens Klokke revnede under Ringningen paa Afstemningsdagen den 10. Februar 1920. Den fik en af Haderslevs gamle Klokker, fordi man dér ønskede at faa tilvejebragt Harmoni mellem alle Klokkerne i Haderslev og derfor havde nedtaget denne.

I Randerup Kirke var Forholdene saa daarlige, at den næsten var ubrugelig. Taget havde allerede før Krigen trængt til at omlægges. Men paa Grund af Krigens Udbrud kunde man ikke faa det nødvendige Bly dertil. Og nu var Taget efterhaanden blevet saa utæt, at det regnede igjennem. Gulvet i Koret og adskilligt af Træværket i det hele var stærkt medtaget. Det lykkedes at faa en Bevilling paa Finansloven paa 10.000 Kr. til Kirkens Istand-sættelse. Det hjalp vel noget, at det var Brorsons Fødesogn og den Kirke, hvor han havde haft sin første Præstegjerning. Det vilde ogsaa have knebet for det lille Sogn, om det selv skulde have baaret en saadan Udgift og især paa det Tidspunkt.

Ved de andre Kirker maatte man se at skaffe sig de nødven-dige Penge paa andre Maader. Ved Kirkesynene, hvor jeg gjen-nem Aarene havde en god Hjælp i Arkitekt Nicolai Andersen i Tønder, havde vi altid vor Opmærksomhed henvendt paa, at Taget og det ydre Murværk kom i god Stand. Mange af Blytagene var utætte og blev i Aarenes Løb omlagte. Og flere Taarnmure er blevne istandsatte eller ommurede (Emmerlev, Mjolden, Rav-sted). Men desuden stræbte vi at støtte alle Forsøg paa at istand-sætte og forskjønne Kirkernes Indre. Menighedsraadene med Præsterne i Spidsen var gennemgaaende meget interesserede deri. Det kneb kun med Pengene dertil. Kirkernes Markkapita-ler, derunder ogsaa de afløste Tiender, var jo gaaet tabt. Adskil-lige Steder har man ved Basarer og Indsamlinger skaffet en stor Del af Beløbene til Veje. Fra Ministeriets og Stiftsøvrighedens Side har man været meget imødekommende med at give de nød-vendige Laan paa ret langt Aaremaal, saa at de aarlige Udgifter til Renter og Afdrag kunde blive overkommelige.

I denne Sammenhæng bør ogsaa nævnes det Tilskud, som blev givet paa Finansloven til de sønderjydske Kirker med 40.000 Kr. aarlig i 10 Aar som en Slags Erstatning for den tabte Mark-kapital. Det var dog kun de Kirker, som havde haft Markkapi-

taler, der fik Del deri, idet Beløbene fordeltes procentvis efter Markkapitalerne. Og da det var Erstatning for Kapital, var det kun Renterne, som gik ind i den aarlige Drift.

Ved nogle Kirker var Tienden endnu ikke afløst. Derved havde de en sikker aarlig Indtægt. Fra 1. Januar 1929 blev disse Tiender afløste, saa at Kirkerne nu faar den aarlige Rente af Afløsningssummen.

En Hjælp kunde ogsaa i visse Tilfælde faas fra Overskud paa Præstegaardens Avling. Netop under Hensyn til Kirkernes vanskelige økonomiske Stilling satte man med Villic Tilsvaret af Præstegaardenes Avlinger til Lønningsfonden saa lempeligt, at der under normale Forhold kunde blive et Overskud. Og Provstiudvalget havde faaet Bemyndigelse til i visse Tilfælde, naar man fandt det forsvarligt, at bevilge et Tilskud af dette Overskud til bestemte Arbejder ved Kirken eller f. Ex. til at klare de aarlige Afdrag af Laan til saadanne. I vort Provstiudvalg, hvor jeg gennem Aarene (fra 1922) havde to forstandige og paalidelige Medarbejdere i Arkitekt Nicolai Andersen fra Tønder og Sognefoged Oluf Olesen fra Døstrup, prøvede vi altid at strække os saa vidt, som vi fandt det nogenlunde forsvarligt. Og vi naaede i godt Samarbejde med Menighedsraadene i flere Tilfælde at finde en god og tilfredsstillende Løsning paa et vanskeligt Spørgsmaal.

Det er slet ikke saa lidt, som paa den Maade er naaet i Aarenes Løb til Kirkernes Istandsættelse udvendig og deres Istandsættelse og Udsmykning indvendig. Ikke mindst med Hensyn til Arbejdet med Kirkernes indvendige Udstyr og Inventar havde baade Menighedsraadene og Provstesynet en stor Hjælp af de ovenfor nævnte Anvisninger fra Nationalmuseet og de Raad, som Dr. Mackeprang og hans Medarbejdere altid var rede til at give.

I Emmerske Bedehus, Højer, Ravsted, Tinglev og Udbjerg havde man ikke nogen Alterskranke med Knæfald, men kun et lille Podium, hvor Præsten lige kunde staa. Paa alle disse Steder er der i Aarenes Løb kommen Alterskranke med Knæfald. I Højer, Ravsted og Tinglev blev der samtidig skaffet bedre Plads i Koret ved at fjerne nogle Stolerækker. I Ravsted foretog man i Sammenhæng dermed i Løbet af nogle Aar en Gjennemgang af Kirkens Indre, idet man fandt og fremdrog de gamle Farver

paa Stolestaderne og paa anden Maade fremdrog gammelt og forskjønnede hele Kirkerummet. I Tinglev udarbejdede man en hel Plan, men har endnu ikke naaet at faa den gennemført. I Hjerpsted og Visby har man derimod naaet at faa hele Kirkens Indre smukt istandsat. Ogsaa i Abild, Hostrup, Højst, Nr. Løgum og Mjolden er der foretaget ret omfattende Arbejder. I Skast har man en Plan udarbejdet, men har endnu ikke naaet at faa den virkeliggjort.

Men selv om der saaledes er sket gode Fremskridt med Kirkernes Tilstand, er der dog stadig ved adskillige af dem ret store Opgaver, som venter paa deres Løsning. Enkelte af dem er saa store, at den stedlige Menighed ikke selv kan magte dem i en overskuelig Tid. Det gjælder især Tønder store Kirkes udvendige Murværk. Det trænger stærkt til en grundig Istandsættelse. Den kgl. Bygningsinspektør har for flere Aar siden udarbejdet en Beskrivelse og et foreløbigt Overslag. Og der er et Par Gange sket Henvendelse til Kirkeministeriet derom. Der menes, at der nu er Udsigt til, at Ministeriet vil overveje at søge en Bevilling dertil. Men ogsaa ellers kunde det være i høj Grad ønskeligt, om der paa en eller anden Maade kunde bødes paa den Mangel paa Kapital og det Tryk af Gjæld, som adskillige sønderjydske Kirker lider under. Det er bleven drøftet adskillige Gange i de sønderjydske Provstemøder, om der ikke kunde søges bevilget et nyt Tilskud i Lighed med det ovenfor nævnte, saaledes at det særlig kom de gjældbetyngede Kirker til Gode. Det vilde utvivlsomt blive modtaget med Tak.

STIFTSDELING OG BISPEVALG.

VED Lov af 10. September 1920 var der bleven nedsat et »Udvalg for kirkelige Anliggender« med den Opgave at udarbejde fælles Regler for Nordslesvig og det øvrige Land i kirkelig Henseende. Biskop Koch og forskellige Repræsentanter for Sønderjylland var Medlemmer. Det skulde bl. a. ogsaa give Forslag med Hensyn til den nye Stiftsinddeling. Biskop Koch foreslog at lægge de fem sønderjydske Provstier til Ribe, men saa at afgive Ringkjøbing og Vejle Amter til et nyt Stift. Det var den gamle historiske Tilknytning af den vestlige Del af Nordslesvig til Ribe, som fik Biskop Koch til at holde paa Ribe som Bispesæde for disse Provstier (Tørninglen og Tønder). Men han ønskede at faa hele Nordslesvig med, fordi det i to Slægtled havde delt Skjæbne og Lovgivning. Udvalget fulgte derimod den nordslesvigske Vælgerforenings og det tilsvarende kirkelige Udvalgs Forslag, at Haderslev skulde være Bispesæde med de tre østlige Provstier af Nordslesvig, medens de to vestlige Provstier, Tørninglen og Tønder, skulde henlægges til Ribe. Man hævdede, at »derved slettes bedst den gamle Grænse«.

Provst Nielsen i Ensted (Aabenraa Provsti) og jeg med Tilslutning fra Provst Thyssen i Sønderborg (Ulkebøl) gjorde opmærksom paa den administrative Vanskelighed, som det vilde medføre, naar man delte saaledes paa langs, saa at Aabenraa og Tønder Provstier med de i national Henseende vanskeligste Sogne kom til at høre til hver sit Stift. Forudsat at Haderslev skulde være Bispesæde, mente vi derfor, at hele Nordslesvig burde lægges dertil eller eventuelt med Undtagelse af Tørninglen Provsti, som saa skulde lægges til Ribe, mod at Haderslev fik en Del af Ribe Stifts østlige Provstier. Vi vandt Tilslutning hos flere af de nordslesvigske Tillidsmænd, selv saadanne som

havde været med til at stemme for den nordslesvigske Vælgerforenings Forslag, idet man følte Vanskeligheden ved, at f. Ex. Tinglev og Uge i tilsvarende Spørgsmaal kunde faa en forskellig Afgjørelse, fordi de vilde komme til at høre hver til sit Stift. Vi kunde derimod ikke vinde Minister Appels Tilslutning. Men i den sidste Samtale, som jeg havde med ham derom, ikke længe før Afgjørelsen blev truffen, foreslog Departementschef Damkjer, som deltog i Samtalen, at de sønderjydske Provstemøder derfor skulde fortsættes, for at man i dem kunde have et Sted til at drøfte Spørgsmaalene i Fællesskab, naar man fandt Anledning dertil. Saaledes blev det. Og i Aarenes Løb er saa at sige alle betydelige Spørgsmaal blevne gennemdrøftede dér, før den endelige Afgjørelse blev truffen.

Inden den nye Stiftsdeling var traadt i Kraft, var Biskop Koch imidlertid bleven udnævnt til Biskop for Fyens Stift under 21. Marts 1922 fra 1. April at regne. Han havde i den sidste Tid ikke været saa rask, som han kunde ønske. Han haabede, at det nye Embede ikke vilde stille lige saa store Krav til hans Kræfter. Han ordinerede dog den 26. Marts 1922 i Christkirken i Tønder Halfdan Høgsbro til Sognepræst i Abild. Og Paaskedag, den 16. April, prædikede han i Ravsted og 2. Paaskedag i Tønder. Det blev hans sidste Prædiken, en meget ejendommelig Prædiken, som vi, der hørte den, vist ikke glemmer, saa længe vi i det hele kan huske noget. Han talte om den usynlige Verden, som er os ganske nær med fuld Virkelighed, kun at vi ikke kan se den. En Diakonisse sagde bagefter om ham, at man næsten skulde tro, at han selv var ved at skulle gaa ind i den usynlige Verden. Nogen Tid efter blev han syg og blev ikke mere rask. Den 3. November 1922 døde han.

Biskop Koch var en ejendommelig og betydelig Mand, en af dem, som man ikke glemmer, hvis man har faaet Lov til at lære dem at kjende. Han var en klog og kundskabsrig Mand. Han havde en egen Evne til at finde ind i en Text og lukke op for, hvad den indeholdt, selv naar han f. Ex. sad og examinerede en af de tyskuddannede Missionærer, som gjerne vilde gaa ind i dansk Tjeneste som Sognepræster. Han havde ogsaa en egen Evne til at se ind i Menneskers Sjæleliv og til at faa dem til at sige deres Mening. Men ved Siden af var han i høj Grad fin og

hensynsfuld i sin Dom og i sine Afgjørelser. Han vilde saa nødvendig gjøre nogen Uret. Det kom saa stærkt frem i hans Forhold til Tyskerne og ikke mindst til de tyske Præster. Det hang vel sammen dermed, at han var noget tøvende i sine Afgjørelser, især naar det drejede sig om Personer. Det kunde tidt være svært at faa en Sag afgjort hos ham, ikke mindst i det sidste Aar af hans Virksomhed. Uden Tvivl har Sygdommen ogsaa gjort noget dertil. Men frem for alt var han en from og gudhengiven Mand. Det kom saa personligt til Udtryk en Dag, vi gik sammen paa Gaden i Haderslev. Vi havde talt sammen om Sønnens Død, som ganske naturligt gik ham nær til Hjerte. Da greb han mig i Armen og sagde: »Det er den Slags, som vi ikke forstaar«. Men i næste Øjeblik gik der ligesom et lyst Glimt over hans Ansigt, og han føjede til: »Men vi skal nok komme til det«. Det er den Slags, som man ikke glemmer.

Ved de Bispevalg, som afholdtes i Januar 1923, og hvori Menighedsraadene for første Gang deltog, skulde der vælges ikke mindre end fem Biskopper (Haderslev, Ribe, Fyen, Roskilde og Lolland-Falster). Valgene i Haderslev og Ribe kom først. Men de tre andre Valg fulgte saa hurtigt efter, at Udnævnelserne kom samtidig den 2. Februar 1923.

I Haderslev var det Meningen, at Valget skulde staa mellem Provst Jørgen Nissen i Gl. Haderslev og Professor Dr. theol. Valdemar Ammundsen. Men saa døde Provst Nissen den 4. Januar. Og Provst C. C. Hjortkjær, da i Sommersted, blev opstillet i hans Sted. Professor Ammundsen fik de fleste Stemmer, 655 mod 429, og blev den 2. Februar udnævnt til Biskop i det nye Haderslev Stift. I Ribe stod Valget mellem Stiftsprovst Oluf Olesen i Ribe og Provst Schultz-Lorentzen i Kjøbenhavn. Stiftsprovst Olesen fik 766 og Provst Schultz-Lorentzen 732 Stemmer. Stiftsprovst Olesen blev derefter udnævnt til Biskop i Ribe den 2. Februar.

Biskop, Dr. theol. Valdemar Ammundsen blev ganske naturligt den, som fik den største Indflydelse paa de sønderjydske Kirkespørgsmaal, ikke blot fordi han boede i selve Sønderjylland og derigjennem havde dem tæt ind paa Livet, men ogsaa i Kraft af sin enestaende Indsigt og Indlevethed i dem. Det faldt derfor ganske af sig selv, at jeg i mange Tilfælde søgte Raad hos

ham og forhandlede Spørgsmaalene med ham. De sønderjydske Provstemøder, som i Reglen holdtes i Haderslev, hvor begge Biskopperne ligesom ogsaa begge Stiftamtmandene var med, gjorde en saadan Forbindelse med Biskop Ammundsen end mere naturlig og let. Vort Forhold i disse Aar kan maaske bedst karakteriseres ved et Par Uddrag af et langt Brev fra Biskop Ammundsen af 30. December 1924: »Deres Telefonopringning om . . . glædede mig som nyt Bevis paa Tillid, men satte mig paa den anden Side i Forlegenhed for Svar. Dels vil jeg nødig blande mig i en anden Biskops Embede og kender jo ikke Biskop Olesens Mening. Dels er Sagen mig for fjern; muligvis vilde jeg føle anderledes, hvis jeg var den nærmere. . . . Da jeg nu ikke kender Forholdene nærmere, tør jeg ikke udtale noget bestemt, men skal fremsætte nogle Synspunkter til Deres Overvejelse, og det med desto større Tryghed, som Deres Indsigt i sønderjydske Forhold jo er ældre end min, og De er Sagerne saa nær. . . . Og saa ønsker jeg Dem, at De maa ledes til en Afgørelse, om hvis Rigtighed De ikke selv nærer Tvivl«. Paa den Maade har jeg mange Gange søgt og fundet Raad i vanskelige Spørgsmaal, ligesom det kunde ske, at Biskop Ammundsen indhentede en eller anden Oplysning hos mig om, hvorledes vi herovre tog det Spørgsmaal. Jeg troer, at jeg ikke nogensinde under dette har glemt, at Biskop Olesen var min Biskop, og hvad jeg derfor skyldte ham. Han vidste fuld Besked om vort Forhold og billigede det.

Biskop Olesen var en helt anden Type end Biskop Ammundsen. Hans Kjendskab til og Indsigt i de sønderjydske Forhold kom ikke paa langt nær op ved Siden af Biskop Ammundsens. Og det administrative havde i det hele ikke hans Interesse. Det var han tilbøjelig til at skyde over paa os andre, saa meget han kunde og havde Tillid til os. Hans Styrke laa paa et helt andet Omraade, det personlige, rent præstelige Forhold til Menneskers Hjerter. Hans Sind havde en forunderlig Spændvidde, fra det muntre og vittige til den dybeste, næsten mørke Alvor. Ud af dette Sind kunde han tale med og til Mennesker, snart i Spøg og snart i Alvor, men altid saaledes at der var noget, som ramte og fik Hjerterne til at høre efter. Saaledes var han, naar han stod paa Prædikestolen, og naar han stod foran Alteret og indviede de unge til deres Præstegjerning. Saaledes var han sikkert ogsaa

rundt omkring i Præstegaardene, ikke mindst naar han sad paa Tomandshaand og lukkede op for sit Præstehjerte og delte ud af sin rige Præsteerfaring. Lad være, at vi havde hørt et eller andet af hans Træk maaske mere end én Gang før! Den inderste Kjærne var saa ægte.

DEN SØNDERJYDSKE PSALMEBOG.

DEN Psalmebog, som ved Gjenforeningen var i Brug ved de danske Gudstjenester i Nordslesvig, var i sin Tid bleven udarbejdet af et Udvalg, som bestod af Generalsuperintendent Godt, efter hans Død Kaftan, Lensgreve Hans Schack, Schackenborg, Gaardejer Peder Skau, Bukshave, og Præsterne Prahll, Møgeltønder, Claussen, Dybbøl, Nicolai Nielsen, Højrup, og Tonnesen, Hoptrup. Den var derefter bleven godkjendt af Fællessynoden 1889 og udgivet af Konsistoriet i Kiel: Evangelisk-luthersk Psalmebog for de dansktalende Menigheder i Slesvig.

Tanken var, at den skulde blive en Fællespsalmebog til Afløsning af de mange forskellige Psalmebøger, som var i Brug i de danske Menigheder i Nordslesvig. Den mest udbredte var Pontoppidans med de Brorsonske Psalmer, nogle Steder med et senere Tillæg. Men ved Siden af brugtes Kingos Psalmebog endnu i et Par Sogne, og i nogle faa andre Sogne brugtes en af de Psalmebøger, som var bleven udarbejdet til Afløsning af Pontoppidans. I en Del Sogne brugte man »den evangelisk-kristelige Psalmebog« og i en Række andre Sogne »Roskilde Konvents«. Spørgsmaalet havde i nogen Tid været til Forhandling. Biskop Amundsen sammenfatter Resultatet saaledes: »Af Debatten kan i Virkeligheden uddrages et bestemt Facit: man burde hverken beholde den forældede Pontoppidan eller indføre Roskilde Konvents; denne var i Kongeriget en god Overgangssalmebog for den evangelisk-kristelige; men naar man i Sønderjylland havde bevaret Pontoppidan, var Stillingen helt anderledes end baade i Kongeriget og i Sydslesvig. Det gamle lødige Salmestof burde ikke kastes bort; altsaa maatte man tilstræbe en ny Salmebog, der byggede paa Pontoppidan og optog det bedste fra den senere Tid« (Sønderjyllands Historie, Bind V, S. 365).

Det nævnte Udvalg holdt sine Møder paa Schackenborg. Og Grev Schack kom ved sin Indsigt baade i den gamle Psalmedigtning og i den danske og ved sin christelige Sans og sin litterære Smag til at præge Arbejdet i meget høj Grad, støttet af sin Sognepræst, Pastor Prahls, der var meget kyndig paa disse Omraader og dertil meget musikalsk. Ved Siden af maa det nævnes, at Peder Skau havde personlig Forbindelse med Psalmehistorikeren Pastor C. J. Brandt og fra ham ikke blot fik Anvisning paa derhen hørende Litteratur, men sikkert ogsaa paa anden Maade har faaet gode Raad. Det er vel bl. a. ad den Vej, at Udvalget har faaet saa mange af Grundtvigs Psalmer med, som Tilfældet er.

Det er vist almindelig anerkjendt, at den saaledes udarbejdede Psalmebog er en god Psalmebog og frem for alt var et stort Fremskridt for de danske Menigheder i Nordslesvig paa det Tidspunkt. Den virker maaske paa sine Punkter noget tungt ved sine lange Psalmer og nogle gammeldags Udtryk. Det hænger sikkert sammen med, at den bygger paa Pontoppidan. Og den stræber efter at gjengive Psalmerne i deres oprindelige, lidt lange Skikkelse. Det kom ogsaa nogle af Grundtvigs Psalmer til Gode, idet man tog nogle Vers med, som ikke fandtes i »Roskilde Konvents« Tillæg og heller ikke er tagne med i »Psalmebog for Kirke og Hjem«.

Den danske nordslesvigske Befolkning tog imod den nye Psalmebog med Glæde. Den blev ret hurtigt indført næsten overalt og blev afholdt i Menighederne. Den har utvivlsomt været til stor Opbyggelse og Hjælp baade for mange enkelte og i hele Menighedslivet. En Koralbog af Pastor Prahls og Organist Heinebuch, med en lignende musikalsk Retning som hos Laub, hjalp til at faa Psalmerne indsungne i Menighederne.

Ved Gjenforeningen var Psalmebogen nær ved at blive udsolgt. Det voldte Vanskelighed f. Ex. i Tønder, hvor forholdsvis mange danske flyttede til. Vi maatte overveje, hvorledes vi kunde hjælpe dem. Og det endte med, at vi den 19. Februar 1921 vedtog at indføre »Psalmebog for Kirke og Hjem«, dog saaledes at vi tog Hensyn til at kunne bruge den nordslesvigske ved Siden af og derfor brugte dobbelte Numre i Kirken. Allerede noget saadant maatte rejse Spørgsmaalet om Psalmebog. Men dernæst

manglede der i den nordslesvigske Psalmebog mange af de Psalmer, som vi var vante til at bruge og holdt af og gjerne vilde, at de skulde lære at kjende i vore nye Menigheder. En af de Præster, som blev konstituerede i 1920, skrev til mig, da han skulde begynde med sine Konfirmander: »Hvad skal jeg dog gjøre? Jeg plejer altid at begynde med »Vidunderligst af alt paa Jord«. Men den findes ikke i den Psalmebog, de har«. Det er et stærkt Udtryk for Følelsen af denne Mangel.

For at bøde lidt derpaa blev det overdraget et Udvalg, bestaaende af Provst Nielsen, Sekretær Kylling, Pastor Zerlang og mig, at samle et lille Tillæg af de Psalmer fra »Kirke og Hjem«, som vi mest savnede, for at dette Tillæg kunde bruges ved Siden af den slesvigske Psalmebog, indtil en anden og bedre Ordning kunde findes og gennemføres: Tillæg til den evangelisk-lutherske Psalmebog for de dansktalende Menigheder i Slesvig. København 1921. Men det kunde naturligvis kun være en midlertidig Foranstaltning.

Spørgsmaalet maatte derfor drøftes videre. Det kirkelige Udvalg af 1921 var inde paa Tanken om en ny fælles Psalmebog for hele Landet. Men det vilde kræve et langt Forarbejde. Man var paa den anden Side betænkelig ved strax og hurtigt at indføre »Psalmebog for Kirke og Hjem« i de nordslesvigske Menigheder. De holdt af deres gamle Psalmebog. Og den havde ogsaa sine betydelige Fortrin, selv om der i den fandtes en stor Del, ofte lange Psalmer, som sjældent eller aldrig brugtes. Man enedes da om at forkorte den nordslesvigske Psalmebog ved at udskyde en Række lidet eller ikke brugte Psalmer og saa at udfylde den med et Tillæg, som væsentlig skulde indeholde Psalmer fra »Kirke og Hjem«. Kirkeministeriet nedsatte ved Skrivelser af 8. November og 11. December 1922 derefter et Udvalg med den nævnte Opgave. Udvalget kom til at bestaa af Biskoppen i Haderslev, altsaa efter Valget Biskop, Dr. theol. Valdemar Ammundsen, som Formand, Provst Erik Christensen, Tønder, Sognefoged Claus Friis, Løgumgaard, Sognepræst Ole Jensen, Notmark, Overlærer Møller, Rødding, Provst Marius Nielsen, Ensted og Sparekassebestyrer Nis Nissen, Nørborg. Senere kom ogsaa Sognepræst Zerlang, Gram, med. Men han døde 23. Oktober 1924, før Arbejdet var helt afsluttet. Det blev det først i December 1925.

Ved Forhandlingen om, hvilke Psalmer der skulde udskydes, blev det ganske naturligt især de sønderjydske Medlemmer, som ud fra deres Erfaringer ved Psalmebogens Brug fik det afgjørende Ord. Og vi havde den Regel, at naar blot et enkelt Medlem af Udvalget virkelig lagde Vægt paa at beholde en Psalme, beholdt vi den. Numrene paa de udeladte Psalmer blev staaende, trykte i en Parenthes, for at man kunde beholde den gamle Nummer-række og saaledes kunde bruge den nye Psalmebog sammen med den gamle. I enkelte Tilfælde blev der foretaget Ændringer i Texten ved at gjenindføre den oprindelige Ordlyd, hvor denne var bleven forandret af nationale Grunde. Exempelvis kan nævnes Nr. 417 v. 2: Nu vajer Korset højt i Folkets Banner, og Nr. 590 v. 4: I Ordets Navn, som her blev Kjød og foer til Himmels hvid og rød.

Paa tilsvarende Maade talte vi os ogsaa til Rette om de Psalmer, som blev optagne i Tillæget. De er næsten alle tagne fra »Kirke og Hjem«. Men der er indføjet nogle enkelte Psalmer og aandelige Sange, som ikke fandtes der, men som man gjerne vilde have med. Tillæget kunde dels kjøbes særskilt, dels indbundet sammen med den paany optrykte Psalmebog med de nævnte Udeladelser. Maaske vilde det have været heldigere, om Psalmerne i Tillæget havde været ordnet paa lignende Maade efter Indholdet som i Psalmebogen, i Stedet for den alfabetiske Ordning som er brugt.

Heller ikke denne Ordning kan være en endelig Løsning. Maalet maa være en fælles Psalmebog for hele Landet, hvor den sønderjydske faar Lov til at give sit gode Tilskud. Der arbejdes da ogsaa stadig med Spørgsmaalet. Men som det nu er bleven ordnet, har man Tid til at vente, til det hele er gjenbearbejdet og modent til en endelig Afgjørelse.

DE TYSKE FRIMENIGHEDER.

ALLEREDE under Forhandlingerne om Betjeningen af den tyske Del af Menigheden i Tinglev og om at faa ansat en tysk Andenpræst dertil var der fra tysk Side bleven antydet Muligheden af en tysk Frimenighed. Og efter at de havde modtaget Kirkeministeriets Skrivelse af 4. August 1922, blev der i September s. A. oprettet en tysk Frimenighed i Tinglev med Tilslutning fra Uge, Kliplev, Holbøl, Rinke­næs og Ravsted. Den fik dog først rigtig Skikkelse, efter at Kandidat Gottfriedsen i Februar 1923 var bleven ordineret til Præst og den 29. April var bleven indsat som Præst for den nyoprettede Frimenighed ved en Gudstjeneste i Tinglev Kirke af Generalsuperintendent Petersen. Omtrent samtidig blev Pastor Boyens fra Humptrup ansat som Hjelpepræst med Bolig i Løgumkloster og med Virksomhed dér og bl. a. i Bedsted. I Tinglev var Medlemsantallet foreløbig ca. 70 og i de dertil knyttede Sogne foreløbig kun mindre Kredse. Hele Bevægelsen havde sit Hovedsæde i Tinglev med Løjtnant Jacob Nissen og fhv. Rektor Koopmann som Ledere. Den antog Navnet: »Nord-schleswigsche Gemeinde der evangelisch-lutherischen Landeskirche Schleswig-Holsteins«.

Man har vel Lov til i dette Navn at finde et Udtryk for Meningen med dens Oprettelse. Man vilde have hel og direkte Forbindelse med den slesvig-holstenske Landskirke. Man vilde ikke nøjes med den Frihed, som de danske Kirkelove gav Mulighed for indenfor Folkekirkens Ramme. Man ønskede maaske ogsaa at afsondre sine Medlemmer fra den Fare for Paavirkning, som kunde ligge i at leve i for nært Fællesskab med de danske Menigheder og deres Liv. Man ønskede at bringe dem ind under bevidst tysk Paavirkning. Derfor vilde man ikke vente, skjønt det i Kirkeministeriets Skrivelse tydeligt nok var sagt, at man var villig

til senere at komme tilbage til Spørgsmaalet om en Ændring i den fastsatte Gudstjenesteordning, event. ved Ansættelse af en Andenpræst. Man fandt fra Kirkestyrelsens Side kun ikke Anledning til »allerede nu« at foretage en saadan Ændring i den trufne Ordning, som var sket paa Grundlag af en enstemmig Indstilling fra Kirkekollegiet paa et Tidspunkt, da den tidligere tyske Præst for Menigheden endnu fungerede som Menighedens Præst og som Formand for Kirkekollegiet. Den under 30. Juni 1922 udkomne nye Lov om Menighedsraad havde netop faaet en Tilføjelse i § 39 Stk. 2, som gav Anvisning paa at faa Andenpræster i nationalt blandede Sogne med Statens Støtte i økonomisk Henseende. Men man vilde ikke bruge nogen af de i de kirkelige Love anviste Udveje til at naa en Ordning indenfor Folkekirken. Det kom tydeligt til Udtryk i en Samtale, som jeg havde med Pastor Gottfriedsen, hvor jeg foreslog ham de forskellige Udveje, men han slet ikke vilde høre derom.

Det er maaske betegnende, som Kirkeministeriet ved en anden Lejlighed gør opmærksom paa, at Andragendet om Ansættelse af en tysk Andenpræst ikke fremkom fra de kirkelige Kredse, men væsentlig fra den tyske Vælgerforening. Og dertil svarer, at det i hvert Fald i den første Tid er sket, at man i et Sogn fra bevidst kirkelig Side ikke ønskede Frimenighedspræstens Medvirken f. Ex. ved en Missionsuge. De vilde beholde Forbindelsen ikke blot med deres gamle Sognekirke, men ogsaa med den Menighed, som de var vant til at mødes med dér. I Frimenigheden isolerede man sig derimod i kirkelig Henseende fra den og søgte nøje Tilknytning til den slesvig-holstenske Landskirke.

I Haderslev Provsti havde man overdraget flhv. Sognepræst i Moltrup, Pastor Andersen at besørge de tyske kirkelige Handlinger, derunder ogsaa Konfirmandundervisning, og at afholde enkelte tyske Gudstjenester i en Række Sogne. Det var altsaa en Slags Andenpræst. Ikke desto mindre begyndte Frimenighedsbevægelsen ogsaa her i 1925. Det var Pastor Horstmann, tidligere i Skjærbæk, som var den ledende Mand. Det var især Forholdene i Sdr. Vilstrup, som man var utilfreds med. Biskop Ammundsen har ved en Lejlighed indrømmet, at der dér vistnok var sket en Fejl fra først af, idet Sagen om tyske Gudstjenester i dette Sogn paa Grund af en Fejl ved Behandlingen ikke var naaet ind til

Ministeriet. Derfor var der ikke bleven fastsat tyske Gudstjenester dér. Nu blev Sagen rejst ved Udtrædelse af Folkekirken og Oprettelse af Frimenighed. Biskop Ammundsen har ved flere Lejligheder udtalt, hvor meget det var imod hele hans Syn paa Forholdene, og hvor gjerne han havde villet hjælpe ud derover. Spørgsmaalet om Ansættelse af en særlig tysk Andenpræst har derunder ogsaa været behandlet. Biskop Ammundsen har forhandlet det med Pastor Horstmann personlig. Men han vilde ikke opgive sin Tilslutning til Frimenighedstanken med den nære Forbindelse med den slesvig-holstenske Landskirke. Den 5. December 1926 blev Pastor Horstmann indsat af Biskop Völkel ved en Gudstjeneste i Sdr. Vilstrup Kirke som Præst for den tyske Frimenighed. Han fik Bolig i Haderslev, men havde sin Hovedvirksomhed i Sønder Vilstrup og en Række andre Sogne i Haderslev Amt. Han blev senere Leder af Pastoralseminariet i Preetz. Hans Efterfølger som Frimenighedspræst i Haderslev blev Pastor H. Rohlf.

Senere kom der endnu et nyt Arbejdscentrum i Graasten 1927 med Pastor Wassner. I Aabenraa begyndte 1929 et Arbejde med Pastor Gottfriedsen som Leder. Han var i 1925 bleven afløst i Tinglev af Pastor P. H. Petersen fra Læk, men traadte nu igjen i Arbejde. Pastor Gottfriedsen blev i 1935 Provst i Læk. Han efterfulgtes i Aabenraa af Pastor Walter Jahn. I Tinglev afløstes Pastor Petersen af Pastor Nissen og i Løgumkloster Pastor Boyens af Pastor Raun. Og endelig oprettedes et nyt Arbejdssted i Nørborg 1935 med Pastor Hermann Schmidt, fra 1937 Pastor Riese.

Der er ingen Tvivl om, at der bag ved denne Udbredelse ligger en stærk og bevidst Virksomhed fra tysk Side, paa tilsvarende Maade som ved de tyske Privatskoler. De to Ordninger har forøvrigt i mange Tilfælde fulgtes ad. Der holdes paa denne Maade nu tyske Gudstjenester i Sogne, hvor der i den tyske Tid ikke var Tale om noget saadant. Og i nogle af de Sogne, hvor den danske Folkekirke har anordnet tyske Gudstjenester ved tysk uddannede Præster eller paa anden forsvarlig Maade, holdes der saaledes dobbelte tyske Gudstjenester. Nogle Steder har det dog ført til, at de folkekirkelige tyske Gudstjenester kun har faa Deltagere. Enkelte Steder har man indtil videre indstillet dem. Men Folkekirkens Grundregel har hidtil været at fastholde sin Pligt

til at sørge for de tyske Menighedsmedlemmer, som vil blive i Folkekirken.

I Bevægelsens første Tid, i Tinglev og Løgumkloster, var der nogen Tale om at bygge egne Kirker. Men den Tanke kom man hurtigt bort fra. Loven om Sognebaandsløsning og Brugen af Kirkerne af 30. Juni 1922 §§ 14—18 giver jo Mulighed for at faa Tilladelse til at bruge de stedlige Sognekirker. Det var ikke blot baade billigere og lettere, men havde tillige den Fordel, at man kunde samles i den gamle, tilvante Kirke, som i hvert Fald de stedlige Medlemmer var knyttede til med mange Minders Baand. Man nøjedes derfor med at bygge Præsteboliger eller paa anden Maade at sørge for Bolig til Præsten.

Der maatte naturligvis en Del Forhandlinger til, før man fik de fornødne Aftaler om Kirkernes Brug. Den allerførste Forudsætning var, at Biskoppen kunde godkende Frimenigheden og dens Præst med Hensyn til Lære og Ritus og Frimenighedens hele Forhold til Folkekirken. Det voldte ikke nogen Vanskelighed at opnaa en saadan Godkjendelse. Det drejede sig jo her om en nær beslægtet evangelisk-luthersk Folkekirke, hvis Lære og Ritus paa Forhaand var anerkjendt af den danske Folkekirke. Og et loyalt Forhold til den danske Folkekirke mente man at turde gaa ud fra, at Frimenighederne og deres Præster vilde vise. I et Par enkelte Tilfælde, hvor et eller andet ikke var helt, som det skulde være, har en Samtale mellem Biskoppen og Frimenighedens Præst eller Formand kunnet rette det. Den senere kirkelige Udvikling i Tyskland har engang imellem kunnet kalde det Spørgsmaal frem, om man kunde blive ved uden nærmere Betingelse at godkjende de paagjældende Præster, om det ikke kunde blive nødvendigt at afkræve dem en eller anden Erklæring. Men hidtil har man ikke ment at burde foretage sig videre.

Men dernæst gjaldt det om at faa fastsat Regler for Brugen af de paagjældende Kirker. Lovens Regler er der noget strengere end dem, som er bragte i Anvendelse overfor de tyske Frimenigheder. Hvor der er Tale om fast Brug af en Sognekirke, forudsætter Loven, at der maa være dannet en Frimenighed, som bestaar af mindst 20 Familiefædre, Enker eller andre Personer med egen Husstand, hvoraf mindst de 10 skal være boende i samme Sogn, og at man har sin egen Præst. I den tyske Frimenighed

har det derimod hele Tiden været Hovedledelsen i Tinglev, som har forhandlet med de kirkelige Myndigheder og er optraadt paa de stedlige Kredses Vegne. Selv naar man sendte Sagerne til en stedlig, navngiven Repræsentant, endte det altid med, at Skrivelserne kom til Udvalget i Tinglev og blev behandlet og besvaret derfra. Kirkestyrelsen har ladet dette passere, fordi man ikke ønskede at vække Strid mere end højst nødvendigt om noget, som dog i en vis Forstand kunde siges at være en mere udvortes og formel Ting. Men derimod har man hele Tiden fastholdt, at der kun kan oprettes Regulativer om fast Brug af en Kirke, hvor der er det i Loven fastsatte Antal af virkelig indmeldte Medlemmer af Frimenigheden, jfr. Kirkeministeriets Skrivelse af 10. Oktober 1927.

I Overensstemmelse med de anførte Regler har der i Tønder Provsti hidtil kun været fastsat Regulativ for den tyske Frimenigheds Brug af Tinglev, Løgumkloster og Bylderup Kirker. Hvor der ønskes Gudstjenester i andre Kirker, har der i Henhold til Lovens § 15 hver Gang maattet indsendes Ansøgning til Biskoppen ved 5 til Folkekirken hørende Familiefædre, Enker eller andre Personer med egen Husstand. I enkelte Tilfælde er Biskoppen gaaet med til at godkjende 2 a 3 Gudstjenester ad Gangen. Grundregelen har i alle Tilfælde været, at Frimenighedens Gudstjenester ikke maa gaa i Vejen for de folkekirkelige. Dette blev ogsaa fastholdt overfor det Andragende, som i December 1924 ved fhv. Rektor Koopmann blev indsendt om, at »Halvdelen af de tyske Formiddagsgudstjenester, som holdes i Tinglev Kirke af Sognepræst Schwarz i Burkal, overlades til den tyske Frimenighed i Tinglev«, medens de paagældende tyske Gudstjenester ved Pastor Schwarz saa skulde henlægges til Eftermiddagen. Andragendet afvistes. I Reglen har man dog indrømmet Frimenigheden en Højmesse-tjeneste til Konfirmationen efter nærmere Aftale.

Med Hensyn til Betaling for Kirkens Brug gik man for Tinglev Kirkes Vedkommende, som vistnok var den første, der blev udarbejdet et saadant Betalingsregulativ for, ud fra, at Frimenigheden skulde betale ikke blot for de ligefremme Udgifter for Kirkens Brug ved de enkelte Gudstjenester og kirkelige Handlinger, altsaa for Lys, Varme, Renholdelse, Klokkeringning og

Kirkebetjening, men ogsaa for selve Brugen af Kirken i et passende Forhold til dens Udgifter til Vedligeholdelse og til dens eventuelle Gjæld. Frimenighedens Medlemmer havde jo ved at udmelde sig af Folkekirken unddraget sig deres Kirkeskat. Det var derfor rimeligt, at de, naar de alligevel fik Tilladelse til at bruge Kirken, da paa anden Maade kom til at betale deres Del af Udgifterne til dens Vedligeholdelse og Drift. I Sønder Vilstrup prøvede man at gaa en anden Vej, idet man fastsatte en afrundet Sum for hele Aaret i et vist Forhold til den Sum, som Frimenighedernes manglende Kirkeskat vilde have udgjort. Men en Ordning som den i Tinglev med en Afgift i Forhold til de virkelige Udgifter til Kirkens Vedligeholdelse og Drift og beregnet for hver Gang, Kirken bruges, maa vist kaldes den naturligste og rimeligste. Saa vidt jeg ved, har man ogsaa ellers lagt det deri udtrykte Syn til Grund for den Slags Regulativer.

Ogsaa paa andre Punkter maatte der forhandles om en nærmere Forstaaelse og Afgrænsning af Frimenighedspræsternes Ret til Brug af Kirkerne og til Foretagelse af kirkelige Handlinger. Ved en Ændring af 29. Marts 1924 i Lov af 30. Juni 1922 om Sognebaandsløsning og Brugen af Kirkerne var det blevet bestemt, at en Præst ved en evangelisk-luthersk Frimenighed, som har faaet den i Loven omhandlede Tilladelse af Biskoppen til at holde Gudstjeneste og forrette Daab og Altergang, ogsaa har Ret til at forrette Begravelse for Medlemmer af Folkekirken, ligesom Begravelse af Frimenighedens Medlemmer kan ske fra Sognekirken, men at i alle Tilfælde alle de Bevisligheder, som udkræves, før Jordpaakastelsen kan finde Sted, skal forelægges Stedets Sognepræst. Heri er der givet en tydelig Adskillelse mellem en Frimenighedspræsts og en Sognepræsts Stilling i borgerlig og juridisk Henseende. En Frimenighedspræst kan udføre de rent kirkelige Handlinger. Men da han ikke i nogen Betydning er Embedsmand, kan han ikke i sin Præstegjerning udføre noget, som har borgerlig og juridisk Betydning.

Det samme Grundsynspunkt blev hævdet i Kirkeministeriets Svar af 15. Juli 1926 paa et Andragende fra den tyske Frimenighed om, at Menighedens Præster maatte faa Anerkjendelse til at kunne foretage Lysning og Vielse med borgerlig Gyldighed, naar en af Brudefolkene tilhører nævnte Menighed. Ministe-

riets Svar gaar ud paa, at der efter den gjældende Lovgivning savnes Hjemmel til at meddele den ansøgte Anerkjendelse, idet kun Præster i Folkekirken og Præster for de saakaldte »anerkjendte« Trossamfund har denne Ret, jfr. Lov om Ægteskabs Indgaaelse af 30. Juni 1922 § 30. — Bemærkningen om Præsterne for »de anerkjendte Trossamfund« fremkaldte en Forespørgsel fra Frimenigheden om Betingelserne for at opnaa Anerkjendelse som et udenfor Folkekirken staaende Trossamfund. Tanken om at opnaa en saadan Stilling og derigjennem Anerkjendelse til at kunne foretage Lysning og Vielse med borgerlig Gyldighed maa have optaget Sindene. Ministeriets Svar i en Skrivelse af 10. Oktober 1927 gav forskjellige Oplysninger. Der vilde særlig blive set hen til, om der er Afvigelse i Læren fra Folkekirkens Lære, om Samfundet benytter Ritualer og Psalmebøger, som er forskellige fra de i Folkekirken tilladte og lign. Desuden betones det, at Samfundet maa have egne Kirker, da det ikke kan faa Tilladelse til at bruge Folkekirkens. Siden har man ikke hørt noget til Sagen.

Ved et i Sommeren 1926 indsendt Andragende havde Bestyrelsen for »Nordschleswigsche Gemeinde der schleswig-holsteinischen Landeskirche« paa et andet Punkt søgt at opnaa en Udvidelse af den Anerkjendelse, som Biskoppen havde givet deres Præster med Tilladelse til at bruge Sognekirken. De ansøgte om, at denne Tilladelse maatte gjælde i Almindelighed for Menighedens faste Præster samt for Biskop Völkel i Kiel; at det maatte være Menigheden tilladt at lade slesvig-holstenske Præster prædike i Kirken, naar dette anmeldes 48 Timer forud til Biskoppen, og endelig at det maatte være Præster i den danske Folkekirke tilladt at prædike for Frimenigheden, naar de var villige til det. Ministeriets Svar af 7. December 1926 gaar ud paa, at den i Lov af 30. Juni 1922 om Sognebaandsløsning og om Brugen af Kirkerne Afsnit III omhandlede Tilladelse til Benyttelse af Folkekirkens Kirker gives til den enkelte Præst. Der savnes derfor Hjemmel til at give Præster i den slesvig-holstenske Landskirke en almindelig Tilladelse til at prædike for Frimenigheden i Folkekirkens Kirker. Tilladelsen maa søges hos Biskoppen i hvert enkelt Tilfælde; jfr. hvad der gjælder ogsaa for Sognemenighederne. Derimod vilde man ikke have noget imod, at det

tillades Frimenighedens Præst uden særlig Ansøgning at lade en af de andre ansatte Frimenighedspræster tale for Frimenigheden i den til Brug overladte Sognekirke. Men en Bestemmelse derom bør da optages i Regulativet. Med Hensyn til en Medvirken af Folkekirkens Præster har man ikke noget imod, at Regulativet faar en Tilføjelse derom. Men Frimenighedspræsten bør da hver Gang anmelde for Biskoppen, naar denne Bestemmelse benyttes.

Man kan beklage hele den Udvikling, som saaledes har fundet Sted, at det ikke lykkedes at afværge den eller dog at standse den og lede den ind i andre Baner. Ikke mindst Biskop Ammundsen beklagede det meget. Og vi andre, som var med i Arbejdet, var enige med ham deri. Det stod for os som et Tab, at man saaledes fra tysk Side forsøgte at isolere sig og derved unddrog sig fra at give sit Bidrag til gjensidig Paavirkning og Berigelse. Og noget lignende er blevet udtalt fra folkekirkelig tysk Side, f. Ex. af Pastor Braren. De Forsøg, som blev gjorte for at faa en Forhandling i Gang om at standse den paabegyndte Udvikling og finde en Ordning, hvor man kunde blive sammen, lykkedes ikke, men blev ret kraftigt afviste. Maaske kunde der i den første Tid paa et eller andet Punkt have været handlet anderledes. Vi, som var med i Forhandlingerne og Raadslagningerne, veed, hvor vanskeligt det tidt var at blive klar over, hvad der var det rigtige i hvert enkelt Tilfælde. Men det er ogsaa muligt, at Sindet fra den anden Side fra den første Tid af har været saa stærkt vendt mod Syd, og at de Kræfter, som arbejdede i den Retning, har været saa stærke, at det i Virkeligheden ikke har været muligt at standse dem.

Man maa nu haabe, at det er lykkedes for disse Frimenigheder og deres Præster kirkeligt og christeligt at være det for deres Medlemmer, som Folkekirken og dens Præster ikke kunde magte. Men samtidig maa det være Folkekirkens Skyldighed at sørge saa godt, som det er den muligt, for dem, som er blevne tilbage i Folkekirken. Det kan ikke nægtes, at Frimenighedernes Dannelse og de ret store Udmeldelser, som er skete i visse Sogne, har gjort det vanskeligere ved den Usikkerhed, som følger med, at man ikke nogenlunde kan beregne, hvor mange Mennesker det drejer sig om eller vil komme til at dreje sig om i de for-

skjellige Sogne. Det vilde være en stor Hjælp, om man fra Fri-
menighedernes Side vilde gaa med til en Forhandling om en
fælles Ordning indenfor Folkekirkens Rammer med særlige
tyske Andenpræster eller Valgmenighedspræster. Men foreløbig
maa Udsigterne siges at være smaa.

UDVIKLING OG VANSKELIGHEDER.

II det foregaaende er de væsentlige Retningslinier givne. Men Arbejdet og Udviklingen var naturligvis ikke dermed afsluttet. Der blev ved at komme Vanskeligheder, i nye Forhold, som man ikke tidligere havde faaet Lejlighed til at tage afgjørende Stilling til, og i Afgjørelser, hvor man under Brugen havde set, at der burde rettes et eller andet eller tilstræbes en klarere Bestemmelse. Og samtidig blev der ved at være nye Opgaver med at indordne og udforme, hvad dansk Kirke- og Folkeliv havde at give.

Under Forhandlingerne om tyske Gudstjenester var man blev opmærksom paa, at Bestemmelserne i den kgl. Anordning af 3. August 1921 § 2, hvorefter Spørgsmaalet om Indførelse af tyske Gudstjenester paa Landet skulde rejses gennem Menighedsrepræsentationen, maaske ikke tog tilstrækkeligt Hensyn til Mindretallet. Ministeriet udsendte derfor en kgl. Anordning af 30. Marts 1925 angaaende Kirkesproget m. m. i de sønderjydske Landsdele, hvor der i § 2 gives Hjemmel til, at Spørgsmaalet ogsaa kan rejses fra anden Side. Samtidig blev det i § 3, med Henviisning til Grundsætningen i Lov Nr. 340 af 28. Juni 1920 § 6, hvorefter det paahviler Ministeriet at træffe Foranstaltninger til Mindretallets kirkelige Betjening i deres eget Sprog, fastsat, at Statskassen udreder Udgifterne til en saadan Betjening, saafremt den er anordnet af Ministeriet, hvad enten den er overdraget til en Nabopræst eller til en særlig ansat Andenpræst, eventuelt ansat for flere Sogne. Det er en Bestemmelse som i høj Grad viser det danske Kirkestyres gode Villie til at komme Mindretallet saa meget som muligt imøde. Ved Siden af blev Bestemmelsen i Lov om Menighedsraad af 30. Juni 1922 § 39 Stk. 2 ved at gjælde, hvorefter der er Adgang til med Tilskud fra Statskassen at faa en særlig Andenpræst, hvor sproglige eller lignende

Grunde gjør det ønskeligt, og hvor de kirkelige Myndigheder anbefaler det. — Den 7. Maj 1934 blev Christian Friedrich Bruhn af Kirkeministeriet ansat som Andenpræst til Hjælp ved Betjeningen af det tyske Mindretal i de sønderjydske Landsdele. Det var den ved fhv. Sognepræst Andersens, tidligere af Moltrup, Død ledigblevne Plads ved Betjeningen af det tyske Mindretal i en Række Sogne i Haderslev Amt, som paa denne Maade blev gjort til et særligt Embede, idet det samtidig blev bestemt, at han ogsaa kunde hjælpe andensteds, naar der var Trang til det og han kunde overkomme det.

I den Skrivelse af 7. April 1925, hvormed den nævnte kgl. Anordning blev udsendt, meddeles det derhos, at den i den tidligere Anordning af 3. August 1921 foreskrevne Optælling af Kirkegængernes Antal baade ved de danske og de tyske Gudstjenester kan bortfalde. Det kan maaske for mange synes en ubetydelig Bestemmelse. Men vi var ikke saa faa, som var glade for den, fordi vi følte det som noget utiltalende med en saadan udvortes, talmæssig Kontrol. Naturligvis kan man ikke undgaa eller ønske at undgaa et Skjøn over Gudstjenestebesøget. Men det kan og bør ske paa en mindre haandfast Maade end ved at skrive Tallene op for hver enkelt Søndag. Især maatte en saadan Tælling og Opskrivning føles utiltalende, hvor der var baade dansk og tysk Gudstjeneste. I Byerne var vi heldigvis blevne fri for en saadan Tælling allerede i 1921. Derimod ønskede Ministeriet stadig, at der skulde indsendes Indberetning om de kirkelige Handlinger paa Dansk og paa Tysk i de Sogne, hvor der var anordnet dansk og tysk Gudstjeneste. Man ønskede, at Biskoppen derigjennem skulde kunne faa en Oversigt over, hvorledes Udviklingen gaar.

Et andet Spørgsmaal, som viste sig at trænge til en ny og klarere Afgjørelse, var det om Honorarerne til de Nabopræster, som besøger de tyske Gudstjenester og kirkelige Handlinger i et andet Sogn end deres eget. Det blev i den første Tid beregnet efter faste Taxter for hver Gudstjeneste og for hver kirkelig Handling udenfor Gudstjenesten samt Befordringsgodtgjørelse efter de gjældende Regler. Men der blev fra de paagjældende Præsters Side anket over, at det ikke rigtig gav den Frihed til Sygebesøg og andre Besøg i Menigheden, som de kunde ønske.

Efter forskjellige Overvejelser og Forhandlinger blev man enig om at yde faste aarlige Honorarer. Disse fastsattes under Hensyn til de anordnede Gudstjenesters Antal og til Gjennemsnittallet for de kirkelige Handlinger uden for disse. Og baade for selve Honorarerne og for Befordringsgodtgjørelsen blev Summerne desuden afrundet opefter, for at Præsten kunde have nogen Bevægelsesfrihed med Hensyn til Sygebesøg og andre Besøg. Da tilmed de tilgrundliggende Ydelser for den enkelte Gudstjeneste og kirkelige Handling var ansatte nogenlunde rundelige, henholdsvis 25 Kr. og 15 Kr., foruden Befordringsgodtgjørelse, maan Ordningen vistnok siges at være tilfredsstillende. Den har, saa vidt mig bekjendt, da ogsaa været anset for en god Forbedring.

I Højst, hvor der under 23. Marts 1922 var bleven indført 15 tyske Gudstjenester om Aaret ved Pastor Beuck i Tønder, men saaledes at disse Gudstjenester skulde ligge udenfor den danske Gudstjenesterække i Højst — det vilde indtil videre sige, at de skulde holdes om Eftermiddagen eller om Sommeren eventuelt om Morgenen, — var der Gang efter Gang bleven klaget over dette Forhold. Men alle Forsøg paa Forhandling stødte paa den mest afgjorte Modstand fra Menighedsraadets danske Fler-tal. Man henviste til, at Kirkekollegiet i sin Tid enstemmigt havde vedtaget, at der ikke var Trang til tyske Gudstjenester. I December 1933 blev Sagen taget op til Forhandling i Menighedsraadet paa Grundlag af en Henvendelse fra 164 Menighedsmedlemmer. Men den fik en meget ublid og skarp Afvisning fra de danske Medlemmer af Menighedsraadet. Og den førte desværre tillige ud i en meget kjedelig og lidet kirkelig Bladfejde. I Februar 1934 holdt Biskop Westergaard derefter Møde med de tyske og de danske Medlemmer af Menighedsraadet hver for sig. Det danske Flertal gjorde gjældende, at den nationale Spænding i Befolkningen paa det Tidspunkt var inde i en saa ophidset Stemning, at de ikke mente at kunne eller turde gaa ind paa de tyske Krav. Men man henviste til, at der efter det Valg til Menighedsraad, som skulde finde Sted i 1934, muligvis kunde blive Tale om, at man fra dansk Side kunde ønske en enkelt Højmesse om Maaneden ombyttet med en Eftermiddagstjeneste. Og i saa Fald vilde man ikke have noget imod, at der blev indrømmet den tyske Menighed bestemte Højmesser om Aaret. Man var desuden

villig til at overlade den tyske Menighed Kirken til en Gudstjeneste Langfredag Eftermiddag uden Vederlag og en Højmesse-tjeneste til Konfirmationen. Derefter blev Sagen stillet i Bero indtil Slutningen af Aaret. Og efter Valget enedes man om, at den danske Gudstjeneste paa den sidste Søndag i Maanedens skulde holdes om Eftermiddagen, og at den tyske Menighed da kunde disponere over Formiddagen. —

Et andet langt større og vanskeligere Spørgsmaal trængte sig efterhaanden frem. Det angik Forholdet mellem de danske og de tyske Medlemmer i det fælles Menighedsraad i Byerne. Som det fremgaar af den lige omtalte Sag i Højst, kunde der ogsaa i et Menighedsraad i et Landsogn, hvor der var tyske Medlemmer i Menighedsraadet, opstaa Uenighed og Strid om et eller andet Spørgsmaal, som havde en national Side. Og der kunde nævnes andre lignende Tilfælde fra andre Sogne. Det viste sig da ogsaa under Behandlingen af Spørgsmaalet, at man ganske naturligt kom til at drøfte det ogsaa for Landsogdenes Vedkommende. Men det kan vel nok forstaas, at det blev for Byerne, at Spørgsmaalet blev rejst i principiel Skikkelse. Der var Forholdene noget større, og man levede hinanden noget tættere paa Livet. Der sad baade den danske og den tyske Sognepræst i det fælles Menighedsraad. Og Menighederne følte sig mere ligestillede med de regelmæssigt skiftende Gudstjenester.

I Spørgsmaalet om Bestyrelse af Kirke, Kirkegaard, Præstegaarde og Embedsjorder o. l. var Interessen fælles, og dér havde man i Reglen ikke vanskeligt ved at forhandle sig til Rette. Men saa snart det kom til at dreje sig om et eller andet til den særlige Gudstjeneste, Psalmebøger, Udsmykning ved festlige Lejligheder o. l., kunde Interessen dele sig, eller man kunde føle det som en trykkende Afhængighed ikke at have frie Hænder, men at skulle forhandle det med den anden Menigheds Repræsentanter. Saalænge Forholdet imellem dem var godt, kunde det gaa. Men hvis de blev uenige, kunde Mindretallet være udsat for at blive overstemt. Dette følte naturligvis stærkest, hvor der blev Tale om Personer i Kirkens Tjeneste, og allermest, naar der blev Tale om Præstevalg. Ganske vist havde man i Menighedsraadene en Slags Aftale om, at i Tilfælde af Præstevalg vilde den anden Part afholde sig fra at stemme. Men de socialdemo-

kratiske Medlemmer havde ikke villet give deres Tilslutning dertil. Og selv uden Hensyn dertil var det jo tilsidst kun en personlig Aftale, som ikke kunde binde et nyt Hold af Menighedsraadsmedlemmer. Man ønskede fra tysk Side at faa fastslaaet ved en Lovbestemmelse, at man havde en saadan Ret med Hensyn til Valg af Præst og om muligt ogsaa noget større Selvstændighed paa enkelte andre Punkter.

I September 1929 havde Repræsentanter for de tyske Menighedsraadsmedlemmer i de fire sønderjydske Byer Foretræde hos Kirkeministeren for at fremsætte forskellige Klager og Ønsker angaaende den gjældende kirkelige Ordning i de nævnte Byer. Ministeren bad om at faa en skriftlig Fremstilling. Og de tyske Repræsentanter indsendte da under 26. Oktober 1929 et længere »Memorandum«, hvori man dels fremsatte forskellige Klager, væsentlig paa de ovenfor nævnte Punkter, dels udtalte sine Ønsker om, »at Repræsentanterne saavel for den danske som for den tyske Menighed hver for sig faar Ret til selvstændig at ordne deres indre Anliggender. Især bør det muliggjøres, at Repræsentanterne for de tvende Menigheder hver for sig udøver Indstillingsretten til Besættelse af Præsteembederne i de nordslesvigske Købstæder samt Retten til at repræsentere deres Menigheds særskilte Anliggender retslig og udenretslig«.

Ved Skrivelse af 31. Maj 1930 nedsatte Kirkeministeriet et Udvalg til at overveje og stille Forslag med Hensyn til de i det ovennævnte Memorandum omhandlede Spørgsmaal. Udvalget kom til at bestaa af Biskop Ammundsen som Formand, Stiftamtmand Haarlev i Haderslev (efter hans Død Stiftamtmand Lundbye), de fire vedkommende Provster, de tyske Sognepræster i de fire Købstæder og en tysk Lægmand fra hvert af de fire Menighedsraad. Senere kom ogsaa Biskop Westergaard med; han blev først udnævnt efter Udvalgets Nedsættelse. Det var altsaa den kirkelige Administrations Repræsentanter og Repræsentanter for de tyske Menigheder, som skulde prøve at gennemdrøfte Spørgsmaalene med hinanden. De mulige Resultater skulde derefter forelægges for de samlede Menighedsraad, for at ogsaa de danske Medlemmer kunde faa Lejlighed til at udtale sig, før Svaret blev indsendt til Ministeriet. — Stiftsfuldmægtig Asger Rasmussen fungerede som Sekretær. Og Departementschef Hol-

bøll var Repræsentant for Kirkeministeriet ved disse Møder.

I Udvalgets første Møde den 18. Juni 1930 blev Sagen først underkastet en almindelig Drøftelse, og derefter nedsattes der et Underudvalg til den nærmere Behandling. Dette Underudvalg kom til at bestaa af Biskop Ammundsen og Provsterne Nielsen og Christensen, de tyske Sognepræster Provst Petersen fra Haderslev og Provst Bade fra Aabenraa og Lærer Hansen fra Tønder (efter det nye Menighedsraadsvalg Lærer Enemark Jørgensen fra Tønder).

Man samlede sig især om Hovedspørgsmaalet, om det var muligt at finde en virkelig Løsning med Hensyn til Præstevalg og i det hele Bestyrelsen af de indre Anliggender for hver Menighed. Det blev ret hurtigt slaact fast, at man maatte gaa ud fra den virkelige kirkelige Stilling i Menighederne. Dér gaar Linieme tidt gennem Hjemmene, saa at den ene af Familien er dansk og den anden tysk. Ja, der er Mennesker, som maaske knap nok selv kan afgjøre, hvilken Menighed de helst vil tilhøre. Derfor vilde man ikke gaa til en fast afgrænset Deling i Befolkningen mellem dansk og tysk Menighed. Det maatte være Opgaven paa en eller anden Maade at sikre de to Menigheders Repræsentanter i det fælles Menighedsraad den fornødne Selvstændighed i de særlige Spørgsmaal ved Siden af det Fællesskab, som der naturligt maatte være med Hensyn til de udvortes Forhold, Kirkebygning, Kirkegaard, Præstegaarde, Jordtilliggender og i det hele det økonomiske.

Man var først inde paa Tanken om, at Menighedsraadets Medlemmer skulde afgive en Erklæring om, til hvilken af de to Menigheder de vilde henregnes, og ved hvilket af de to mulige Præstevalg de derfor ønskede at afgive deres Stemme. Det mødte imidlertid den Vanskelighed, at de socialdemokratiske Medlemmer i Modstrid med deres Stilling vilde blive nødte til at tage et afgjort nationalt Standpunkt. Og det vilde de ikke.

Man prøvede saa Tanken om en Appelret henholdsvis til det kirkelige Overtilsyn, Stiftsovrigheden, i de økonomiske Sager og til Biskoppen i de kirkelige Sager og i begge Tilfælde i sidste Instans til Ministeriet. Men det mødte stærk Modstand hos de danske Menighedsraadsmedlemmer, som fik Lejlighed til at udtale sig derom. De saa deri en Begrænsning af Menighedsraade-

nes lovhjemlede Ret. Paa den anden Side gav det heller ikke de tyske Medlemmer den lovmæssige Ret, som de ønskede. Og det forudsatte et personligt Tillidsforhold til Stiftsovrighed, Biskop og Ministerium, som man ikke uden videre turde gaa ud fra altid kunde være tilstede.

Man prøvede saa tilsidst en Tanke om særlige Menighedsraad, valgte paa Grundlag af en fælles Valgliste, men ved samme Valg, idet man samtidig prøvede at afgrænse, hvad der skulde regnes for særlige og hvad der skulde regnes for fælles Sager. Et foreløbigt Udkast blev udarbejdet og blev indsendt til Ministeriet, før man gik videre med det. Men ogsaa en saadan Ordning havde sine store Vanskeligheder.

Dertil kom, at man i Underudvalgets Forhandlinger havde mødt Spørgsmaalet om de tyske Frimenigheders Stilling og Muligheden af en Forhandling med dem. Det var fra tysk Side, at Spørgsmaalet var blevet draget frem og paa en saadan Maade, at man blev interesseret deri. Man lod formode, at man fra Frimenighedernes Side vilde være rede til en Forhandling om en Ordning, som saa tænktes at skulle gjælde baade for Byerne og Landsognene. Men en Henvendelse fra de tyske Medlemmer af Underudvalget fik et saa afgjort Afslag, at al Tale om Forhandling var udelukket. Arbejdet gik derefter i Staa. Man kunde ikke rigtig finde nogen Vej frem. Den skarpere nationale Modsætning, som var kommen frem med Kursændringen i Tyskland 1933, gjorde det ikke lettere at arbejde med den Slags vanskelige Spørgsmaal. Det staar derfor stadig ubesvaret hen. Og det vil neppe blive let at finde en helt tilfredsstillende Løsning. Paa en eller anden Maade ender Overvejelserne i, at der maa forudsættes Tillid til hinanden og til de kirkelige Myndigheder, som det egentlig forudsættes i Menighedsraadsloven, og den Hensyntagen til hinanden, som skulde følge deraf. Et eller andet Udtryk i Loven kan maaske ændres eller indføres for at lette det og pege derpaa.

I en vis Forstand kan der være noget opdragende i, at man saaledes er henvist til at tage Hensyn og have Tillid til hinanden. Og netop i et Menighedsraad skulde man mene, at de aandelige Forudsætninger skulde være tilstede. Men det lader sig ikke nægte, at det i Praxis har sine betydelige Vanskeligheder. For-

skjellige Oplevelser fra Tønder Menighedsraad viser det. Og man har formentlig oplevet et og andet af lignende Art i de andre Byers Menighedsraad. Enkelte af disse Oplevelser lader formode, at det selv med de bedste og klareste Bestemmelser ikke vil være let at undgaa Sammenstød. Maaske er de store Spørgsmaal, som f. Ex. om Præstevalg, endda ikke de vanskeligste. Tidt kan det være sværere at forliges om mindre Ting eller Forhold. Dér kan man lettere fristes til at stille sig paa et Retsstandpunkt. Og saa kan selv de bedste og mest velmente Lovbestemmelser ikke afværge, at der kan komme Strid. —

Medens der arbejdedes med alle disse, tidt ret vanskelige Spørgsmaal om at ordne Forholdet til og for Mindretallet saa godt og retfærdigt som muligt, voxede Forbindelsen med og Indflydelsen fra dansk Kirkeliv og kirkeligt Arbejde sig stadig stærkere i de danske Menigheder. Det kom f. Ex. til Udtryk i, at der efterhaanden kom en Forbindelse i Stand med de danske Diakonissestiftelser, og at deres Søstre kom ind i Menighedsplejens Arbejde eller paa Sygehusene, enten ved Siden af eller til Afløsning af Søstre fra Flensborg.

Det var forholdsvis kun faa af Søstre fra Flensborg, som gik over til de danske Diakonissehuse. De var, som ovenfor nævnt (S. 61), gennemgaaende stærkt bundne til Moderhuset. Der er vistnok ogsaa i dette Forhold blevet holdt ret fast ved dem. De skulde i hvert Fald hjem til Moderhuset nogen Tid, før de afgav deres Erklæring. Det blev ikke mange, som meldte sig fra; de, som valgte at træde over, meldte sig til Lukasstiftelsen. Af en eller anden Grund synes det at have været lettere for dem at vælge Lukasstiftelsen. Nogle Steder, f. Ex. i Tønder, blev der foreløbig ved at være Flensborg-Søstre paa Sygehuset. Og de to i Menighedsplejen i Tønder blev og er her endnu, nu i den tyske Menighedspleje. I Burkal var der indtil 1938 en Flensborg-Søster, i de senere Aar sammen med en dansk Diakonisse, saaledes at Sognet var delt i to Distrikter mellem dem.

Allerede i August 1920 havde man i Tønder begyndt at drøfte Oprettelsen af en dansk Menighedspleje. Og da den danske Diakonissestiftelse tilbød at sende en Søster, blev det modtaget med Tak. Hun kom i Maj 1921. Og ret hurtigt blev det til to Søstre, som vi har det endnu. Desuden overtog 3 Søstre fra den danske

Diakonissestiftelse den 1. April 1925 Ledelsen af Sygeplejen paa Tønder Amts og Bys Sygehus, en Oversøster og to Afdelings-søstre. Og efterhaanden har den danske Diakonissestiftelse sendt en hel Flok af Søstre herved, ikke mindst i Grænsesognene. Her i Provstiet gjælder det: Ravsted, hvor der dog samtidig kom en Flensborg-Søster, Højst, Tinglev, Bylderup, Burkal, hvor der nu ved Siden af er kommen en særlig tysk Sygeplejerske, Abild, Emmerlev, Døstrup og Mjolden. I Hostrup og Løgumkloster har de Søstre fra Lukasstiftelsen, ligesom de har i flere Sogne udenfor Tønder Provsti. Og i de andre Sogne har man efterhaanden for største Delen faaet danske Sygeplejersker. Kun Højer og Udbyerg har en tysk uden nogen dansk ved Siden af. Selv om Flensborg-Søstrene var baade venlige og dygtige i deres Gjerning, kan det ikke nægtes, at Forandringen har virket hjemligt og har været med til at knytte Forbindelsen med dansk Menighedsarbejde og derigjennem med dansk Liv i det hele.

Som et andet Omraade kan nævnes Hedningemissionen. Som ovenfor omtalt (S. 61) var Arbejdet gaaet i Staa under Verdenskrigen. Men Trangen til at drive Hedningemission var naturligvis ikke død hos dem, som havde været med i Arbejdet tidligere. Og efterhaanden som Livet kom nogenlunde tilbage til rolige Former, kom den igjen frem. Der var derfor Ørenlyd, naar Præsterne eller særlige Udsendinge slog til Lyd for dette eller hint Hedningemissionsarbejde. De mindre Missionselskaber, Sudanmissionen, Teltmissionen, Santalmissionen, Østerlandsmissionen og Brødremenighedens danske Mission, som tilmed knyttede til ved det tidligere kjendte, havde paa en Maade lettest ved at fange Interessen, fordi man der lettest kunde lære det nye at kjende og følge med i det. Det danske Missionselskabs Omraade og Arbejderstab var saa meget større. Man kunde ligesom ikke rigtig rumme det strax og paa én Gang. Men efterhaanden som de lærte den og dens Missionærer at kjende, kom der Kredse for den rundt omkring i Landsdelen. For de Kredse, som tidligere havde været knyttede til Breklum-Missionen var det naturligt at slutte op om de tidligere Missionærer A. Andersen og Toft, og efter Tofts Død O. Jensen, da de drog ud til Øst-Jeypore for at gjenoptage Arbejdet der. Og det har utvivlsomt været en Hjælp til at drage disse Kredse med ind i Kjendskab og Kjærlighed til det danske

Missionsselskabs Arbejde, da Arbejdet i Øst-Jeypore fra 1. Januar 1932 blev taget med ind i det danske Missionsselskab.

Paa tilsvarende Maade har Indre Mission og det Ungdomsarbejde, som staar i Forbindelse med den, K. F. U. M., K. F. U. K., F. D. F. og Søndagsskolen, arbejdet sig ind rundt omkring, ligesom kirkeligt Samfund af 1898 og det Ungdomsarbejde, som staar i Forbindelse med det, har gjort det, maaske paa andre Steder eller maaske jevnside med hinanden. Det er altsammen Udtryk for, at Gjenforeningsarbejdet skrider fremad, og at der i hvert Fald arbejdes derpaa.

NYE PRÆSTER I ANDEN OMGANG.

DET er ovenfor omtalt, at Pastor N. A. Jensen den 7. December 1921 blev udnævnt til Sognepræst i Møgeltønder efter Pastor Andersens Død, at cand. theol. Halfdan Høgsbro den 13. Marts 1922 blev udnævnt til Sognepræst i Abild efter Pastor Rickers' Død, at cand. theol. Martin Hansen den 15. August 1922 blev udnævnt til Sognepræst i Visby efter Pastor Møllers Afsked, og at Pastor Rasmus Jørgensen den 9. November 1922 blev udnævnt til Sognepræst paa Rømø efter Pastor Treplins Afsked. Disse Valg skete endnu efter den gamle Ordning og saa nær efter Gjenforeningen, at de naturligt henhører til den første Tid.

Da Pastor Rolfs i Højer paa Grund af Alder den 14. Juni 1926 fik sin Afsked fra 31. Oktober, var det derimod et virkeligt Præsteskitte under de nye Forhold. Og det var tilmed et Præsteskitte, som rørte ved et ømt Punkt. Det drejede sig jo om at skaffe en virkelig tilfredsstillende Betjening baade for det tyske Flertal og for det danske Mindretal i Højer By og Landsogn. Til at begynde med var der fra tysk Side Ønske om at faa Embedet besat med en Mand Syd fra. Der var Forhandlinger i Gang med Pastor Roager, en Svigersøn af Provst Steffen, som havde været i Tønder. Han var født Nordslesviger, men havde søgt Ansættelse Syd for den nye Grænse. Der var i Lov af 30. Juni 1922 om Adgang til Præsteembeder i Folkekirken i § 5 aabnet Mulighed for en saadan Ansættelse. Men naar vedkommende som i dette Tilfælde ikke havde taget Examen ved Kjøbenhavns Universitet, skulde han dog forinden Beskikkelsen fremlægge Attest for, at han i mindst et Semester havde deltaget i det danske Pastorseminaries Forelæsninger og Øvelser samt paa anden Maade havde søgt at erhverve sig Kjendskab til dansk Kirkeliv og dansk Aandsliv. Han skulde derhos godtgjøre, at han fuldstændig magtede det

danske Sprog baade skriftligt og mundtligt. Efter en Del overvejelser og Forhandlinger med de tyske Repræsentanter for Menigheden i Højer trak Pastor Roager sig dog tilbage.

Derimod var Pastor Jürgen Braren i Aastrup kommen paa Tale. Han havde et godt Navn baade i tyske og i danske Kredse. Han havde, før han kom til Aastrup, været Præst i Bylderup og virket til Velsignelse dér og vundet sig Venner baade blandt danske og tyske. Man kunde tænke sig, at han kunde have Betingelser for at betjene begge Dele af den blandede Befolkning i Højer. Han havde ikke blot prøvet det før. Men det var tillige i Overensstemmelse med hele hans Syn paa Forholdene (jfr. hans Artikel i »Kirke og Folk« 1930, S. 193 ff.). Sammen med ham søgte cand. theol. Jens Frederik Holdt Embedet. Han var født Nordslesviger, var tysk Student, havde været med i Verdenskrigen, men havde efter den studeret i Kjøbenhavn og havde taget sin Examen dér. Ved Afstemningen i Menighedsraadet blev Pastor Braren indstillet som Nr. 1 med 5 Stemmer og cand. theol. Holdt som Nr 2 med 2 Stemmer. Pastor Braren blev derefter udnævnt den 27. Marts 1925. Man haabede, at netop han med sin Erfaring og sin hele Indstilling skulde kunne røgte den vanskelige Gjerning. Man havde jo den Udvej, dersom det blev nødvendigt, at fortsætte med en lignende Ordning som i Pastor Rolfs' Tid med Hjælp fra andre Præster ved de danske Gudstjenester.

Det var utvivlsomt et Fejlgreb af Pastor Braren, at han paa sin Indsættelsesdag og senere mødte i sin tyske Præstedragt ogsaa ved den danske Gudstjeneste. Han havde i Aastrup brugt den danske Præstekjole. Men han mente ikke at kunne gjøre dette i Højer af Hensyn til Tyskerne, med mindre han fik et bestemt Paalæg om, at han skulde det. Biskop Olesen og jeg, som begge var tilstede paa Indsættelsesdagen og talte med ham derom, mente, at den danske Kirkelovgivning ikke gav noget Grundlag for et saadant Paalæg. Men vi raadede ham meget indtrængende til at tage den danske Præstekjole paa. Men han blev dog ved sit. Det kaldte fra Begyndelsen af en vis Modvillie frem mod Pastor Braren hos en Kreds af de mest bevidst danske. Og den vilde ikke svinde, men voxede meget mere med Aarene. Man kan let nok sige, at det var at lægge for megen Vægt paa noget udvortes. Det kan ogsaa vendes mod Pastor Braren. Men utvivl-

somt har dette Forhold besværliggjort Arbejdet for Pastor Braren og været medvirkende ogsaa i det, som senere skete.

Pastor Braren gik ellers med megen Alvor i Gang med sin Præstegjerning baade paa Dansk og paa Tysk. Han vilde netop gjerne være *Præst* for dem baade i den danske og den tyske Del af Befolkningen. Efter hans udtrykkelige Ønske fik han Lov til, foreløbig for et Aar, at de danske Gudstjenester, som Seminarieforstander Albeck i Tønder og Pastor Martin Hansen i Visby havde holdt, bortfaldt, og at han regelmæssigt skiftede med dansk og tysk Gudstjeneste. Denne Ordning blev senere med Menighedsraadets Tilslutning endelig stadfæstet. Og ikke blot ved de almindelige Gudstjenester stræbte han at give ogsaa den danske Menighed det bedste, han kunde. Men han samlede ogsaa til danske Menigheds møder, hvor han tidt kaldte Nabopræster til for at hjælpe med at behandle Tidens kirkelige Spørgsmaal. Det saa ogsaa en Tid ud, som om det gik helt godt og virkelig skulde lykkes. Men der var stadig en Kreds, som ikke blot ikke kunde glemme den tyske Præstekjole, men stadig syntes, at der var noget, som de savnede i Retning af dansk Kirkeliv, saaledes som de havde mødt det. Det var det, som tilsidst mandede ud i Kravet om en særlig dansk Præst. Han kunde saa tillige hjælpe til i andre Grænsesogne, hvor der fandtes en lignende Trang.

Det lige anførte viser, at det nævnte Krav om en særlig dansk Præst i Højer var et Led i et mere omfattende Spørgsmaal, som angik flere af Grænsesognene. Der var i flere af disse bleven siddende tyskuddannede Præster. Der er al god Grund til at udtale, at de ikke blot var fuldtud loyale i hele deres Færd, men at de gjorde sig Umage for at gjøre deres Præstegjerning under de nye Forhold saa alvorligt og samvittighedsfuldt, som det var dem muligt. Der er for mig heller ikke Tvivl om, at de har haft deres Betydning til at formidle Overgangen. Men de havde ganske selvfølgelig deres Begrænsning og deres Vanskeligheder. Deres tyske Uddannelse havde sat sit Præg paa dem og havde tillige givet dem deres væsentligste Udsyn imod tysk Kirkeliv. Selv om de gjorde sig Umage for at faa Forbindelse med dansk Kirkeliv og uddybe det Kjendskab til det, som de havde faaet paa Pastorseminariet i Haderslev under Pastor Prahls Ledelse og ved Besøg i Danmark, kunde det ikke undgaas, at deres For-

tids Forbindelser kom til at præge deres Virksomhed ogsaa nu. Der var i hvert Fald i deres Sogne Kredse, som ikke kunde føle sig hjemme ved deres Forkyndelse eller maaske snarere Forkyndelsesmaade. Det havde f. Ex. i Burkal Sogn givet sig Udtryk i, at man havde opfordret Pastor Nielsen i Tinglev til at holde Gudstjeneste en Søndag hver Maaned i Burkal Kirke., nemlig den Søndag da Pastor Schwarz holdt tysk Gudstjeneste i Tinglev Kirke. Det havde allerede varet en Del Aar. Og paa lignende Maade holdt Pastor Jensen fra Møgeltønder, Pastor Knudsen fra Bylderup og Pastor Nielsen fra Vedsted adskillige Gudstjenester i Rens Efterskole eller Jyndeved Skole. Det kneb ogsaa i flere Tilfælde med den rigtige Tillid og Forstaaelse mellem disse Kredse og deres Sognepræster.

Vi havde ved forskellige Lejligheder i Samtaler og ved Præstekonventer drøftet, hvorledes der bedst kunde hjælpes i disse Vanskeligheder, helst uden at saare vore tyskuddannede Embedsbrødre i disse Sogne. Jeg havde ogsaa bragt Spørgsmaalet paa Tale ved de sønderjydske Provstemøder i Haderslev. Mine Tanker gik nærmest ud paa, at man burde prøve at sætte et frivilligt Arbejde i Gang fra forskellige Sider, helst saa meget som muligt i Tilknytning til og Forstaaelse med de stedlige Præster. Men efterhaanden formede Spørgsmaalet sig til et Krav om en særlig Mand til dette Arbejde.

Omtrent samtidig var et lignende Spørgsmaal blevet taget op til Behandling indenfor Fællesbestyrelsen for K. F. U. M. og K. F. U. K. Man overvejede at anbringe en af sine Landssekretærer i Nordslesvig med denne Del af Landet som hans særlige Arbejdsmark. Det var vel ganske naturligt, at man rettede sine Tanker mod Tønder som det muligvis bedste Sted som Bopæl for en saadan Mand. Og i en Samtale derom nævnte jeg den Mulighed, at han maaske kunde hjælpe mig noget i min Præstegjerning i de Aar, som jeg endnu havde tilbage af min Embedstid. Denne Tanke om en præsteviet Medhjælper hos den danske Sognepræst og Provst i Tønder tog man op og prøvede paa at sætte den anden Tanke om en dansk Grænsepræst i Forbindelse med den. Der var alligevel forskellige Vanskeligheder derved. Og efter en Del Forhandlinger lod man Tanken falde. Fællesbestyrelsen for K. F. U. M. og K. F. U. K. fastholdt derimod deres Plan og an-

satte fra Oktober 1934 Pastor Waage Beck som Landssekretær for Nordslesvig med Bolig i Tønder. Og efter at han i Vinterens Løb paa forskjellig Vis havde hjulpet mig med en Gudstjeneste nu og da og paa anden Maade, blev han med Ministeriets Tilla-delse fra April 1935 min Medhjælper i min Præstegjerning i de sidste 1½ Aar af min Embedstid.

Med Hensyn til det andet Spørgsmaal om en særlig dansk Præst i Grænseegnen overvejede man en Tid fra en vis Side at knytte til ved det Arbejde, som Domæneforpagter, fhv. Højskoleforstander cand. mag. Erik Appel havde begyndt paa Ellehus i Højst Sogn. Efter Ansøgning havde man dér faaet indviet en lille Kirkesal den 28. Januar 1933. Cand. mag. Erik Appel prædikede selv et Par Gange om Maanedens. Og et Par af Nabopræsterne hjalp med Altergang og Daab og Prædiken. Fra anden Side havde man foreslaaet, at »Kirkeligt Samfund af 1898« skulde tage Gjerningen op med et Tilskud til Udgifterne. Men efterhaanden samlede det sig i det ovennævnte Krav om en særlig dansk Præst i Højer med Virksomhed ogsaa i de andre Grænsesogne, hvor der var Trang til det. Og Tankerne samlede sig om en bestemt Mand, nemlig Sognepræst N. P. Nielsen i Vedsted. Det var vel ikke mindst Udnævnelsen af cand. theol. Chr. Fr. Bruhn den 7. Maj 1934 til Andenpræst til Betjening af de tyske Menigheder i de sønderjydske Landsdele, som gav Stødet til denne Formulering af Spørgsmaalet. Der er vel ogsaa Grund til at minde om, at Forholdet mellem danske og tyske var blevet meget skarpere efter Nationalsocialismens Overtagelse af Ledelsen i Tyskland i 1933. Det følte maaske ikke mindst i Højer med tysk Flertal paa alle Omraader. Den 30. Maj 1935 indsendte da et Udvalg i Højer paa den allerstørste Del af den danske Befolknings Vegne en Ansøgning om Oprettelse af et Embede som dansk Præst i Højer med Virksomhed i andre af Grænsesognene, hvor man ønskede det. Denne Ansøgning fik Tilslutning fra Kredse i Hostrup, Burkal og Daler.

De valgte Medlemmer af Menighedsraadet i Daler havde allerede strax indsendt en Protest for deres Sogns Vedkommende. De andre Menighedsraad fik Sagen tilsendt til Erklæring. I Højer afgav det tyske Flertal af valgte Medlemmer (5 af 7) en energisk Protest mod en saadan Ansættelse, som de fandt unødven-

dig og skadelig. I Hostrup erklærede 5 af Menighedsraadets 7 valgte Medlemmer, at de ikke kunde anbefale Andragendet; de tilføjede, at de fire af disse fem var dansksindede. I Burkal vedtog man, at Kirken stod til Raadighed for Pastor Nielsen (f. T. Vedsted) 1. Søndag i Maaneden om Eftermiddagen; man tilføjede, at paa en anden Søndag i Maaneden plejede Pastor Nielsen i Tinglev at prædike i Burkal Kirke.

Det var en afgjort Fordel ved denne Indsendelse, at der nu stod en virkelig Kreds i Menighederne bag ved Andragendet. De tidligere Forhandlinger havde mere været Overvejelser, som pegede paa Opgaven. Nu var der et praktisk Grundlag at gaa ud fra. Vanskelighederne og Betænkelighederne var ikke dermed fjernede. Det vedblev at være en Vanskelighed, at de paagjældende Sognepræster følte det som et Indgreb i deres Stilling som Sognepræst for hele Sognet. De var jo opdragne med en helt anderledes stærk Betoning af denne Stilling. Og Faren var der for, at en saadan Ansættelse kunde bidrage til at trække nye, skarpe Skillelinier op i Sognene. Men Sagen maatte nu overvejes alvorligt og alsidigt, for at man kunde finde den bedst mulige Løsning. Paa en eller anden Maade maatte Løsningen vel sættes i Forbindelse med Menighedsraadslovens § 39 Stk 2, kun at der her kunde blive Tale om, at hele Udgiften til Lønning m. m. skulde afholdes af Statskassen eller den kirkelige Fællesfond.

Ministeriets Svar blev, at der ved kgl. Resol. af 4. Septbr. 1935 oprettes et residerende Kapellani for Højer med Forpligtelse til Betjening i andre Grænsesogne, hvor man kunde ønske det. Embedet blev derefter opslaaet ledigt. Og der indkom 7 Ansøgninger. Men ved Afstemningen i Menighedsraadet den 21. Oktober 1935 blev der kun taget Hensyn til Ansøgningen fra Pastor Nielsen fra Vedsted. Det var ham, som de danske i Højer og de andre Sogne ønskede. De tyske Medlemmer afgav blanke Stemmesedler. Og de danske indstillede kun Pastor Nielsen. Han blev derefter udnævnt den 1. November 1935 og indsat i Embedet den 24. November.

I den første Tid boede Pastor Nielsen i et lejet Hus. Der blev saa bygget Præstebolig til ham; der ydes et Tilskud af offentlige Midler til Renter og Afdrag. Der blev desuden udarbejdet og stadfæstet Regulativer for Pastor Nielsens Gudstjenester i Højer,

Hostrup og Burkal. Forhandlingerne gik ikke af uden stærke Gnidninger, især i Højer. Pastor Braren holdt stærkt paa at beholde en dansk Højmessestjeneste om Maaneden, medens man fra den anden Side holdt stærkt paa, at Pastor Nielsen nu var den danske Menigheds Præst og derfor skulde have to Højmessestjenester om Maaneden. Ministeriet afgjorde Sagen saaledes, at Pastor Nielsen fik to Højmesser om Maaneden. Den eventuelle femte Søndag blev overladt til Pastor Braren. Der blev siddende en hel Del Bitterhed fra hele Sagens Forløb. Det bliver der jo i Reglen i den Slags Sager, naar man ikke kan tale sig til Rette, men skal have dem afgjort ved Myndighedernes Kjendelse. Nu da Afgjørelsen er falden, maa man haabe og ønske, at Bitterheden efterhaanden vil kunne svinde bort ved gjensidig Fordragelighed og Villie til at forstaa hinanden. —

I Brede havde der været nogen Misfornøjelse med Pastor Nissen. Det førte til, at Pastor Høgsbro fra Abild med nogen Hjælp af Pastor Hansen fra Visby holdt nogle Gudstjenester i Brede og ogsaa betjente med kirkelige Handlinger for dem, som ønskede det. Det endte med, at Pastor Nissen søgte sin Afsked paa Grund af Svaghed og fik den under 3. December 1924 fra 31. Marts 1925. Han blev dog ved at betjene den tyske Del af Menigheden i Abild til sin Død den 19. August 1936. Cand. theol. Jens Frederik Holdt blev af Menighedsraadet indstillet og udnævntes den 4. April 1925 til Sognepræst i Brede.

Pastor Harboe i *Emmerlev og Hjerpsted* blev den første her i Provstiet af de Præster, som kom hertil ved Gjenforeningen, der flyttede tilbage til den øvrige Del af Landet. Han var ellers faldet godt til. Og blandt andet havde han erhvervet sig en indgaaende Viden om Sognenes og Slægternes Historie. Det gav ham naturligvis en god Hjælp i hans Færd mellem Beboerne. Men dels var hans Helbred ikke saa stærkt, som han saa ud til. Dels fik Hensynet til hans Børn ham til at længes efter at komme til en mildere Egn og nærmere til Skole. Derfor søgte han Munkbjergby og Bromme i Nærheden af Sorø. Og 27. Juli 1927 udnævntes han til Sognepræst for disse to Sogne. Hans Efterfølger blev Ejgil Skovgaard-Petersen, som udnævntes den 24. Oktober 1927.

Den 19. Januar 1931 forflyttedes Pastor Hvidt fra *Ballum* og

Skast til Brabrand og Aarslev ved Aarhus. Han efterfulgtes af Pastor Johannes Simonsen fra Skovkirken ved Jægerspris, som udnævntes den 2. Maj 1931.

Den 16. Juni s. A. udnævntes Pastor Høgsbro i *Abild* til Sognepræst for den danske Menighed i Sønderborg. Som hans Efterfølger i *Abild* kom Lars Rikard Bille, som i en Aarrække havde været Lærer, sidst ved en Pigeskole i Svendborg; han udnævntes den 5. November.

Og endnu samme Aar blev Pastor Gundtoft i *Løgumkloster* den 11. November udnævnt til Sognepræst i Skjern. Det tog nogen Tid, før Embedet blev besat paany, idet Menighedsraadet ønskede og ansøgte om at faa Embedet opslaaet én Gang til. Efter det sidste Opslag søgte Pastor Schülein i Højst Embedet efter en Opfordring, som var underskrevet af en meget stor Del af de kirkelige Vælgere. Han udnævntes derefter den 21. Marts 1932.

Den 8. Januar 1932 forflyttedes Pastor Martin Hansen i *Visby* til Ulkebøl ved Sønderborg. Og hans Efterfølger i Visby blev cand. theol. Ejnar Høgel, som udnævntes den 4. Maj 1932. — Pastor Nielsen i *Ravsted* blev den 21. Juli 1932 udnævnt til Sognepræst ved Sct. Catharinæ Kirke i Ribe. Og hans Efterfølger blev cand. theol. K. A. Riisberg Jensen, som udnævntes den 25. Oktober 1932. Og samme Dag udnævntes cand. theol. L. Møller Nielsen til Sognepræst i *Højst*. De blev begge ordinerede af Biskop Westergaard i Løgumkloster Kirke Fredag den 4. November under stor Tilslutning fra Egnens Befolkning, især fra de paa-gjældende Sogne. Sammen med dem ordineredes J. J. Søb til Kaldskapellan for Ølgod-Strelluf.

I 1934 blev Pastor Knudsen i *Bylderup* paa Grund af Sygdom nødt til at søge sin Afsked. Den blev bevilget ham under 1. Oktober. Hans Efterfølger blev Pastor Hans Mathias Detlefsen fra Aadum. Han var Sønderjyde og havde været med i Verdenskrigen. Han udnævntes til Sognepræst i Bylderup den 21. Januar 1935. — Pastor Niensens Udnævnelse til residerende Kapellan i Højer er omtalt ovenfor.

I *Døstrup* blev Pastor Hans Wind efter adskillige Aars tiltagende Skrøbelighed nødt til at søge sin Afsked, som blev bevilget ham den 6. Septb. 1935 fra 31. Oktb. Pastor Hans Ebbesen fra Obbekjær blev den 3. Januar 1936 udnævnt til hans Efterfølger.

Det er tidligere nævnt, at de første af disse nye Præster ret hurtigt og helt gled ind i Præstekredsen. Og jeg tror, at jeg tør sige ogsaa om de følgende, at vi i Præstekredsen gjorde vort bedste for at tage hver enkelt af dem ind i den, og at de ogsaa har befundet sig godt i den. Men det blev alligevel ikke helt som i den første Tid. Den fælles Begyndelse dengang havde paa en ejendommelig Maade knyttet os sammen. Nu var Forskjellen i Alder og Forudsætninger uvilkaarligt blevne noget større. Jeg for min Del har personlig meget at sige hver enkelt fra den første Tid og helt igjennem Tak for gennem Aarene, naar de kom til mig i den gamle Provstegaard, og naar jeg kom til dem i deres Hjem. Jeg gjemmer en Sum af gode Minder fra vort Samarbejde og Samliv i disse Aar.

Paa ét Punkt bragte det sidste af de her omhandlede Aar i hvert Fald mig en Skuffelse og vor Præstekreds et Tab. Det havde helt fra den første Tid været mit Ønske og min Stræben, at de danskuddannede og de tyskuddannede Præster skulde kunne lære at leve og arbejde saaledes sammen i gjensidig Forstaaelse, saa at det kunde kjendes, at vi trods alle Forskjelle dog stod sammen i Menighedens Herres Tjeneste. Det var det, som Seminarieforstander Albeck og jeg tænkte paa, da vi i sin Tid fik dannet Præstestudiekredsen. Og vi glædede os fra Aar til Aar over, at det syntes at lykkes i hvert Fald i nogen Maade. Men ved Oprettelsen af det særlige danske Præsteembede i Højer fik Forbindelsen et saa alvorligt Stød, at vi maatte aflyse det planlagte Møde i Efteraaret 1935. Fem af de tyskuddannede Præster afgav en Erklæring, hvori de takkede for, hvad de havde modtaget i de tidligere Aar, men dertil føjede, at de efter det foreliggende i hvert Fald foreløbig ikke kunde deltage i disse Sammenkomster. Da de netop udtrykkeligt var begyndte og fortsatte gennem Aarene med det for Øje at fremme Fællesskabet mellem de danskuddannede og de tyskuddannede Præster, blev Seminarieforstander Albeck og jeg enige om, at vi i hvert Fald for dette Aar maatte aflyse Præstestudiekredsens Møde. Og det følgende Aar var Stillingen ikke forandret. Tilmed stod jeg lige foran min Afsked paa Grund af Alder. Og Seminarieforstander Albeck var rejst paa Sygeorlov, i hvert Fald for en lang Tid. Mødet faldt da ganske naturligt bort ogsaa for det Aar.

Det var for mig en Skuffelse. Jeg havde i det hele ikke kunnet være rigtig glad for den Løsning, som man havde samlet sig om med et fast *Embede* til Arbejdet i Højer og de andre Grænsesogne. Blandt andet og ikke mindst havde Hensynet til vore tyskuddannede Embedsbrødre gjort, at jeg gjerne havde villet, at man skulde gaa det frivillige Arbejdes Vej, indtil der ved Præsteskifte kunde opnaaes en fastere Ordning. Det, som ovenfor er meddelt, viser, hvor dybt det gik vore tyskuddannede Embedsbrødre til Hjerte. Og jeg har det Indtryk, at det Saar, som saaledes er blevet slaaget, vanskeligt vil læges. Det var og er utvivlsomt et Tab for vor Præstekreds. Vi havde i Aarenes Løb ikke blot haft adskillige hyggelige Timer sammen, baade naar vi sad sammen og delte Tanker med hinanden ved vore fælles Møder, og naar vi mødtes i hinandens Hjem i en snævrere Kreds. Men vi havde ogsaa lært en hel Del af hinanden. Og jeg tror, at jeg har Lov til at sige, at vi rent personligt var kommet hinanden noget nærmere. Det maa utvivlsomt kaldes et Tab, at en saadan Forbindelse med hinanden og gjensidig Paavirkning af hinanden ikke har kunnet fortsættes. Man kan have forskjellig Mening om den Form, som det nye Arbejde i Højer har faaet med Oprettelsen af et særligt, fast Embede. Men jeg vilde næsten tro, at vi kan være enige om at beklage, at Oprettelsen skulde faa den Virkning i Præstekredsens indbyrdes Forhold, som den fik. Ved en Samtale med to af de paagjældende Præster fik jeg et stærkt Indtryk af, hvor meget forskjellig Opdragelse betyder i saadanne Forhold. Vi, som har faaet vor kirkelige Opdragelse i vor danske Folkekirke med dens Frihedslove og med det friere Syn paa en Sognepræst og hans Gjerning, at der i vort Sogn maaske er Mennesker, som vi ikke kan være det for, som vi gjerne skulde være, og at det derfor kan være rimeligt, ja en Hjælp, om andre kan faa Lejlighed til at være det for dem, — vi skal prøve paa at forstaa dem, som fik deres kirkelige Opdragelse i et mere bundet Syn paa Sogn og Præst. Det hjælper altid at prøve paa at forstaa hinanden. Det gjælder naturligvis til begge Sider. Men saa skal vi ogsaa prøve paa at hjælpe hinanden til Rette, om vi kan faa Lejlighed dertil. Maalet bliver ved at være der, selv om det i saa mange Maader kan være vanskeligt at naa frem imod det. —

Efter at dette var skrevet, har Provst Schülein i 1938 og 1939 prøvet at gjenoplive Prætestudiekredsens Møder. Tilslutningen har begge Gange været god. Og vi har haft det godt og hyggeligt sammen i Provst Schüleins og hans Hustrus hyggelige Hjem med gode Ordførere og Emner og med en højtidsfuld Afslutning i Løgumkloster gamle, skønne Kirke. Men det er endnu ikke lykkedes at faa alle med. Det vilde være glædeligt, om det kunde ske ad Aare.

MIN SIDSTE EMBEDSTID.

UNDER alt dette gik Aarene. Adskillige af dem, som vi havde begyndt Arbejdet sammen med i 1920 og den nærmest følgende Tid, var allerede borte. Nogle var døde. Andre var faldne for Aldersgrænsen eller paa anden Maade flyttede bort. Og nye var kommen i deres Sted. Noget lignende var Tilfælde i Befolkningen baade i Byen og i Landsognene. En af mine nærmeste Venner og Medarbejdere, Seminarieførster Emil Albeck, var bleven syg eller maaske rettere oplidt i sit store Arbejde. Vi havde kjendt hinanden helt tilbage til den Tid, da vi begge som unge theologiske Kandidater boede paa Borchs Collegium i Kjøbenhavn. Han var ikke blot en fremragende Skolemand, men ogsaa en from og erfaren og dygtig Præst. Han og jeg havde, især i de første Aar i Tønder, hvor alt var saa nyt, plejet at drøfte de mange vanskelige Spørgsmaal, som vi hver for sig mødte i vort Arbejde, med hinanden. Og vi havde delt meget med hinanden helt igjennem. Han kom strax ved Valget i Slutningen af 1920 ind i Kirkekollegiet. Og i 1922 kom han ind i det første Menighedsraad, hvor han blev ved at være Medlem til sin Død. Hans Erfaring og aandelige Myndighed var af stor Værdi. Det gjaldt ogsaa ved Tilrettelæggelsen af Menighedsarbejdet i dets forskjellige Grene. Han var med til at begynde Søndagsskolen og Menighedsplejen og lign. I Oktober 1936 fik han Orlov for længere Tid, om han maaske kunde vinde sine Kræfter nogenlunde tilbage. Adskillige af os tvivlede paa, at han kom tilbage til sin Gjærning. Men paa Foraaret 1937 blev han selv klar over det og søgte sin Afsked, som han under 5. Maj fik bevilget fra 1. August 1937. Han døde paa sin 67-aarige Fødselsdag den 12. December 1937.

Den 17. Marts 1930 havde Biskop Olesen faaet sin Afsked

bevilget fra 30. April. Han havde i det sidste Aars Tid været syg og for en stor Del arbejdsudygtig. Han døde allerede den 12. April 1930. Ved det følgende Bispevalg fik Stiftsprovst S. M. Westergaard 810 og Forstander for den danske Diakonissestiftelse Dr. theol. L. J. Koch 706 Stemmer. Den 8. Juni 1930 blev Stiftsprovst Westergaard derefter udnævnt til Biskop i Ribe Stift. Ogsaa det mindede om, at den ene Slægt afløser den anden. Tiden nærmede sig, da jeg paa Grund af Alder skulde afslutte min Embedsgjerning. Den 17. Oktober 1936 vilde jeg blive 70 Aar, om jeg fik Lov til at leve saa længe. Jeg kunde godt mærke ved en og anden Lejlighed, at mine Kræfter ikke længere havde deres gamle Spændstighed. Derfor var jeg taknemlig for, at det ved Ministeriets Velvillie lod sig ordne saaledes, at Landssekretær, Pastor Waage Beck, som havde faaet Bolig i Tønder, kunde hjælpe mig noget i min Præstegjerning fra 1. April 1935, til jeg fik min Afsked. Vi kom godt ud af det i vort Samarbejde.

Det var naturligt, at vi, som havde været med i Arbejdet siden Gjenforeningen, engang imellem kom til at gøre os selv og hinanden det Spørgsmaal, hvorledes Udviklingen var gaaet, og hvad der var kommen ud af vort Arbejde. Albeck og jeg talte ikke saa sjældent derom i de sidste Aar. Han kom især tilbage til det Spørgsmaal, om vi nu havde faaet det gjort saaledes, at der ikke var alt for meget af Vanskeligheder til den næste Slægt, som vi kunde have sparet dem for. Det vil sikkert ikke være vanskeligt at pege paa det ene og det andet, hvor andre vilde have handlet anderledes, end vi havde gjort, eller hvor vi ikke naaede det, som vi gjerne vilde have naaet. Det tilkommer ikke os selv at vurdere, hvor meget vi har udrettet. Men jeg for min Del kan ikke se tilbage over disse Aar uden en stor Tak for, at jeg fik Lov til at være med. Det var ikke blot interessante Aar med de mange Opgaver og de mange, lidt betydelige Mennesker, vi kom i Berøring med og maaske-i Samarbejde med. Det var ogsaa indholdsrige og berigende Aar, hvor vi oplevede og lærte adskilligt. Mange af os har sikkert ikke blot ved Begyndelsen, men ogsaa adskillige Gange under Vejs følt Ansvarets store Alvor under Opgavernes Vægt, saa at vi kunde blive ængstelige for, om det var det rigtige, vi gjorde i dette eller hint Øjeblik. Men netop derfor blev vi vel, saa mange af os, som kjendte den Vej, ledede

ind for Guds Ansigt i Tro og Bøn til ham om hans Vejledning og Velsignelse. Og naar saa Udviklingen i det hele dog gik i den Retning, som vi gjerne vilde, at den skulde gaa, skal han ogsaa have Æren og Takken derfor.

Da vi begyndte i 1920 var den danske Befolkning i Tønder By saa afgjort i Mindretal. Provst Steffen gjorde det gjældende, da vi forhandlede om den fremtidige Ordning af Gudstjenesterne (Side 24). Og jeg husker, at jeg, som var vant til at have min Præstegjerning i to ikke særlig store Landsogne, overfor det kommende Arbejde som Præst i Tønder beroligede mig noget med, at det dog blev den mindre Del af Byens Befolkning, som jeg skulde være Præst for. Men det viste sig ret hurtigt, at Antallet af kirkelige Handlinger i den danske Menighed ikke blev saa helt lille. Det gik nemlig saaledes, som jeg ved den nævnte Lejlighed svarede Provst Steffen, at en hel Del Tyskere rejste Syd paa. Det gjaldt ikke mindst Embedsmænd og Tjenestemænd, som var blevne forflyttede hertil Syd fra uden vel egentlig at have tænkt sig at skulle voxede fast her. Men det gjaldt ogsaa adskillige andre, som maaske af andre Grunde var komne hertil og nu følte, at de ikke kunde passe ind i de nye Forhold. Paa tilsvarende Maade var der kommen Danskere i disse bortrejstes Sted. Nogle af dem kom Syd fra, hvorhen de af en eller anden Grund var blevne forflyttede, men hvor de nu ønskede at komme tilbage til deres Hjemegn og Folk. Men de fleste af dem kom naturligvis Nord fra, fra det danske Folks forskjellige Egne og Samfundslag. Og det mærkedes i hvert Fald paa mange, mange af dem, at de kom ikke som fremmede, men som Landsmænd, der gjerne vilde gjøre en Tjenestegjerning i disse gamle søndre Sogne. Og det er maaske ikke helt uden Interesse at gjøre opmærksom paa, at mange af disse tilflyttede, ikke mindst af dem, som kom hertil i de første Aar, havde gamle Slægtskabsforbindelser henede. Det fik jeg Gang efter Gang Lejlighed til at høre, naar jeg sad og tog imod Besked til Kirkebøgerne. Enten Manden eller Hustruen eller maaske begge stammede fra dette eller hint Sogn henede. Deres Forældre eller Bedsteforældre var fødte her, men var rejst bort under Trykket i 1864 og den følgende Tid. Nu kom Børnene eller Børnebørnene for at tage en Gjerning op i den Landsdel, hvor deres Slægt havde sin Rod.

I 1921 var af 148 Daab i Tønder By og Landsogn de 72 danske, men deraf 8 fra Emmerske og 5 udensogns. Af 96 Konfirmander var de 30 danske, deraf 1 fra Emmerske og 2 udensogns. Af 47 kirkelige Vielser (kirkelig Velsignelse af borgerligt Ægteskab) var de 22 danske, deraf 3 fra Emmerske. Af de 64 Begravelser var de 22 danske, deraf 3 fra Emmerske. Og af 1189 Altergæster var de 645 danske i Byen og de 96 i Emmerske. I 1936 var de tilsvarende Tal: 110 Daab, deraf 63 danske, deraf 2 fra Emmerske og 2 udensogns. 149 Konfirmander, deraf 91 danske, hvoraf de 71 var fra Byen, 5 fra Emmerske og 15 udensogns. 33 kirkelige Vielser + 4 kirkelige Velsignelser af borgerligt Ægteskab, hvoraf de 19 + 1 var dansk, deraf 1 fra Emmerske. 68 Begravelser, hvoraf 29 var danske, nemlig 26 fra Byen og 3 fra Emmerske. 1310 Altergjæster, hvoraf 929 danske i Byen og 58 i Emmerske. — Ved Menighedsraadsvalget i 1934 fik vi dansk Flertal i Menighedsraadet. Og ved Byraadvalget i 1937 fik vi dansk Flertal i Byraadet. De skolepligtige Børn i Byens Skoler var i 1936: 471 danske og 346 tyske.

Vi maa naturligtvis ikke overvurdere disse talmæssige Fremskridt. Tallene kan svinge noget fra det ene Aar til det andet. Men Stigningen har paa den anden Side været nogenlunde jevn. Vi har vel derfor Lov til at mene, at den er Udtryk for en virkelig Væxt. Og vi kan ikke andet end glæde os over den.

Men ved Siden af denne talmæssige Væxt har vi Grund til at pege paa Væxten af hele den indre Sammenhæng og Samhørighed med den danske Folkekirkes Liv og Arbejde. De forskellige Arbejdsgrene har fundet Indgang. Og hele Menighedslivet er blevet præget deraf. Det betyder ikke, at alt nu er naaet og færdigt. Nej, der er endnu nok at gjøre, baade for at befæste og bevare det, som er naaet, og for at hjælpe det endnu længere frem. Men vi har Lov til at sige Tak til Gud for, at han af sin Naade har givet, at det ikke har været helt forgjæves. Modsætningerne og Linierne er maaske blevne skarpere. Den nationale Udvikling, især siden 1933, har ført det med sig. Og saa vilde jeg endda mene, at selv adskillige af dem, som er voxede op indenfor det tyske Menighedsliv, ikke er helt uberørt af det danske Menighedsliv, ligesom vi indenfor den danske Menighed har lært noget af dem.

Det kan maaske i denne Sammenhæng være paa sin Plads at minde om nogle enkelte større kirkelige Fester i Aarenes Løb, hvor vi i hvert Fald til en vis Grad har kunnet være fælles med hinanden. Det gjælder først 1100-Aars-Festen for *Ansgars Komme* med Evangeliet til vort Land og Folk. Vi fejrede den Pinsedag 1926 paa den Maade, at vi havde en fælles Gudstjeneste paa Dansk og Tysk i Christkirken. Den første Halvdel bestod af tre danske Psalmer med den sædvanlige danske Altertjeneste (Fællesbøn, Skriftlæsning og Trosbekjendelse) og Prædiken. Den sidste Halvdel bestod tilsvarende af tre tyske Psalmer, Prædiken og den tyske Slutningsliturgi. Pastor Beuck og jeg besøgede hver sin Del af Tjenesten. Det hele forløb harmonisk og i god Forstaaelse.

Som den næste vil jeg nævne *Indvielsen af Løgumkloster Kirke* den 12. Juli 1926 efter det store Istandsættelsesarbejde (se S. 64-65). Der var her i hvert Fald det Fællesskab, at Arbejdet var begyndt af Tyskerne (før Verdenskrigen) og fuldført af Danskerne. Men ogsaa paa anden Maade følte det sikkert som en fælles Højtidsdag for Befolkningen i hele Omegnen og hele Landsdelen. Den store, smukke, gamle Kirke hører med i Egnens og Landsdelens Historie gennem Tiderne og i Landskabets Billede. Derfor har der sikkert ogsaa været adskillige af Egnens og Landsdelens tysksindede Befolkning, som har kunnet være med til at glæde sig over, at Arbejdet nu var fuldført.

Ved den Mindefest, som holdtes i Christkirken den 4. December 1932 i Anledning af, at det var 200 Aar, siden *Hans Adolf Brorson udgav sine Julepsalmer*, var det ganske naturligt den danske Menighed, som havde taget Sagen op og indbudt til Festen. Forstander for den danske Diakonissestiftelse, Dr. theol. L. J. Koch prædikede ved Festgudstjenesten. Om Aftenen holdt Professor Dr. theol. J. Oskar Andersen et kirkehistorisk Foredrag, og jeg sluttede med nogle Ord om den store Betydning, som Brorsons Psalmer havde haft for vort Folk. Baade ved Gudstjenesten og om Aftenen sang Seminarielærer Emborgs Kor nogle Psalmer fra det lille Hefte fra 1732, som i Dagens Anledning ved Boghandler Lohses Velvillie var bleven gjenoptrykt i sin oprindelige Skikkelse og ved Hjælp af Penge, som H. P. Hanssen havde skaffet til Veje, kunde uddeles til alle Deltagere i Guds-

tjenesten. Om Aftenen sluttede vi med, at hele den store Forsamling efter det lille Hefte sang de tre sidste Vers af »Her kommer dine arme smaa«. Der var kommen mange ogsaa fra Omegnen. Og der var ogsaa en Del Tyskere med. De af dem, som har nogen Forbindelse med det danske Sprog og kjender en lille Smule til dansk Kirkeliv, plejer at holde af Brorsons Julepsalmer.

Derimod kneb det med Interessen for Festen i Anledning af *400 Aars-Dagen for Reformationens Indførelse i Danmark*. Den mindedes ved Gudstjenesterne den 1. November 1936. Men desuden holdtes der den 18. November, efter Initiativ af Borgmester Dr. phil. Kaper i Kjøbenhavn, en Kirkefest i Christkirken. Den var formet som en Mindegudstjeneste i Reformationstidens Former. Kor og Orkester lededes af Sanginspektør Mogens Wøldike. Der var indlagt en Allegori over de ti Brudejomfruer, »Lampades«, skrevet i sin Tid af Pastor Bernt Meier, nu oversat af Sognepræst Harald Vilstrup. Borgmester Kaper holdt en Mindetale. Man var fra tysk Side paa Forhaand ikke stærkt interesseret i hele Tanken om en Reformationsfest, som saa bestemt tog Sigte paa noget, der kun angik Danmark. Men der var alligevel adskillige, som var med til den nævnte Festaftens Koncert og Mindegudstjeneste.

I Sommeren 1936 byggede vi os et Hus i Tønder, for at det kunde være færdigt til at tage imod os, naar vi skulde flytte ud af den gamle Præste- og Provstebolig. Vi var voxede saaledes fast i Byen og Befolkningen, saa at det faldt os naturligt at blive boende her. Paa min 70 Aars Fødselsdag, den 17. Oktober 1936, modtog min Hustru og jeg saa mange Beviser paa Venlighed, fra Præsterne og Menighedsraadene og fra mange enkelte i Menigheden og i hele Befolkningen, saa at vi var helt overvældede deraf. Den 19. Oktober modtog jeg derefter min Afsked, regnet fra 31. Oktober. Jeg blev dog konstitueret i Embedet under Vakancen baade som Sognepræst og som Provst.

Den 28. Oktober blev Pastor Beuck, vor Nabo og min nærmeste Embedsbroder siden November 1920, udnævnt til Sognepræst for den tyske Menighed i Aabenraa. Saaledes var nu begge Præsteembederne i Tønder ledige paa én Gang.

Den 18. Februar 1937 udnævntes 2. residerende Kapellan ved Sct. Knuds Kirke i Odense, Hans Hansen Magle, til Sogne-

præst for den danske Menighed i Tønder. Og Paaskedag, den 28. Marts, indsatte jeg ham i Embedet. Det blev med det samme min Afsked med det. Den 20. April samledes en meget stor Forsamling af Menigheden til en Afskedsfest for os og en Velkomstfest for Pastor Magle og hans Hustru. Ogsaa ved den Lejlighed blev der vist os megen Venlighed baade i Ord og ved en stor Gave, et Billede af vor gamle Christkirke.

Den 9. April udnævntes Sognepræst Gustav Nicolaus Rühmann i Daler til Sognepræst for den tyske Menighed i Tønder. Og den 2. Maj, 5. Søndag efter Paaske, indsatte jeg ogsaa ham i hans Embede.

Dermed var min Embedsgjerning i Virkeligheden afsluttet. Jeg vedblev dog endnu nogen Tid at varetage Provsteembedet. Det havde været mit Ønske, ligesom det ogsaa var Menighedsraadets bestemt udtalte Ønske, at Provsteembedet skulde være blevet ved at være forenet med det danske Sognepræsteembede i Tønder. Selv om det dobbelte Embede gav meget at bestille, var det paa den anden Side ved flere Lejligheder en Hjælp baade for mig og for Gjerningen, at jeg tillige var Provst. Den gamle Tradition gennem ca. 375 Aar, med en ganske kort Afbrydelse, talte ogsaa for, at Provsteembedet skulde blive i Tønder. Men under 15. Juli 1937 udnævntes Sognepræst i Løgumkloster Herman Poul Schülein til Provst for Tønder Provsti. Og den 10. August afleverede jeg Provstiet til ham.

Endnu inden jeg saaledes endeligt var traadt tilbage fra min Gjerning, blev Pastor Skovgaard-Petersen i Emmerlev og Hjerpsted den 1. Juni 1937 udnævnt til Sognepræst i Roholte paa Sjælland. Pastor N. A. Jensen i Møgeltønder, som baade før og under og efter Verdenskrigen havde gjort et stort Arbejde for Sønderjylland (blandt Krigsfangerne, i Bovlund Frimenighed og Rens' Efterskole), og som var en af de første, jeg mødte hernede, havde indgivet sin Ansøgning om Afsked paa Grund af Alder. Den blev bevilget ham den 5. August. Vi havde kjendt hinanden fra vor Studietid i Kjøbenhavn og havde boet samtidig paa Borchs Collegium. Og nu havde vi været Nabopræster i en Række Aar. Det var igjen to af de gamle Venner og Medarbejdere, som gik. — Som ny Præst i Daler udnævntes den 19. Juli cand. theol. H. Mørch. De to andre ledige Embeder besattes i Løbet af Efteraa-

ret. Den 25. September blev Sognepræst C. M. Petersen i Haring og Stagstrup udnævnt til Sognepræst i Emmerlev og Hjerpsted. Og den 11. November blev cand. theol. K. M. Jørgensen udnævnt til Sognepræst i Møgeltønder. Det var i Løbet af kort Tid tre nye, som kom i de gamles Sted. Det er efterhaanden mange nye, som saaledes er kommen ind i Præstekredsen i de gamles Pladser. Det vil ganske naturligt komme til at præge Kredsens Samliv og dens Arbejde.

Forholdene ligger paa mange Maader anderledes for dem, end da vi begyndte. Opgaverne og Arbejdskaarene er ikke helt de samme, som de var for os. Vi skulde begynde. De skal prøve at naa længere frem. Jeg for min Del vil følge dem i deres Arbejde med Interesse og Kjærlighed, med mine bedste Ønsker og med min Bøn.

Litteratur.

Til nærmere Oplysning om forskellige af de berørte Spørgsmaal henvises til følgende Bøger og Afhandlinger:

Emil Albeck, En sønderjydsk Kirkekamp, Dansk Kirkeliv 1927.

Valdemar Ammundsen, i Sønderjyllands Historie Bind V, S. 305 ff.

Valdemar Ammundsen, Kirkens Tjeneste i Sønderjylland, Dansk Kirkeliv 1928.

J. Braren, Nordslesvigeren, Kirke og Folk 1930.

N. A. Jensen. Grundtvigsk Indflydelse i Sønderjylland, Dansk Kirkeliv 1928.

Th. Kaftan, Erlebnisse und Beobachtungen. Kiel 1924.

Carsten Petersen, Fra Kirkelivet i Sønderjylland Dansk Kirkeliv 1925.

Thade Petersen, De nordslesvigske Frimenigheders Historie. 1924.

Peder Skau, Minder fra mit Liv og min Tid. 1907.

Hans Tonnesen, Indre Mission og Nordslesvig. 1913.

Hans Tonnesen, Nordslesvigsk Kirkeliv 1880 - 1920.

Johannes Tonnesen, Hvorfor vi forlader Nordslesvig. Sædekornet 1919.

TRYKT I TØNDER AMTS CENTRALTRYKKERI — 1939